МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗАСТАВНИЙ ЮРІЙ БОГДАНОВИЧ

УДК 330:061.66:631.1

ДИСЕРТАЦІЯ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Спеціальність – 051 Економіка
Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Заставний Ю.Б.

Науковий керівник – Голян Василь Анатолійович, доктор економічних наук, професор.

Луцьк – 2021

АНОТАЦІЯ

Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. Луцький національний технічний університет Міністерства освіти і науки України, Луцьк, 2021.

Встановлено, що активізація органічного сільськогосподарського виробництва є важливою умовою повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот земель, які тривалий період не використовувалися; обмеження вітрової та водної ерозії ґрунтів і в цілому укріплення агроландшафтів; інтеграції сільського та лісового господарства через розширення площі агролісомеліоративних робіт; підвищення зайнятості та самозайнятості місцевого населення; збільшення надходжень податкових та неподаткових платежів до місцевих бюджетів. Дослідження показали, що органічне сільськогосподарське виробництво є базовою детермінантою зміцнення сектору фермерських та особистих селянських господарств, що має вирішальне значення для соціально-економічного піднесення сільської поселенської мережі та збереження сільського укладу життя.

Обґрунтовано, що основною структуроутворюючою ланкою органічного сільськогосподарського виробництва є органічне землеробство, яке базується на застосуванні комплексу екологічно безпечних методів та інструментів: поверхневе рихлення, використання сівозмін, приорювання сидератів, застосування решток та органічних відходів, використання нетоварної частини врожаю, оптимізація співвідношення органічних та мінеральних добрив, застосування компостних матеріалів, використання біодинамічних та мікробіологічних препаратів. Необхідною складовою органічного землеробства є екологічно безпечна боротьба з бур’янами

(механічне знищення; знищення до стадії цвітіння; сівозміна; оптимізація боротьби з бур'янами, щоб знищення однорічних бур'янів не призводило до поширення багаторічних; присипання бур'янів ґрунтом), а також відмова від хімізації з метою отримання екологічно чистої та біологічно повноцінної сільськогосподарської продукції.

Доведено, що органічне сільськогосподарське виробництво охоплює органічне землеробство, органічне скотарство та органічне кормовиробництво. Переведення сільськогосподарських товаровиробників на модель органічного сільськогосподарського виробництва забезпечується за рахунок: біологізації (внесення соломи та приорювання сидератів), вапнування та гіпсування ґрунтів, внесення органічних добрив, безплужного обробітку ґрунту, мульчування ґрунту, агролісомеліорації, налагодження виробництва органічних кормів. Дослідження показали, що прискорення темпів впровадження додаткових потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві залежить від ефективної державної політики фінансово-економічної підтримки, яка охоплює: агрохімічну паспортизацію, сертифікацію та регламентацію; пряму та непряму бюджетну підтримку; фінансово-кредитне стимулювання; консультативне забезпечення.

Виявлено, що нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва базується на таких передумовах: просторових, інституціональних, фінансових та кон'юнктурних. Просторовими передумовами є наявність територій, які характеризуються ускладненими умовами для ведення великотоварного сільськогосподарського виробництва, зокрема гірських територій, зони осушувальних меліорацій, зони зрошення та самозаліснених територій. До інституціональних передумов відносяться: запуск ринку земель сільськогосподарського призначення; передача земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність; завершення процесу формування об'єднаних територіальних громад. Фінансовими передумовами виступають: підвищення рівня концентрації місцевих фінансів у зв'язку з

укрупненням адміністративних районів та створенням об’єднаних територіальних громад; поглиблення бюджетної та фіскальної децентралізації; інституціоналізація іпотечно-заставних операцій із сільськогосподарськими землями. Передумовами розвитку органічних сільськогосподарських виробництв кон’юнктурного спрямування є: зростання попиту на органічну сільськогосподарську продукцію на глобальному та національному ринку; інституціоналізація, структуризація та регламентація органічного сегменту на аграрному ринку; інтернаціоналізація застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

Доведено, що однією з основних проблем нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва є розроблення сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання, що закладатиме дієві стимули для сільськогосподарських товаровиробників, які використовують екологічно безпечні та екологічно чисті технології для виробництва сільськогосподарської сировини та вводять додаткові потужності щодо її первинної переробки. Обґрунтовано, що більшість інструментів системи фінансово-економічного регулювання впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та скотарства мають бути спрямовані на стимулювання проведення комплексу агротехнічних, агрохімічних та ґрунтозахисних заходів, які створять умови для ведення органічного сільськогосподарського виробництва у відповідності з вимогами сертифікації органічної продукції.

Встановлено, що інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва як комплекс методів, інструментів та важелів фіскального, фінансово-кредитного, митного та антимонопольного регуляторного впливу на сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на застосуванні технологій органічного землеробства, скотарства та кормовиробництва, має базуватися на сукупності принципів: подолання депресивності сільських населених

пунктів; забезпечення максимізації формування замкнених циклів в агропродуктових ланцюгах; перманентної імплементації міжнародних стандартів та регламентів якості і безпечності сільськогосподарської сировини, харчових напівфабрикатів та готових харчових продуктів; мінімізації екологодеструктивного та природоруйнівного впливу на агроландшафти; конвергенції вітчизняної та міжнародної практик впровадження методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва; комплексності використання всіх складових матеріально-технічної субстанції сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів; дотримання Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, які стосуються подолання голоду та відповідального споживання; екологізації відтворювальних пропорцій в сировинному та переробному сегментах агропромислового виробництва; використання переваг децентралізації та реформи місцевого самоврядування; дотримання вимог Паризької кліматичної угоди в частині скорочення шкідливих викидів в атмосферу; випереджального, а не наздоганяючого типу розвитку сектору органічних сільськогосподарських виробництв.

Дослідження показали, що в умовах рецесії інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має охоплювати наступні групи методів та інструментів: 1) антикризовий пакет (компенсації, відшкодування, антициклічні заходи, інструменти усунення структурних дисбалансів, інструменти подолання інституціональних розривів); 2) стимулюючий пакет (податкові пільги, кредитні преференції, перекредитування, цінові надбавки); 3) стабілізаційний пакет (дотації, перехресне субсидування, цільове бюджетне фінансування, інституціоналізація угод публічно-приватного партнерства).

Обґрунтовано, що в умовах поглиблення децентралізаційних процесів та реформи місцевого самоврядування особливої актуальності набуває проблема формування набору методів фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на

рівні територіальних громад, які мають охоплювати такі групи методів: фіскальні (надання пільг при сплаті земельного податку та орендної плати землекористувачам, які використовують земельні масиви для органічного землеробства та скотарства; звільнення від сплати земельного податку та орендної плати землекористувачів, які впроваджують технології переробки органічної сільськогосподарської сировини; звільнення від сплати інших місцевих податків та зборів; податкові канікули), бюджетні (оплата вартості трансакцій із земельними ділянками; компенсація та відшкодування втрат внаслідок запровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва; фінансова підтримка використання методів та технологій ґрунтозахисного землеробства та інших складових органічного сільськогосподарського виробництва; надання фінансової допомоги для формування матеріально-технічної бази зберігання органічної продукції), інституційно-дорадчі (надання консультацій стосовно застосування сучасних методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва; надання консультацій стосовно можливостей отримання державної бюджетної підтримки; надання консультацій щодо створення на базі фермерських та особистих селянських господарств збутових та обслуговуючих кооперативів; надання консультацій щодо зміни цільового призначення окремих категорій земель та здійснення операцій купівлі-продажу земельних ділянок), майнові (спрощення процедури надання земель комунальної власності в користування суб’єктам органічного сільськогосподарського виробництва; викуп земельних ділянок для потреб органічного сільськогосподарського виробництва; реалізація угод публічно-приватного партнерства у сфері органічного сільськогосподарського виробництва; фінансування муніципального замовлення на органічну продукцію).

Встановлено, що необхідною умовою ефективного регуляторного впливу органів місцевого самоврядування на сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на органічному землеробстві,

скотарстві та кормовиробництві, є формування суб'єктно-об'єктної бази фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальної громади. Дослідження показали, що основними суб'єктами регуляторного впливу виступають рада об'єднаної територіальної громади та її виконком, які через місцевий бюджет та комплекс розпорядчих рішень забезпечують надання прямої та непрямої фінансової підтримки виробникам органічної сільськогосподарської продукції, здійснення консультативного забезпечення стосовно впровадження сучасних органічних технологій, а також створення обслуговуючих та збутових кооперативів на основі сільських домогосподарств, які реалізують проєкти органічного землеробства, скотарства та кормовиробництва, а також розбудови інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської сировини, органічних харчових напівфабрикатів та органічних готових харчових продуктів: будівництво овочесховищ, об'єктів логістично-складського господарства, створення каналів матеріально-технічного постачання та енергетичне забезпечення.

Ключові слова: фінансово-економічне регулювання, органічне сільськогосподарське виробництво, аграрне підприємництво, землеробство, стимулювання, сільськогосподарське дорадництво, територіальна громада.

SUMMARY

Zastavnyy Yu. B. Financial and economic regulation of organic agricultural production. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of philosophy in the specialty 051 Economics. Lutsk National Technical University of the Ministry of education and science of Ukraine, Lutsk, 2021.

It is established that the activation of organic agricultural production is an important condition for the return to productive agricultural turnover of land that has not been used for a long period; limiting wind and water erosion of soils and generally strengthening agricultural landscapes; integrating agriculture and forestry through the expansion of the area of agroforestry works; increasing employment and self-employment of the local population; increasing tax and non-tax revenues to local budgets. Studies have shown that organic agricultural production is a basic determinant of strengthening the farming and private farming sector, which is crucial for the social and economic growth of the rural settlement network and the preservation of the rural way of life.

It is proved that the main structure-forming link of organic agricultural production is organic farming. It is based on the use of a complex of environmentally friendly methods and tools: surface loosening, the use of crop rotations, the prioritization of green manure, the use of residues and organic waste, the use of non-commodity part of the crop, optimization of the ratio of organic and mineral fertilizers, the use of compost materials, the use of biodynamic and microbiological preparations. A necessary component of organic farming is environmentally safe weed control (mechanical destruction; destruction before flowering; crop rotation; optimization of weed control, so that the destruction of annual weeds does not lead to the spread of perennial; sprinkling of weeds with soil), as well as the rejection of chemicalization in order to obtain environmentally friendly and biologically complete agricultural products.

It is proved that organic agricultural production covers organic farming, organic cattle breeding and organic feed production. The transfer of agricultural producers to the model of organic agricultural production is provided by: biologization (application of straw and prioritization of green manure), liming and plastering of soils, application of organic fertilizers, plow-free tillage, mulching of soil, agroforestry, setting up the production of organic feed. Studies have shown that accelerating the pace of implementation of additional capacities in organic agricultural production depends on an effective state policy of financial and economic support, which covers: agrochemical certification, certification and regulation; direct and indirect budget support; financial and credit incentives; advisory support.

It is revealed that the increase in the scale of organic agricultural production is based on the following prerequisites: spatial, institutional and financial and market conditions. Spatial prerequisites are the presence of territories that are characterized by complicated conditions for conducting large-scale agricultural production, in particular mountain territories, drainage land reclamation zones, irrigation zones and self-afforded territories. Institutional prerequisites include launching the agricultural land market; financial prerequisites are increasing the level of concentration of local finances in connection with the consolidation of administrative districts and the creation of united territorial communities; deepening budget and fiscal decentralization; institutionalization of mortgage and collateral operations with agricultural land. Prerequisites for the development of organic agricultural production in the market direction are growing demand for organic agricultural products on the global and national market; institutionalization, structuring and regulation of the organic segment in the agricultural market; internationalization of the application of methods and technologies of organic agricultural production.

It is proved that one of the main problems of increasing the volume of organic agricultural production is the development of modern tools for financial and economic regulation, which will provide effective incentives for agricultural

producers who use environmentally friendly technologies for the production of agricultural raw materials and introduce additional capacities for its primary processing. It is proved that most of the tools of the system of financial and economic regulation of the introduction of technologies of organic farming, feed production and cattle breeding should be aimed at stimulating a complex of agro technical, agrochemical and soil protection measures that will create conditions for conducting organic agricultural production in accordance with the requirements of certification of organic products.

It is proved that one of the main problems of increasing the volume of organic agricultural production is the development of modern tools for financial and economic regulation, which will provide effective incentives for agricultural producers who use environmentally friendly and environmentally friendly technologies for the production of agricultural raw materials and introduce additional capacities for its primary processing. It is proved that most of the tools of the system of financial and economic regulation of the introduction of technologies of organic farming, feed production and cattle breeding should be aimed at stimulating a complex of agro technical, agrochemical and soil protection measures that will create conditions for conducting organic agricultural production in accordance with the requirements of certification of organic products.

It is established that the tools of financial and economic regulation of organic agricultural production as a set of methods, tools and levers of fiscal, financial and credit, customs and antimonopoly regulatory influence on agricultural producers specializing in the application of technologies of organic farming, cattle breeding and feed production, should be based on a set of principles overcoming the depression of rural settlements; ensuring the maximization of the formation of closed cycles in agricultural product chains; permanent implementation of international standards and regulations for the quality and safety of agricultural raw materials, food semi-finished products and ready-made food products; minimization of ecological and destructive and nature-destroying effects on agricultural landscapes; convergence of domestic and international practices in

the introduction of methods and technologies of organic farming, feed production and animal husbandry; complexity of using all components of the material and technical substance of agricultural raw materials and finished food products; compliance with the sustainable development goals approved by the UN, which relate to overcoming hunger and responsible consumption; greening reproductive proportions in the raw materials and processing segments of agro-industrial production; taking advantage of decentralization and local government reform; compliance with the requirements of the Paris climate agreement in terms of reducing harmful emissions into the atmosphere; advanced, rather than catching up type of development of the organic agricultural sector.

Studies have shown that in a recession, the tools for financial and economic regulation of organic agricultural production should cover the following groups of methods and tools: 1) anti-crisis package (compensation, anticyclical measures, tools for eliminating structural imbalances, tools for overcoming institutional gaps); 2) incentive package (tax benefits, credit preferences, re-crediting, price surcharges); 3) stabilization package (subsidies, cross-subsidization, targeted budget financing, institutionalization of public-private partnership agreements).

It is proved that in the context of deepening decentralization processes and local government reform, the problem of forming a set of methods of financial and economic incentives for the development of organic agricultural production at the level of territorial communities, which should cover the following groups of methods: fiscal (providing benefits when paying land tax and rent to land users who use land plots for organic farming and cattle breeding; exemption from payment of land tax and rent of land users who introduce technologies for processing organic agricultural raw materials; exemption from payment of other local taxes and fees; tax holidays), budget (payment of the cost of transactions with land plots; compensation and compensation for losses due to the introduction of organic farming technologies, feed production and animal husbandry; financial support for the use of methods and technologies of soil protection agriculture and other components of organic agricultural production; providing financial assistance

for the formation of the material and technical base for storing organic products), institutional and advisory (providing advice on the application of modern methods and technologies of organic agricultural production; providing advice on the possibilities of obtaining state budget support; providing advice on the creation of sales and service cooperatives on the basis of farms and private farms; providing advice on changing the purpose of certain categories of land and carrying out operations for the purchase and sale of land plots), property (simplification of the procedure for granting communal land for use to organic agricultural production entities; purchase of land plots for the needs of organic agricultural production; implementation of public-private partnership agreements in the field of organic agricultural production; financing of municipal orders for organic products).

It is established that a necessary condition for the effective regulatory influence of local self-government bodies on agricultural producers specializing in organic farming, cattle breeding and feed production is the formation of a subject-object base for financial and economic regulation of organic agricultural production at the level of a territorial community. Studies have shown that the main subjects of regulatory influence are the council of the united territorial community and its executive committee, which through the local budget and a set of administrative decisions ensure the provision of direct and indirect financial support to producers of organic agricultural products, the implementation of advisory support for the introduction of modern organic technologies, as well as the creation of service and sales cooperatives based on rural households that implement projects of organic farming, cattle breeding and feed production, as well as the development of infrastructure for the market of organic agricultural raw materials, organic food semi-finished products and organic finished food products: construction of vegetable storehouses, logistics and warehouse facilities, creation of logistics supply channels and energy support.

Key words: financial and economic regulation, organic agricultural production, agricultural entrepreneurship, agriculture, incentives, agricultural consulting, territorial community.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво: інституціональні засади формування системи фінансово-економічного регулювання. *Вісник ХНАУ ім. В.В.Докучаєва. Серія «Економічні науки».* №4. Т. 1. 2019. С. 306–317.

2. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання сільськогосподарського виробництва: пріоритети та інструменти. Агросвіт. 2020. №3. С. 20–26 *(Здобувач розкрив зміст фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва).*

3. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічна підтримка сільського господарства: специфіка органічних виробництв. *Агросвіт.* 2020. №4. С. 27–34 *(Здобувач виявив специфіку фінансово-економічної підтримки органічних виробництв).*

4. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сільських домогосподарств: фінансово-економічні аспекти. *Агросвіт.* 2020. №7. С. 125–132.

5. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств. *Економіка та держава.* 2020. №4. С. 251–256.

6. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад. *Економіка та держава.* 2021. №4. С. 169–174.

Стаття у виданнях країн-членів ОЕСР

7. Заставний Ю.Б., Кватирко О.М., Олексієвець О.М. Органічне сільськогосподарське виробництво як передумова диверсифікації і

конкурентоспроможності сільської економіки. Evropský časopis ekonomiky a managementu. 2021. Випуск 7. Частина 1. С. 81–89 *(Здобувач здійснив класифікацію передумов нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва)*.

Опубліковані статті апробаційного характеру

8. Заставний Ю.Б. Диверсифікація методів та інструментів підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 30 жовтня 2020 року. Київ, 2020. С. 25–27.

9. Заставний Ю.Б. Стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва: нові виклики. *Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 28 жовтня 2020 року. Полтава, 2020. С. 9–10.

ЗМІСТ

ВСТУП ……. 17

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА…… 26

1.1 Суть, методи та інструменти фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва…….. 26

1.2 Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сировинного та переробного сегментів національного АПК …….. 36

1.3 Інституціональні засади формування системи фінансово-економічного регулювання діяльності виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні……... 62

Висновки до розділу 1 …… 72

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ…… 75

2.1 Природно-ресурсні та виробничо-технічні передумови застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва 75

2.2 Динаміка біологізації, балансу поживних речовин та агрохімічної паспортизації …… 88

2.3 Аналіз тенденцій фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні ……... 106

Висновки до розділу 2 ……. 126

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ…… 129
3.1 Диверсифікація методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва ……. 129
3.2 Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаних територіальних громад.....…… 157
3.3 Інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств …….. 173
Висновки до розділу 3 ……. 180
ВИСНОВКИ …… 184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …… 187
ДОДАТКИ …… 208

ВСТУП

Актуальність теми. Органічне сільськогосподарське виробництво є тією конкурентною перевагою вітчизняного аграрного сектора, яка здатна забезпечити завоювання додаткових ніш на світовому ринку продовольства та надати додаткових імпульсів соціально-економічному піднесенню сільської поселенської мережі. Тим більше, що внаслідок стагнаційних процесів в національному АПК у 90-х роках минулого століття великі площі сільськогосподарських угідь були виведені з продуктивного господарського обороту (на цих територіях значну кількість років не вносилися мінеральні добрива та засоби захисту рослин), що сформувало сприятливі передумови для нарощення потенціалу органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Однак наявний резерв не використовується повною мірою через відсутність дієвого інструментарію фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, а це не закладає належних стимулів нарощувати потужності в даному сегменті національного АПК. Також в латентному стані перебуває державний регуляторний механізм впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції в цілому, що уповільнює процеси екологізації агропромислового виробництва.

В умовах поглиблення процесів децентралізації та реформи місцевого самоврядування, зокрема завершення процесу створення об’єднаних територіальних громад, відкриваються нові можливості для розширеного відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва. За таких умовах набуває гострої необхідності розроблення механізмів фінансово-економічного регулювання діяльності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на органічному землеробстві та органічному тваринництві. Виходячи з того, що великі сільськогосподарські товаровиробники, як правило, зорієнтовані на виробництво експорторієнтованої рослинницької продукції, найбільші резерви щодо

нарощення потужностей в органічному сегменті національного АПК мають місце в секторі малого та середнього аграрного бізнесу, що також має детермінувати набір фінансово-економічних регуляторів підтримки застосування органічних методів та технологій як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні.

Теоретико-методологічні засади, інституціональні передумови та певною мірою фінансово-економічний інструментарій регулювання органічного сільськогосподарського виробництва розглядаються у працях Н.Андрєєвої, І.Вахович, А.Вдовиченко, В.Голяна, А.Гордійчук, В. Грановської, А.Гуторова, О.Гуторова, Н.Зіновчук, М.Ібатулліна, І.Іртищевої, В.Камінського, Д.Крисанова, О.Лютак, Є.Милованова, О.Павлова, М.Стегней, О.Фурдичка, О.Шкуратова, О.Шубалого та інших. Проте не повною мірою обґрунтовано фундаментальні основи та прикладний інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва з врахуванням глобальних, євроінтеграційних та децентралізаційних викликів, що не дозволяє закласти комплекс стимулів в спектр пріоритетів діяльності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників в частині налагодження виробництва продукції, яка відповідає вимогам існуючих стандартів та регламентів органічної сільськогосподарської продукції.

Потребують уточнення суть, методи та інструменти фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, особливо на рівні об’єднаних територіальних громад, а також вимагає масштабної модернізації інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств. Саме виходячи з цих міркувань і відбувся вибір теми, мети та завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота безпосередньо пов’язана з планом науково-дослідних робіт, що виконуються в межах робочого часу викладачами Луцького НТУ,

зокрема в рамках тем «Механізми управління соціо-еколого-економічними системами», період: 2016-2020 рр. (номер державної реєстрації 0116U001926), у якій здобувач розробив механізм фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальних громад; «Детермінанти сталого інноваційно орієнтованого розвитку економіки регіону», період: 2021-2025 рр.(номер державної реєстрації 0121U108271), у якій здобувач запропонував систему принципів формування інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на загальнонаціональному рівні. Дисертаційна робота також виконана у відповідності з напрямами та планами науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», зокрема результати дисертації використано в процесі виконання теми «Фінансово-економічні засади регулювання природокористування» (№ держреєстрації 0116U007937), в межах якої дисертантом сформовано інституціональне забезпечення диверсифікації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, а також розроблено інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств (довідка №01-11/177 від 02.09.2020 р).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних підходів та практичних рекомендацій до формування механізмів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах поглиблення децентралізації.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення таких завдань:

– уточнити суть, методи та інструменти фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва;

– розкрити фундаментальні характеристики та виокремити основні складові органічного сільськогосподарського виробництва як пріоритетного напряму розвитку сировинного сегменту національного АПК;

– сформувати інституціональні засади фінансово-економічного регулювання діяльності виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні;

– ідентифікувати природно-ресурсні та виробничо-технічні передумови застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва;

– проаналізувати основні тенденції фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в Україні

– обґрунтувати пріоритети інституціоналізації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва;

– запропонувати набір інструментів та сформувати механізм фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад;

– розробити інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств.

Об’єктом дослідження є процес фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні положення фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах поглиблення реформи місцевого самоврядування.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали базові положення економіки та управління національним господарством, державного регулювання економіки, теорії інституціоналізму та неоінституціональної теорії.

У процесі проведеного дослідження використані такі методи наукового пізнання: *абстрактно-логічний метод* – для підбору методів та інструментів антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва; *метод структурного аналізу* – для виокремлення основних складових органічного сільськогосподарського виробництва, зокрема органічного землеробства через призму соціально-економічного розвитку сільських територій; *метод інституціонального аналізу* – для ідентифікації інститутів-правил та інститутів-організацій сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва; *системний підхід* – для побудови суб'єктно-об'єктної бази стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаних територіальних громад; *економіко-статистичний метод* – для визначення основних тенденцій фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України», Державного підприємства «Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції», Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, департаментів агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, публікації вітчизняних та іноземних вчених, аналітичні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Найважливіші наукові результати дисертаційного дослідження, що характеризуються новизною і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– сформовано суб'єктно-об'єктну базу механізму фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаної територіальної громади, яка передбачає прямий та опосередкований вплив місцевого самоврядування на діяльність сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських

господарств, які реалізують проекти органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва, а також розбудовують матеріально-технічну базу, інфраструктуру та канали просування органічної сільськогосподарської продукції на національний, регіональний та місцевий ринки;

– розроблено інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, який базується на комплексі принципів, що детермінують інституціоналізацію методів та інструментів антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції та на розбудову матеріально-технічної бази зберігання та первинної переробки цієї продукції;

удосконалено:

- авторський концепт встановлення взаємозв'язку між розвитком сектору органічного сільськогосподарського виробництва та соціально-економічним піднесенням сільської поселенської мережі, що полягає в нарощенні потужностей виробництва органічної сільськогосподарської продукції через кооперацію фермерських та особистих селянських господарств, що дасть можливість обмежити вітрову та водну ерозію грунтів і в цілому укріпити агроландшафти, повернути у продуктивний сільськогосподарський оборот землі, які тривалий період не використовувалися, забезпечити інтеграцію сільського та лісового господарства, досягти зростання надходжень у місцеві бюджети, а також підвищити зайнятість та самозайнятість місцевого населення;

- науково-прикладний підхід до інституціоналізації методів та інструментів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, який, на відміну від існуючого, передбачає порівняння поточних бюджетних видатків та бюджетних видатків у порівняних цінах з метою виявлення реальних зрушень в обсягах публічного фінансування розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу аграрної сфери;

- специфікацію методів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, що використовуються місцевим самоврядуванням для регуляторного впливу на суб'єктів аграрного бізнесу, яка, на відміну від існуючих, виокремлює фіскальні, бюджетні та інституційно-дорадчі методи, а також методи майнового впливу;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні засади структуризації основних складових органічного сільськогосподарського виробництва, згідно яких воно охоплює органічне землеробство, органічне тваринництво та органічне кормовиробництво і забезпечується за рахунок: біологізації (внесення соломи та приорювання сидератів), вапнування та гіпсування грунтів, внесення органічних добрив, безплужного обробітку грунту, мульчування грунту, агролісомеліорації;

- підхід до ідентифікації передумов нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва, згідно якого виокремлюються просторові, інституціональні, фінансові та кон'юнктурні передумови, виходячи з магістральних напрямів поглиблення інституціональних трансформацій в національній економіці (запуск ринку земель сільськогосподарського призначення, завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад, бюджетна децентралізація, глобальні тренди формування глобального ринку органічної сільськогосподарської продукції).

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи використовуються Комітетом з питань аграрної та земельної політики Верховної Ради України в процесі вдосконалення нормативно-правової бази в сфері земельних відносин та стимулювання розвитку фермерських господарств і сільгосптоваровиробників, зокрема при роботі над проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств (реєстр. №4046 від 03.09.2020 р.) (довідка №04-11/13-2021/99872 від 20.03.2021 р.).

Постійною комісією з питань сільського господарства, продовольства, земельних відносин Луцької районної ради Волинської області використовуються результати дисертаційної роботи, які стосуються формування інструментарію стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальних громад, зокрема в частині створення на базі різноманітних категорій виробників органічної сільськогосподарської продукції обслуговуючих та збутових кооперативів (довідка №151/03-25/2-21 від 23.02.2021 р.).

У навчальному процесі Луцького національного технічного університету при викладанні дисципліни «Агробізнес» використовуються отримані здобувачем теоретичні та прикладні результати, які стосуються структуризації основних складових органічного сільськогосподарського виробництва, застосування в комплексному регуляторному механізмі методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальних громад (довідка №305А-21-35 від 11.03.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Розроблені в дисертаційній роботі положення, висновки та практичні рекомендації належать особисто здобувачу та є результатом його наукових напрацювань. Дисертаційна робота є самостійно виконаною, логічно упорядкованою, завершеною науковою працею. У дисертації розв’язано важливе наукове завдання – розроблено теоретичний підхід та практичні рекомендації до формування механізмів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах поглиблення децентралізації.

Наукові результати дисертаційного дослідження є певним внеском у розвиток економіки і управління національним та регіональним АПК. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які одержані здобувачем особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи апробовані на науково-практичних конференціях:

Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (м. Полтава, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації результатів дослідження. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 9 наукових праць, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, 6 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних базах даних, 1 стаття в іноземному виданні, 2 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок комп'ютерного тексту, що містить 4 таблиці і 32 рисунки. Список використаних джерел налічує 168 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1 Суть, методи та інструменти фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва

Формування системи фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва в пострадянський період розвитку господарського комплексу України значною мірою детермінувалося інституціональними перетвореннями, які мали місце в окремих сегментах національного АПК. Введення фіксованого сільськогосподарського податку як основного інструменту фінансово-економічного регулювання відтворювальних пропорцій в аграрному секторі України було спрямоване на спрощення процедури адміністрування податків для суб'єктів аграрного підприємництва і тим самим стимулювання ділової активності на селі. Подальша диверсифікація інструментів прямої та непрямої державної фінансової підтримки була зумовлена необхідністю відновлення важливих секторів АПК, які зазнали значних збитків у 90-х роках минулого століття. Водночас недостатня обґрунтованість використання податкових та фінансово-кредитних інструментів підтримки суб'єктів аграрного підприємництва призвела до численних галузевих перегинів у відтворювальній структурі національного АПК.

При формуванні сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва необхідно виходити з того, що сільське господарство відзначається прийнятним рівнем капіталізації та конкурентоспроможності за умови наявності ефективної системи фінансово-економічної підтримки, яка охоплює як прямі, так і непрямі методи. Базовим елементом такої підтримки виступає сукупність

інструментів державної фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції у формі дотацій та іншого роду виплат, які дають можливість усунути рецидиви хронічної збитковості окремих видів сільськогосподарських виробництв, які водночас відіграють вагому роль в забезпеченні комплексності ведення сільського господарства та ефективному використанні агроресурсного потенціалу.

У працях вітчизняних вчених А.Білоченка, О.Гаврилюка, С.Добровольської, С.Захаріна, І.Карпової, К.Кащук, М.Кісіля, Ю.Лупенка, Г.Мазнєва, Р.Матвієнка, Т.Мороз, С.Онисько, Н.Стоянець, Л.Тулуша, О.Тупчія, С.Юрчишиної та інших розглядаються актуальні проблеми удосконалення організаційно-економічного державної підтримки сільськогосподарських підприємств [105; 137; 157], зокрема непрямої фінансової підтримки розвитку агропромислового механізму через податкові механізми [140], домінанти фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства [10; 85] та фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні [59], деякі аспекти ідентифікації та напрямів усунення перешкод інвестування в агросектор [19] та стимулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі [49; 64; 80] і залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор [91], пріоритети державної фінансової підтримки як чинника формування галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах [32], механізми венчурного фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств [60]. Водночас в латентному стані перебуває спектр інструментів державної фінансової підтримки тих сегментів сільськогосподарського виробництва, які зазнали значного деструктивного впливу стагнаційної кризи національної економіки в цілому.

Прикметною рисою сучасної системи фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва є фактична відсутність дієвих методів, важелів та інструментів підтримки процесів екологізації агропродуктових ланцюгів. Вказана інституціональна прогалина у фінансово-

економічному регулюванні сільськогосподарського виробництва має місце, незважаючи на наявність законодавчої бази регуляторного фінансового впливу на сільськогосподарських товаровиробників, зокрема Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [38], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» [115], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» [116].

Особливої ваги в останні роки набуває вирішення проблеми фінансово-економічної підтримки органічних сільськогосподарських виробництв (органічне землеробство, органічне скотарство, екологічно чисті переробно-харчові виробництва, які працюють на основі використання органічної сільськогосподарської сировини), оскільки саме органічна сільськогосподарська продукція може забезпечити українським товаровиробникам конкурентні переваги на окремих сегментах світового ринку продовольства. Доцільною є саме фінансово-економічна підтримка, а не суто фінансова. Тобто використання відповідних фінансових методів та інструментів підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції має доповнюватися комплексом заходів, які надають належне організаційне та консультативне супроводження впровадженню сучасних методів і технологій виробництва органічної сільськогосподарської сировини та екологізації функціонування переробно-харчових виробництв.

Поряд з наданням цільових фінансових виплат та непрямої фінансової підтримки важливого значення набуває також надання необхідної інформації виробникам органічної сільськогосподарської продукції про наявність відповідних державних фінансових преференцій у відповідності з передовою практикою стимулювання введення додаткових потужностей по виробництву

продукції, яка за своїми характеристиками відповідає європейським стандартам та регламентам якості і безпечності продукції продовольства. Органічний сегмент національного АПК у зв'язку з відсутністю регуляторного механізму фінансово-економічного стимулювання так і не набув достатніх масштабів.

Розроблення результативного механізму фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на розумінні ролі сільського господарства у відтворювальній структурі національної економіки в цілому. Сільське господарство в нашій країні відіграє роль чи не основної структуроутворюючої ланки національної економіки, особливо в останні роки, коли господарський комплекс охопили процеси деіндустріалізації і Україна перетворюється з індустріально-аграрної в аграрно-індустріальну державу. Такі тренди детермінують і спектр методів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, щоб максимальною мірою забезпечити ефективне використання агроресурсного потенціалу. У вітчизняній науковій літературі має місце значне розмаїття підходів щодо вибору форм, методів та інструментів фінансово-економічної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, особливо органічної.

Українські вчені С.Онисько та М.Кіц впевнені, що «державна підтримка й фінансування сільського господарства повинні орієнтуватися на виконання таких завдань: 1) соціальний розвиток села; 2) стимулювання збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення прискореного розвитку пріоритетних галузей сільського господарства, вирівнювання диспропорцій у агропродовольчому секторі; 3) розвиток конкуренції на сільськогосподарському ринку; 4) розвиток виробничої інфраструктури агропромислового комплексу; 5) упровадження сучасних технологій в аграрній сфері; 6) посилення фінансової стійкості сільського господарства» [105].

Підхід С.Онисько та М.Кіц передбачає розгляд фінансово-економічної підтримки сільського господарства як базової детермінанти не лише розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу аграрної сфери, а й як необхідної передумови соціально-економічного піднесення села в цілому. Також заслуговує на увагу їх пропозиція щодо того, що фінансово-економічна підтримка сільського господарства має усувати диспропорції в аграрному секторі та забезпечувати максимальне сприяння розвитку найбільш перспективних ланок сільськогосподарського виробництва.

Необхідність поєднання фінансових, зокрема фіскально-бюджетних, інструментів з організаційно-адміністративними обґрунтовують М.Латинін та О.Заскалкіна, які «різновидами державної підтримки сільського господарства розглядають цінове регулювання, субсидії і дотації на придбання ресурсів, фінансово-кредитну бюджетну підтримку, спеціалізовані державні програми та проекти. Особливу увагу вони приділяють необхідності підтримки малих та середніх форм аграрного підприємництва, говорячи про те, що дрібні підприємства досі не спроможні розширювати і модернізувати власне виробництво» [77]. Даний підхід якраз і відповідає найбільш актуальним викликам стимулювання аграрного підприємництва, що найбільшою мірою сприяє соціально-економічному піднесенню сільських територій.

Достатньо системно до ідентифікації методів та інструментів фінансово-економічної підтримки сільського господарства з огляду на позитивний іноземний досвід підійшов С.Пономаренко. На його думку, «основними фінансовими інструментами підтримки сільськогосподарських товаровиробників виступають: прямі субсидії на закупівлю елітних сортів насіння; експортні субсидії; компенсація втрат від стихійних лих; субсидії на розвиток виробничої інфраструктури; компенсація витрат (частини витрат) виробника у зв’язку з ростом цін на електроенергію, паливно-мастильні матеріали; компенсація витрат (частини витрат) виробникам добрив та засобів захисту рослин; компенсація частини витрат по страхуванню» [112].

Сформований С.Пономаренком підхід до структуризації інструментів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників повною мірою підтверджує необхідність поєднання фінансових інструментів підтримки з адміністративними, що забезпечує доповнення стимулів відповідними методами контролю, що дасть можливість упереджувати прецеденти нераціонального та нееквівалентного використання державної фінансової допомоги.

Враховуючи передовий іноземний досвід та незважаючи на багатоманітність підходів до вибору інструментів фінансово-економічної підтримки сільського господарства, які розглядаються в працях вітчизняних вчених, недостатньо обґрунтованими слід вважати напрями та методи підтримки виробництв, що передбачають виробництво органічної сільськогосподарської сировини та її переробку, що не дає можливості закласти необхідні стимули для розширеного відтворення даного сегменту національного АПК.

З огляду на це, значною гостротою відзначається проблема формування сучасної системи фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, яка стимулюватиме комплексний характер відтворювальних пропорцій в аграрному секторі та сприятиме введенню додаткових потужностей як безпосередньо у виробництві сільськогосподарської сировини, так і в секторі переробно-харчових виробництв. У вітчизняній економічній літературі має місце значний спектр підходів щодо формування набору методів та інструментів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, які даватимуть можливість забезпечувати беззбитковий характер господарського освоєння агроресурсного потенціалу та виробництва готової продукції з високою доданою вартістю. При цьому необхідною є диверсифікація інструментів та важелів підтримки в частині стимулювання процесів подолання галузевого перегину між рослинницькою та тваринницькою

підгалузями, а також стосовно збалансованого розвитку всіх категорій сільськогосподарських товаровиробників.

Деякі науковці розглядають систему фінансових інструментів автономно від економічних методів впливу на сільськогосподарських товаровиробників, виокремлюючи фінансове регулювання як структуроутворюючий елемент фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва в цілому. Так, С.Юрчишина під фінансовим регулюванням аграрного сектору економіки розуміє «процес цілеспрямованого впливу на потенціал аграрних суб'єктів, що передбачає використання спеціалізованого регулювального механізму з метою підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств, збільшення доходів державного бюджету та забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції на вітчизняних і зовнішніх ринках» [157]. Вона також чітко визначає специфікацію фінансових методів та інструментів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які використовуються в Україні, починаючи з 2000 року. Такими методами та інструментами виступають: «цінове регулювання; виробничі дотації; субсидії на придбання ресурсів; податкові субсидії; кредитна підтримка; фінансування загальних послуг і програм сільського розвитку» [157]. Тобто підвищення прибутковості розглядається як одна з основних цілей урізноманітнення інструментальної бази підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

І.Карпова звертає увагу на необхідності створення дієвих механізмів фінансово-кредитного регулювання, які поєднуватимуть комплекс заходів: «активізація банківського кредитування, особливо довгострокового, забезпечення доступу до кредитних ресурсів малих і середніх виробників, зниження процентних ставок; покращення умов кредитування виробників сільськогосподарської продукції за рахунок компенсації процентних ставок для цих позичальників; відновлення спеціального режиму сплати податку на додану вартість у тваринництві; зменшення податкового навантаження для платників єдиного податку у сільському господарстві за рахунок відміни

коефіцієнта індексації грошової оцінки землі» [59]. Перераховані інструменти певною мірою використовувалися в практиці державної фінансової підтримки, але не дали очікуваного ефекту через непрозорість використання коштів, спрямованих на вказані цілі. Банківське кредитування сільськогосподарських проектів є мізерним через високі процентні ставки, які є не підйомними для більшості сільськогосподарських товаровиробників. Також нерозвиненим є механізм компенсації процентних ставок комерційним банкам, які готові надавати кредитні ресурси сільськогосподарським товаровиробникам на пільгових умовах.

На думку Н.Стоянець, «до фінансово-економічних інструментів державного регулювання сільськогосподарського виробництва належать різноманітні засоби впливу. Основними фінансово-економічними інструментами впливу на розвиток аграрного сектору економіки є: система оподаткування, система кредитування, бюджетне фінансування, державні фінансові гарантії, інструменти валютного регулювання, система страхування» [137]. Система оподаткування за останні десятиліття перетерпіла численні зміни, що не закладало стабільної основи для роботи сільськогосподарських товаровиробників. Система кредитування через відносно низьку концентрацію кредитного портфеля у вітчизняних банках не набула необхідного розмаху, щоб ліквідувати фінансовий дефіцит у сільськогосподарському виробництві та у секторі переробно-харчових виробництв. Також система страхування не повною мірою забезпечує своєчасне відшкодування втрат сільськогосподарським товаровиробникам, які виникли внаслідок стихійних лих.

Певним рівнем системності щодо формування інструментарію фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва відзначається підхід Р.Матвієнко, згідно якого «держава може впливати на розвиток аграрного виробництва шляхом прямої участі – через бюджетне фінансування загальнодержавних програм і через кредитування за рахунок коштів бюджету, тим самим здійснюючи міжгалузевий перерозподіл

фінансових ресурсів і стимулюючи певні види діяльності відповідно до конкретної мети фінансово-кредитної політики. При цьому важливим інструментом регулювання є державне кредитування» [85]. Досвід показує, що реалізація державних програм не дає очікуваного ефекту у зв'язку з наявністю непрозорого механізму розподілу державної фінансової допомоги як через лобіювання інтересів окремих сільськогосподарських товаровиробників, так і через асиметричність інформації щодо можливостей отримання фінансової допомоги тими чи іншими категоріями виробників сільськогосподарської продукції. Незважаючи на наявність достатньої кількості державних банків державне кредитування носить символічний характер і не створює належне фінансове підґрунтя для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Український вчений С.Пономаренко розглядає фінансово-економічне регулювання «як складову державного регулювання сільськогосподарського виробництва, виділяючи інструменти фінансово-кредитної політики (пільгове кредитування, здійснення цільового лізингу, страхування); інструменти цінової політики (державні закупівлі, моніторинг цін на засоби виробництва, гарантування закупівельних цін на основні види продукції); інструменти податкової політики (спеціальний режим оподаткування; повне або часткове звільнення від сплати окремих податків; зниження ставок оподаткування)» [112]. У зв'язку з лібералізацією регуляторного впливу держави на аграрний ринок цінове регулювання позбавлене традиційних для нього атрибутів, що призвело до нееквівалентного зростання цін на окремі види рослинницької та тваринницької продукції, а це погіршує рівень конкурентоспроможності готової продукції в переробних ланках агропродуктових ланцюгів. Більше того, в умовах наявності численних інституціональних пасток в податковому регулюванні діяльності сільськогосподарських товаровиробників повне або часткове звільнення від сплати податків лише поглиблює відтворювальні перегини і не дає

очікуваного фінансового ефекту та не закладає стимулів для суб'єктів аграрного підприємництва вкладати наявні фінансові ресурси в оновлення та модернізацію основного капіталу.

З приведених підходів стосовно формування набору методів та інструментів фінансової підтримки аграрного сектора найбільш системно структуризацію фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва здійснив С.Пономаренко. В цілому підтримуючи його підхід, доцільним є також поглиблення досліджень в цьому напрямі як в частині виокремлення базових складових фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, так і в частині визначення пріоритетних напрямів державної фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Необхідність активізації досліджень щодо удосконалення інституціонального середовища фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва також зумовлена поглибленням процесів децентралізації та реформи місцевого самоврядування, які переносять центр тяжіння у підтримці сільськогосподарських товаровиробників й на рівень територіальної громади. За таких умов розроблення регіональних та місцевих програм фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва набуває вирішального значення і виступає магістральним елементом регуляторного фінансового впливу на сільськогосподарських товаровиробників в цілому.

Враховуючи останні тренди у відтворювальній структурі національного АПК та значну волатильність на глобальних ринках продовольства, сучасна система фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва має являти собою комплекс методів, інструментів та важелів, спрямованих на підтримку усіх без виключення категорій сільськогосподарських товаровиробників. В теперішніх умовах така система регуляторного фінансово-економічного впливу на суб'єктів аграрного підприємництва носить селективний характер і, як правило,

зорієнтована на закладення стимулів для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, які входять у великі агропромислові об'єднання холдингового типу. За таких умов сектор малого та середнього підприємництва звужує ареал своєї діяльності та згортає потужності, що негативним чином відображається на збалансованості ведення сільського господарства в цілому та на темпах соціально-економічного розвитку сільських територій.

1.2 Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сировинного та переробного сегментів національного АПК

Загострення глобальних проблем забезпечення населення продовольством ставить все нові виклики для національних аграрних секторів. Однією з найбільш дієвих відповідей на такі виклики є прискорений розвиток органічного сільськогосподарського виробництва, особливо у високорозвинених країнах. Глобальні тренди розвитку сільськогосподарського виробництва свідчать також про те, що з кожним роком застосування методів та технологій органічного землеробства та органічного тваринництва набирає все більших масштабів, а це забезпечує формування перспективного сегмента світового ринку продовольства. З огляду на це у вітчизняній економічній літературі все більше уваги приділяється розвитку органічного сільськогосподарського виробництва як пріоритетного напряму розвитку аграрного сектора в цілому. Значна кількість досліджень присвячена формуванню системи фінансово-економічного регулювання процесів впровадження методів та технологій ведення органічного землеробства та органічного тваринництва.

У працях Н.Андрєєвої, А.Вдовиченко, В.Грановської, О.Гуторова, Ю.Завадської, Л.Заставнюк, І.Іртищевої, Л.Кальчук, В.Камінського,

І.Кравець, О.Кругляк, Н.Кутаренко, А.Литвинова, Л.Мармуль, Л.Мельник, Я.Мельничук, Н.Новак, В.Носко, О.Павленко, К.Пилипенко, О.Рибаченко, Ю.Самойлик, Д.Семенди, М. Слатвінської, Т.Стройко, Д.Сухаревської, О.Ульянченко, В.Чудовської та інших уточнюється понятійно-змістовне трактування сутності органічного агровиробництва [74], аналізується стан і розвиток органічного виробництва в Україні [103; 104; 131; 146; 149; 156], виокремлюється органічне виробництво як складова механізму екологізації економіки та забезпечення продовольчої безпеки [3; 58; 107; 109; 153], визначається його роль в системі природогосподарювання [17], обґрунтовуються перспективи розвитку ринку органічної продукції [25; 35; 79], визначаються пріоритети формування та функціонування ефективного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції [28], аналізуються підходи до оцінки і виявлення резервів підвищення економічної ефективності органічного агровиробництва [33], визначаються перспективи покращення інфраструктурного забезпечення становлення органічного сектора агробізнесу [56], виокремлюються особливості переробки органічної продукції [57], здійснюється ідентифікація специфіки органічного виробництва в різних секторах національного АПК [70; 87; 119; 124; 138; 142], обґрунтовується доцільність надання пріоритету кооперативним формам налагодження виробництва органічної продукції [81].

Органічне сільське господарство, на думку Л.Кальчук та В.Трохименко, «є одним з численних методів, що дозволяють підтримувати нормальний стан навколишнього середовища. В основі системи органічного виробництва лежать свої специфічні і конкретні норми виробництва, які мають на меті забезпечити оптимальні агроекосистеми, стійкі у соціальному, екологічному та економічному плані» [57]. І.Іртищева, Є.Бойко та Т.Стройко розглядають органічне сільськогосподарське виробництво «як засіб усунення загроз в розвитку аграрної галузі як в Україні, так і в багатьох країнах світу. На їх думку, для цього необхідно забезпечити поступовий перехід до

екологічно спрямованого ведення сільськогосподарського виробництва, яке створює можливості для відвернення небажаних явищ із харчуванням людей та збереженням довкілля» [56]. Тобто нарощення потужностей органічного сільськогосподарського виробництва сприяє укріпленню агроландшафтів і дозволяє збалансувати економічні потреби з екологічною місткістю агроресурсного потенціалу і тим самим поступово імплементувати у практику ведення сільськогосподарського виробництва Цілі сталого розвитку, затверджені ООН.

В окремих публікаціях органічне сільськогосподарське виробництво розглядають не лише як перспективну ланку аграрного сектора, а й як важливу детермінанту соціально-економічного піднесення в цілому з врахуванням тих викликів, які ставить перед Україною євроінтеграція. На переконання Н.Варшавської, «органічне сільське господарство – це комплексне явище, яке охоплює у собі питання збереження навколишнього середовища, охорону здоров'я, регіональний розвиток, зайнятість трудових ресурсів, соціальні та економічні перспективи споживачів. На даному етапі розвитку тема органічного агровиробництва включена до урядової політики багатьох країн. Активним новатором та лідером за обсягами органічного агровиробництва виступають країни Європейського Союзу» [13]. Досвід Європейського Союзу має бути максимальною мірою вивчений вітчизняними теоретиками та практиками на предмет його імплементації в регуляторний механізм підтримки сільського господарства в Україні.

Прийнятним рівнем системності та комплексності щодо ідентифікації детермінант розвитку органічного сільськогосподарського виробництва відзначається підхід Г.Христенко та З.Герасимів, які виокремлюють наступні чинники, що «впливають на ефективний розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: економічні, інституціонально-правові, природно-екологічні, соціальні, організаційні, техніко-технологічні та маркетингові. Особливої уваги заслуговує систематизація вченими інституціонально-правових чинників, до яких вони

відносять: формування законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює органічне виробництво в Україні; імідж країни як виробника органічної сільськогосподарської продукції; державну стратегію і програму розвитку та підтримки органічного агро виробництва» [149].

Такий теоретичний підхід найбільш повно розкриває основну передумову нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві України, яка полягає в поєднанні важелів фінансово-економічного стимулювання, належного консультативного забезпечення суб'єктів аграрного бізнесу та розбудови інфраструктури виробництва, переробки та продажу органічної сільськогосподарської продукції. Враховуючи тотальний інвестиційний дефіцит переважної більшості суб'єктів аграрного бізнесу саме побудова ефективної системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва виступає першочерговим завданням у забезпеченні належної державної підтримки процесів впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Як показує практика господарювання, органічне сільськогосподарське виробництво в останні роки стало маркером кардинального переформатування сільської економіки в цілому. Саме розвиток даного сегмента сільськогосподарського виробництва розглядається як результативний інструмент усунення комплексу проблем соціально-економічного розвитку сільських територій та забезпечення екологічної стійкості біогеоценозів. Під органічним сільським господарством К. Пилипенко розуміє «спосіб землеробства, при якому особлива увага приділяється природі з найменшим впливом хімічних речовин на землі, наприклад, добрив, які можуть забруднювати водні шляхи» [109, с. 49]. Виходячи з того, що на значній площі облогових земель в різних регіонах України тривалий період не використовувалися мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин, наша країна має значні перспективи в частині нарощення потужностей, які передбачають виробництво

сільськогосподарської продукції на основі використання органічних технологій.

На думку Є.Милованова, «органічне агровиробництво – найперспективніша нині модель розвитку сільського господарства. Це не що інше, як прикладна охорона навколишнього середовища. Воно поєднує в собі найдавніші практичні знання традиційного сільського господарства зі сучасними науковими досягненнями. Воно загалом вважається корисним для розвитку сільських територій завдяки своїй ролі в альтернативних харчових ланцюгах, позитивному впливу на агроландшафти та як екологічно безпечний спосіб виробництва» [88, с. 90]. Виходячи з приведеного трактування, напрошується висновок про те, що саме органічне сільськогосподарське виробництво найбільшою мірою здатне забезпечити поєднання традиційних для певної території способів освоєння агроресурсного потенціалу та новітніх методів виробництва сільськогосподарської продукції, що у підсумку забезпечуватиме розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу територій, які є ареалом здійснення сільськогосподарського виробництва та переробки сільськогосподарської сировини.

Український вчений Н.Новак розглядає органічне виробництво важливим засобом диверсифікації сільської економіки, що «має суттєвий конкурентний потенціал у вітчизняних умовах господарювання для забезпечення відродження сільських територій, життєздатності сільських громад, консолідації зусиль товаровиробників з метою зниження сертифікаційних, транспортно-логістичних, рекламно-інформаційних витрат, витрат на переробку» [103, с. 33]. Необхідно погодитись з таким підходом, оскільки в умовах поглиблення децентралізації сільські територіальні громади мають використовувати всі наявні резерви підвищення рівня капіталізації базової ланки сільської економіки, якою виступає сільськогосподарське виробництво. Екстенсивні та інтенсивні фактори, які традиційно використовувалися для збільшення фізичного об’єму

сільськогосподарської продукції, в теперішніх умовах здійснюють надзвичайно деструктивний вплив на довкілля, що підриває асиміляційний потенціал розвитку сільських територій в цілому. Тому органічне сільськогосподарське виробництво і є найбільш оптимальною моделлю господарювання у сільській місцевості та структурної перебудови сільської економіки.

Необхідність збереження сільського укладу життя зумовила доцільність обґрунтування нових пріоритетів диверсифікації сільської економіки, виходячи з глобальних трендів нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини та продукції продовольства. У ряді праць вітчизняних вчених обґрунтовується необхідність створення відповідних фінансово-економічних передумов для нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції, що дасть можливість зміцнити сектор малого аграрного бізнесу та забезпечити підвищення рівня його капіталізації. Органічне сільськогосподарське виробництво розглядається також як дієвий засіб екологізації розвитку аграрної сфери в цілому та зміцнення стійкості агроландшафтів.

На думку К.А. Пилипенко, «у сучасних умовах господарювання виникає необхідність у забезпеченні виробництва екологічно безпечної продукції, яка б відповідала міжнародним вимогам, підтверджувалася відповідними сертифікатами. Оскільки виробництво органічної продукції є складовою частиною сталого розвитку аграрного сектора, його розвиток передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання і соціального розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продукції як важливої складової продовольчої безпеки» [109, с. 49]. Отже, органічне сільськогосподарське виробництво в нинішніх умовах виступає важливою детермінантою зростання не лише економічної та соціальної ефективності використання агроресурсного потенціалу, а й підвищення соціальної спрямованості сільськогосподарського виробництва в цілому і відродження сільської поселенської мережі.

В нинішніх умовах господарювання для побудови результативного організаційно-економічного механізму регулювання органічного сільськогосподарського виробництва важливого значення набуває прискорена імплементація передового іноземного досвіду як в частині розширення масштабів органічного землеробства, так і переробки органічної сільськогосподарської продукції. У працях В.Андрущенко, В.Артиш, М.Ібатулліна, Л.Іванової, Ю.Крилова, Д.Крисанова, В.Лазаренко, Є.Милованова, О.Прутської, Т.Романенко, О.Томашевської розглядаються різноманітні сценарії світового переходу від традиційного до органічного агровиробництва [4; 51; 53; 123; 139], досліджується позитивний досвід країн Європейського Союзу, зокрема країн Центральної Європи, та США [5; 7; 13; 117], аналізуються чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу [62], ідентифікується система гарантування безпечності та якості харчової продукції у європейському вимірі [67], проводиться маркетинговий аналіз органічного ринку агропродовольчої продукції в країнах ЄС [75], виявляються правові засади регулювання органічного виробництва на європейському континенті [89].

Виходячи з передового європейського досвіду нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва, Є.Милованов зазначає, що «ключовим акцентом впровадження Спільної аграрної політики Європейського Союзу стало органічне сільське господарство, яке, по суті, передбачає збалансований підхід до функціонування систем агровиробництва та спрямоване на сталий розвиток сільських територій. Органічне сільське господарство – це спосіб виробництва, який передбачає гармонійний зв’язок людей та їхнього середовища функціонування. Воно має комплекс переваг, які спроможні вивести параметри розвитку сільських територій на якісно вищий рівень соціально-економічної та екологічної ефективності» [88, с. 87]. Підхід Є.Милованова базується на тому, що необхідно поступово відходити від вузькогалузевого підходу щодо організації сільськогосподарського виробництва, а розглядати нарощення виробництва сільськогосподарської

продукції через призму ощадливішого та невиснажливого використання всіх складових агроресурсного потенціалу – земельних, водних, лісових ресурсів, а також природних умов та нересурсних корисностей довкілля.

Вагомою складовою нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції є також розбудова інфраструктури ринку цієї продукції, яка забезпечуватиме прискорене нарощення органічних потужностей як у сфері землеробства і тваринництва, так і в сфері переробки сільськогосподарської сировини, а також спростить просування органічної продукції до кінцевого споживача. На думку О.Маслак, «внутрішній ринок органічної продукції є малорозвиненим. Його основними характеристиками є відсутність достатньої кількості сертифікованих складів, переробних підприємств, а також посередницьких структур, що загалом ускладнює організацію заготівель, переробку та постачання органічної продукції. До того ж дрібнотоварні виробники із власною продукцією залишаються поза основними заготівельно-збутовими ланцюгами товарних поставок на внутрішньому ринку» [83, с. 281]. З огляду на сказане, регуляторний вплив держави на сегмент органічного сільськогосподарського виробництва має поєднувати як інструменти підтримки безпосередніх виробників органічної сільськогосподарської продукції, так і інструменти стимулювання розбудови інфраструктури ринку цієї продукції, зокрема в частині створення сучасних логістично-складських центрів та формування кооперативних утворень на базі фермерських і особистих селянських господарств.

Не повною мірою обґрунтованими є авторські підходи щодо надання пріоритету розвитку органічного сільськогосподарського виробництва для окремих категорій сільськогосподарських товаровиробників, в першу чергу для сільських домогосподарств, що не дає можливості повноцінно розкрити інституціональні передумови перманентного нарощення масштабів впровадження екологічно безпечних технологій у сільськогосподарському виробництві з огляду на фінансові та екологічні обмеження, які мають місце у сільській місцевості.

Значне зростання населення планети поставило на порядок денний важливе завдання, яке полягає в нарощенні обсягів виробництва продукції продовольства як за рахунок інтенсивних, так і екстенсивних факторів. Однак загострення екологічних протиріч, які пов'язані з нарощенням потужностей у сільськогосподарському виробництві і збільшенням навантаження на агроландшафти, змушує розглядати альтернативні варіанти розвитку сільськогосподарського виробництва на окремих територіях. На сучасному етапі розвитку землеробства та рівня продовольчої безпеки, на думку Н.Новак, «значної актуалізації набувають новітні розробки в галузі альтернативного сільського господарства, збереження природних ресурсів і в першу чергу, основного засобу виробництва – землі. У той же час незаповнена місткість ринку органічної продукції та майже необмежений потенціал для розвитку екологічного виробництва створюють всі необхідні передумови для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників» [103, с. 30].

Тобто найбільш дієвим методом альтернативного сільськогосподарського виробництва розглядається органічне сільськогосподарське виробництво, яке з однієї сторони усуває синдром споживацького використання природних ресурсів, а з іншої – сприяє покращенню ефективності виробничо-господарської діяльності, що досягається за рахунок вищих цін на екологічно безпечну органічну сільськогосподарську продукцію та нові ринкові ніші, які завойовуються внаслідок високих конкурентних переваг продукції, вирощеної на основі органічних технологій.

Тому й не дивно, що «останніми роками серед населення планети спостерігається збільшення споживання органічної продукції, що позитивно впливає як на здоров'я людей, так і на зміцнення продовольчої безпеки. Інструментами зміцнення продовольчої безпеки є виробництво органічних продуктів з матеріалів, виготовлених органічним сільським господарством та з використанням сучасних органічних методів сільського господарства

відповідно до стандартів органічного виробництва» [109, с. 49]. Більше того, трансформація методів ведення сільськогосподарського виробництва в сторону використання екологічно безпечних та ґрунтозахисних технологій сприяє вчасному та розширеному відтворенню ґрунтового покриву, що дає підстави прогнозувати масштаби та ефективність сільськогосподарського виробництва на далекострокову перспективу і упереджувати природоруйнівні процеси в землекористуванні.

Водночас ведення органічного сільськогосподарського виробництва потребує більших питомих витрат порівняно з традиційним сільськогосподарським виробництвом. За інформацією К.Пилипенко, «органічні продукти на 50–100 % є дорожчими, ніж звичайні. Це пов’язано з нижчою врожайністю органічних сільськогосподарських культур, на яку погоджуються фермери. До того ж органічне виробництво є дрібнотоварним бізнесом» [109, с. 49]. З цим підходом варто погодитися і врахувати особливості ведення органічного сільськогосподарського виробництва при формуванні набору регуляторних інструментів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, оскільки відмовившись від застосування мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин товаровиробник недоотримає частини врожаю, що також несе певні ризики для ефективності виробничо-господарської діяльності, якщо не буде забезпечено належне просування органічної сільськогосподарської продукції до цільового сегменту споживачів. Більше того, саме сектор малого та середнього аграрного підприємництва є найбільш привабливим для застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

Органічне сільськогосподарське виробництво може стати вагомим каталізатором подолання депресивності окремих населених пунктів в сільській місцевості. Виходячи з пріоритетності збереження сільського укладу життя та прискорення темпів соціально-економічного піднесення сільських населених пунктів, не потрібно залишати поза кадром проблему

упередження комплексу екологічних проблем, що найбільшою мірою зумовлені перманентним збільшенням посівних площ сільськогосподарських культур, які мають експортну орієнтованість. Також монопольне становище великих сільськогосподарських товаровиробників не стимулює їх впроваджувати технології, які упереджують виснаження ґрунту та підземних і поверхневих вод. В цілому, на переконання Є. Милованова, «основними причинами погіршення екологічної ситуації у сільській місцевості є: відсутність прогресивних технологій агровиробництва; недотримання науково обґрунтованих сівозмін із переважанням монокультур у багатьох підприємствах, особливо агрохолдингах; низькі норми внесення органічних добрив; надмірне використання синтетичних засобів захисту рослин та мінеральних добрив; відсутність технологій боротьби з ерозійними процесами, закисленням, засоленням і техногенним забрудненням земель» [88, с. 88].

Якраз регуляторна підтримка проектів збільшення потужностей органічного сільськогосподарського виробництва і дасть можливість вирішити переважну більшість перерахованих екологічних проблем і забезпечити необхідну трансформацію екстенсивно-інтенсивного типу ведення сільськогосподарського виробництва у невиснажливий тип, який базується на екологізації землеробства, тваринництва, кормовиробництва та первинної переробки сільськогосподарської сировини. Більше того, необхідно переходити від наздоганяю чого до випереджального типу розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, щоб подолати

Виходячи з того, що органічне сільськогосподарське виробництво через меншу врожайність, вищу капіталомісткість та трудомісткість в теперішніх умовах не є пріоритетним напрямом діяльності крупнотоварних сільськогосподарських підприємств, а фермерський рух в Україні так і не набув необхідних масштабів, найбільш ефективним застосування органічних технологій буде у секторі сільських домогосподарств. Сільські домогосподарства забезпечують майже половину виробництва

сільськогосподарської продукції в цілому по Україні, використовують як правило ручну працю, не мають значних земельних масивів, більше того належні їм земельні наділи відзначаються високим рівнем фрагментарності.

Також сільські домогосподарства не мають необхідних передумов для того, щоб повноцінно конкурувати з крупнотоварними сільськогосподарськими виробництвами в частині виробництва продукції на основі застосування традиційних технологій (внесення мінеральних добрив, використання хімічних засобів захисту рослин та для боротьби зі шкідниками тощо). Виходячи зі світових та європейських трендів розвитку ринків органічної продукції, українські сільські домогосподарства мають реальні шанси та відповідні природно-ресурсні передумови для того, щоб на порядок збільшити обсяги органічного сільськогосподарського виробництва і тим самим підвищити рівень капіталізації свого бізнесу. Багаторічне виведення з продуктивного обороту значних площ сільськогосподарських угідь в зоні ризикового землеробства – це найбільш сприятливий полігон для впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

Даний сектор сільськогосподарських товаровиробників потребує суттєвої державної підтримки як через надання прямої і непрямої фінансової допомоги, так і через відповідне консультативне супроводження. Стагнація національної економіки, яка отримала імпульси у 2008 році (наслідки глобальної фінансової кризи) та в 2013-2014 роках (початок військового протистояння на Сході України) призвела до тотального інвестиційного дефіциту, особливо в секторі малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції. Це не дає можливості сільським домогосподарствам самостійно розбудувати необхідну для повноцінного ведення органічного сільськогосподарського виробництва (виробництво та зберігання продукції) матеріально-технічну базу. За період 2009-2017 років сільські домогосподарства України не володіли достатніми площами господарських споруд і приміщень, які дозволили б перманентно нарощувати

обсяги органічного сільськогосподарського виробництва та отримувати максимальну вигоду від цього, тому що така вигода досягається за умови відповідного зберігання даної продукції і її виведення на ринок в період пікових висхідних цінових коливань.

Динаміка господарських споруд та приміщень у сільських домогосподарствах у 2009-2017 роках дає підстави констатувати наступне: менше половини сільських домогосподарств мають необхідні площі для утримання сільськогосподарських тварин. Якщо у 2009 році питома вага сільських домогосподарств, яка мала господарські споруди та приміщення для утримання сільськогосподарських тварин, складала 48,9%, у 2014 році – 47,2%, то у 2017 році – 43,8% (Дод. А).

Тобто спостерігається згортання можливостей сільських домогосподарств утримувати сільськогосподарські тварини, що свідчить про погіршення умов для виробництва органічних добрив та забезпечення комплексності ведення сільськогосподарського виробництва в цілому, що у підсумку також звужує потенціал нарощення органічного землеробства та скотарства.

Кожне третє сільське домогосподарство має споруди та приміщення для зберігання кормів, що особливо ускладнює ресурсне забезпечення розвитку органічного скотарства. Якщо у 2009 році питома вага сільських домогосподарств, які мали можливість зберігати корми, складала 31,6%, у 2014 році – 30,2%, то у 2017 році – 27,4%. Фактично лише 6 з 10 сільських домогосподарств мають матеріально-технічні можливості зберігати урожай, що також підриває перспективи розширеного відтворення органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки змушує виробників сільськогосподарської продукції продавати врожай відразу після його збору, коли ціни на ринку є мінімальними. У підсумку це позбавляє сільські домогосподарства навіть критично необхідних доходів, що даватимуть змогу оновлювати основні засоби та вчасно поповнювати обігові кошти. Якщо у 2009 році сільські домогосподарства, які мали господарські споруди та

приміщення для зберігання урожаю, складали 63,5% від загальної кількості сільських домогосподарств, у 2014 році – 59,6%, то у 2017 році – 60%. За таких умов необхідною є корекція системи державної фінансової підтримки саме сектору малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва.

Враховуючи основні колізії прямої та непрямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та виходячи з недостатності господарських споруд та приміщень у сільських домогосподарствах, необхідних для зберігання кормів та врожаю, а також для утримання сільськогосподарських тварин, потребує формування державний регуляторний механізм стимулювання нарощення органічного сільськогосподарського виробництва, зокрема в секторі сільських домогосподарств, що виступатиме складовою існуючої системи державної підтримки сільського господарства.

За таких умов відправним пунктом у формуванні такого регуляторного механізму виступає позиція Є.Милованова стосовно того, що «на локальному та національному рівнях розвиток органічного сільського господарства має виступати одним з основних стратегічних пріоритетів піднесення сільської місцевості через залучення сільських громадян та споживачів до прийняття важливих управлінських рішень місцевого значення в частині розширення ареалу нарощення обсягів органічного землеробства та органічного скотарства. Місцеві органи влади повинні створювати позитивні умови для розвитку органічного сільського господарства через: прийняття відповідної програми розвитку органічного виробництва в регіоні» [88, с. 96-97].

Для розроблення адекватної реаліям системи регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції необхідною є ідентифікація основних складових органічного сільськогосподарського виробництва. Органічне сільськогосподарське виробництво охоплює органічне землеробство, органічне тваринництво та органічне кормо виробництво (рис. 1.1). Водночас всі складові органічного сільськогосподарського виробництва є взаємозалежними та здійснюють

Рис. 1.1. Передумови застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва

(розроблено автором)

взаємний вплив. Тому необхідною передумовою органічності сільськогосподарської продукції є дотримання вимог органічного законодавства як в частині землеробства і скотарства, так і в частині кормовиробництва. Органічне сільськогосподарське виробництво в останні роки отримало додаткові імпульси для розвитку у зв'язку із підвищенням попиту на органічну сільськогосподарську продукцію як на світовому, так і на національному ринку (рис. 1.2). Фактично перед сільськогосподарськими товаровиробниками відкриваються нові ніші на аграрних ринках. Однак переведення сільськогосподарського виробництва на рейки органічності вимагає додаткових матеріальних витрат.

Значний детермінуючий вплив здійснюють на темпи розвитку органічних сільськогосподарських виробництв очікувано нижчі рівні рентабельності та прибутку, оскільки відмова від мінеральних добрив та засобів захисту рослин призводить до зниження врожайності і відповідно до зменшення обсягів валового збору. Виходячи з даної особливості великі виробники сільськогосподарської продукції намагаючись максимізувати прибуток дуже рідко утримують органічний сегмент в структурі виробництва, роблячи, як правило, ставку на вирощування експортоорієнтованих культур, що користуються підвищеним попитом на світовому ринку.

З огляду на це, закономірним є те, що в умовах українських реалій основні потужності органічного сільськогосподарського виробництва концентруються в секторі фермерських та особистих селянських господарств. Названим категоріям сільськогосподарських товаровиробників надзвичайно важко конкурувати з великими суб'єктами аграрного підприємництва в традиційних видах рослинництва та тваринництва у зв'язку з впливом ефекту масштабу останніх, однак в сегменті органічного сільськогосподарського виробництва вони мають суттєві конкурентні переваги, які варто використати максимальною мірою.

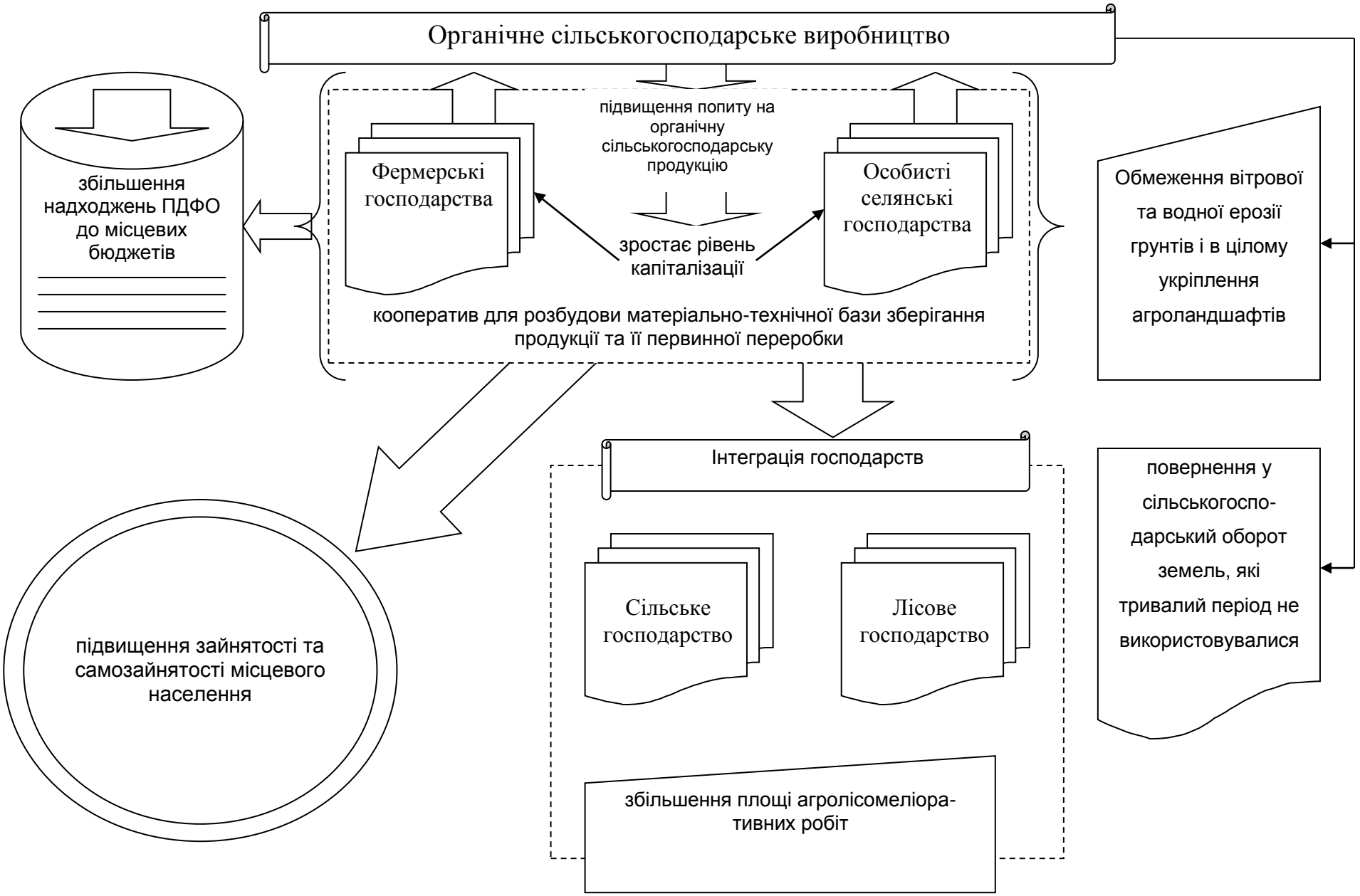

Рис. 1.2. Органічне сільськогосподарське виробництво в системі соціально-економічного розвитку сільських територій *(розроблено автором)*

Дослідження показали, що органічне сільськогосподарське виробництво здатне забезпечувати прийнятний рівень капіталізації малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників, навіть незважаючи на порівняно невеликі масиви сільськогосподарських угідь. Фактично органічне сільськогосподарське виробництво – це основна конкурентна перевага фермерських та особистих селянських господарств над великими суб'єктами аграрного бізнесу. Виходячи з низького рівня фінансової самодостатності особистих селянських господарств, вони самотужки не можуть забезпечити необхідний рівень товарності органічної сільськогосподарської продукції. Тому необхідною умовою підвищення ефективності ведення органічного сільськогосподарського виробництва є формування обслуговуючих та збутових кооперативів для розбудови матеріально-технічної бази зберігання продукції та її первинної переробки. Саме кооперація є необхідною інституціональною передумовою для концентрації необхідних фінансових ресурсів для формування матеріально-технічної бази органічного сільськогосподарського виробництва.

Практика господарювання доводить, що впровадження додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва в секторі фермерських та особистих селянських господарств створює передумови для структурної перебудови сільської економіки, особливо в зоні ризикового землеробства. Особливо великий потенціал органічне сільськогосподарське виробництво має у фермерських та особистих селянських господарств, ареал діяльності котрих наближений до міських агломерацій, оскільки має місце надійний ринок для збуту готової продукції, як продукції рослинництва, так і продукції тваринництва.

У загальному нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві також має важливе значення для наповнення бюджетів місцевого самоврядування, що для депресивних сільських територій є основною детермінантою соціально-економічного піднесення. Крім фіскального та бюджетного значення для розвитку

сільських поселень органічне сільськогосподарське виробництво здійснює вагомий вплив на покращення екологічної ситуації та для збалансування процесів аграрного природокористування. Застосування ґрунтозахисних систем землеробства дозволяє обмежувати вітрову та водну ерозію грунтів, що в цілому сприяє укріплення агроландшафтів та упереджує численні природоруйнівні процеси.

При цьому максимальне використання резервів нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва залежить від комплексності його ведення, тобто поєднання органічного землеробства та органічного скотарства. Більше того, в разі комплексного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, тобто розвитку як органічного землеробства, так і органічного тваринництва, досягається зменшення рівня розораності сільськогосподарських угідь, що в нинішніх умовах галузевих перегинів (гіпертрофований розвиток експортоорієнтованих видів рослинництва) має вирішальне значення для забезпечення екологічної стійкості біогеоценозів.

На основі проведених досліджень встановлено, що сприятливим полігоном для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва є ті сільськогосподарські угіддя, які були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту в період глибокої стагнації національної економіки (90-ті роки минулого століття). Мова йде про сільськогосподарські угіддя в зоні зрошення та осушення, які не були затребувані на початках великими сільськогосподарськими товаровиробниками з огляду на те, що їх використання супроводжується підвищеним рівнем витрат, зокрема на відновлення мереж гідротехнічних споруд. Водночас необхідною передумовою є відновлення мережі гідротехнічних споруд, які обслуговували меліоровані землі.

Для отримання необхідного сертифіката стосовно відповідності вимогам органічного сільськогосподарського виробництва суб’єкти аграрного бізнесу мають застосовувати увесь комплекс агротехнічних,

гідротехнічних та агролісомеліоративних заходів, що в підсумку сприяє інтеграції сільського та лісового господарства. Інтеграція сільського та лісового господарства – це один з магістральних елементів Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Тобто органічне сільськогосподарське виробництво, в першу чергу, через збільшення площі агролісомеліоративних робіт сприяє реалізації базових природоохоронних пріоритетів міжнародних конвенцій. Також приріст потужностей в секторі органічних сільськогосподарських виробництв – це важлива умова підвищення рівня зайнятості і самозайнятості місцевого населення.

Дослідження показали, що основою органічного сільськогосподарського виробництва виступає органічне землеробство (рис. 1.3). Переведення землеробства на засади органічності передбачає застосування комплексу агротехнічних заходів: використання поверхневого рихлення; застосування сівозмін; приорювання сидератів; застосування решток органічних відходів; використання нетоварної частини врожаю; вапнування та гіпсування; оптимізацію співвідношення органічних та мінеральних добрив; застосування компостних матеріалів; використання біодинамічних препаратів; застосування мікробіологічних препаратів.

Необхідною складовою органічного землеробства виступає екологічно орієнтована боротьба з бур’янами через механічне знищення, знищення до стадії цвітіння, оптимізацію боротьби з бур’янами, щоб знищення однорічних бур’янів не призводило до поширення багаторічних, через мульчування ґрунту, присипання бур’янів ґрунтом. Використання перерахованого спектра способів боротьби з бур’янами у підсумку даватиме можливість уповільнити ріст бур’янів, мінімізувати випаровування вологи, покращити водопроникаючу властивість ґрунту, уповільнити повітряну та водну ерозію. Завдяки застосуванню перерахованих методів та технологій органічного землеробства у підсумку дасть можливість отримати екологічно чисту та біологічно повноцінну сільськогосподарську продукцію.

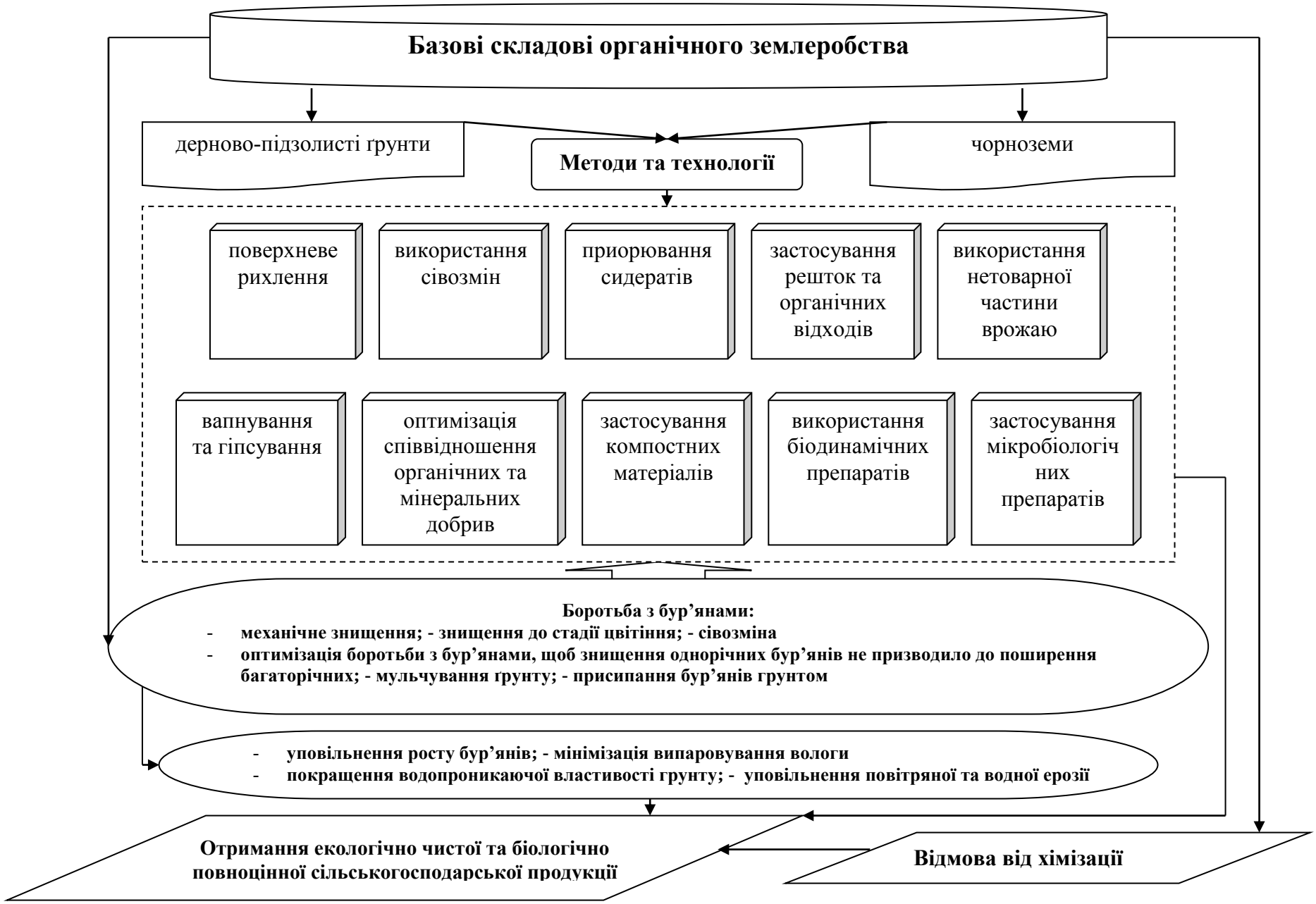

Рис. 1.3. Органічне землеробство в системі розширеного відтворення агроресурсного потенціалу

(розроблено автором)

Поряд з агротехнічними заходами ґрунтозахисного спрямування має відбуватися відмова від хімізації.

Вагомою складовою органічного сільськогосподарського виробництва виступає органічне тваринництво. Щоб уникнути забруднення навколишнього середовища і особливо природних джерел, таких як ґрунт і вода, органічне виробництво худоби повинно забезпечувати тісний зв'язок між таким виробництвом і сільською місцевістю. Органічне тваринництво не тільки підтримує здоров'я і благополуччя тварин, але також відіграє важливу роль в забезпеченні переваг, що стосуються здоров'я споживачів, прибутку для виробників і захист навколишнього середовища. У той час, як використання ветеринарних препаратів, таких як антибіотики і гормони, представляє постійну загрозу для здоров'я людини і всього людства в цілому.

Органічні стада, як правило, максимальну кількість часу проводять на пасовищах, також органічних, що не оброблені пестицидами або гербіцидами. В даний час попит на продукцію органічного тваринництва постійно зростає у зв'язку з розширенням ринків продукції тваринництва, присутністю на ринку країн, що розвиваються, таких, як Бразилія і Аргентина. Експорт органічних продуктів тваринництва надає сприятливі можливості і для інших країн, що розвиваються, таких, як, наприклад, Індія.

Для збільшення експорту продукції органічного тваринництва і розвитку збалансованих внутрішніх ринків, що розвиваються, необхідно подолати безліч проблем. Продукція органічного тваринництва користується підвищеним попитом і тому відкриваються нові можливості для українських сільськогосподарських товаровиробників у відповідності з нинішніми глобальними сценаріями. Однак, незважаючи на всі переваги, є і кілька спірних питань, таких, як циркуляція хвороботворних бактерій на фермах, використання/невикористання лікарських препаратів, відповідний менеджмент і так далі.

Управління органічним тваринництвом має бути спрямоване на використання методів природного розведення тварин, мінімізацію всіх видів

стресу, активну профілактику захворювань, поступову відмову від використання хімічних алопатичних ветеринарних препаратів. Деякі органічні ферми зорієнтовані на максимальну ефективність виробництва на одну тварину або на один гектар, інші ферми зосереджені на якості продукції, самодостатності, грамотному маркетингу, на входженні на нішевий ринок і так далі. І всім цим різним фермам потрібні нові породи худоби, максимально адаптовані під кожні конкретні вимоги і характеристики, коли вибір породи ґрунтується на інформації конкретної виробничої системи.

Коли тварини генетично адаптовані до конкретних умов і завдань, вони будуть більш продуктивними, а виробничі витрати будуть нижчими. Крім того, відбір порід, адаптованих до навколишнього середовища, здатний забезпечити міцне здоров'я і благополуччя тварин. Виробництва ж в інтенсивних тваринницьких системах і комплексах пов'язане, в першу чергу, з годуванням свого високопродуктивного і досить екзотичного/чутливого поголів'я висококонцентрованими кормами і застосуванням регулярних ветеринарних процедур.

Поєднання органічного рослинництва та органічного тваринництва підвищує стабільність всієї екосистеми. Утилізація гною, гноївки та солом'яної підстилки в якості органічних добрив позитивно позначається на стані навколишнього середовища і створює сприятливі умови в грунті, тим самим забезпечуючи зростання рослин.

В останні десятиліття у багатьох розвинених зарубіжних країнах швидкими темпами розвивається так зване органічне сільське господарство, яке займається виробництвом здорової і життєпідтримуючої продукції, використовуючи безпечні методи для навколишнього середовища. Органічне сільське господарство схоже на закриту систему, по-можливості, з максимально зменшеним зовнішнім втручанням – хімічних добрив, пестицидів і лікарських препаратів. В органічній системі тваринництва створюються оптимальні для тварин умови утримання з урахуванням їх

стану здоров’я і особливостей поведінки. Цінний корм, природні пасовищні умови, упорядковані житла, відсутність будь-яких стресових факторів при утриманні та забої тварин – ось основні вимоги.

Органічне сільське господарство є вагомим фактором здоров’я людини і сприятливого середовища проживання. Важлива також популяризація здорового харчування як елемента довголіття і збереження здоров’я людини.

Органічне сільськогосподарське виробництво створює нові комерційні можливості для країн, що розвиваються. За даними Організації ООН з питань продовольства і сільського господарства (FAO), попит на екологічні продукти створює нові експортні можливості торгівлі для країн, що розвиваються. Перехід на комерційне органічне землеробство і тваринництво для країн, що розвиваються, може по початку представляти труднощі, але в подальшому стати дуже прибутковою справою. Зазвичай, експортні ціни на екологічні продукти вищі на 40-100%, ніж на аналогічні продукти, але вироблені неекологічними методами.

Оскільки постійний попит на всі види екологічно чистої продукції в розвинених країнах неможливо задовольнити силами внутрішніх виробників, багато країн почали прибутковий бізнес з експорту екологічно чистих продуктів, – наприклад, тропічні фрукти в європейські країни для дитячої харчової промисловості, трави з Зімбабве в Південну Африку, африканська бавовна в країни Європейського Співтовариства, китайський чай в Нідерланди, соєві боби в Японію. Переваги органічного сільського господарства не обмежуються тільки отриманням екологічно чистої продукції та вирішенням економічних питань. До них відноситься і позитивний вплив на навколишнє середовище, здоров’я і навіть рівень зайнятості населення.

Органічне сільськогосподарське виробництво – один з найбільш перспективних напрямків сільськогосподарської галузі будь-якої держави, що володіє багатим ресурсним потенціалом, про що свідчать наступні дані: за період 2000-2015 рр. площі сільськогосподарських угідь, які

використовуються з застосуванням органічних технологій, в світі збільшувалися в середньому зі швидкістю 10% на рік і досягли рівня 50,9 млн га, світовий ринок органічних продуктів зріс в п’ять разів – з 18 млрд дол. у 2000 році до майже 100 мрд дол. США в 2015 році.

Різні форми органічного землеробства останнім часом отримали динамічний розвиток у багатьох країнах світу, причому не тільки в Європі та Північній Америці, але в Азії, Африці і Південній Америці. Ринок органічних продуктів харчування і напоїв буде рости щорічно в середньому на 15,5%. Загальний обсяг ринку органічних продуктів в 2020 році склав за прогнозами близько 212 млрд дол. (20% від загального обсягу світового сільськогосподарського виробництва).

Розвиток органічного сільського господарства сприятиме розширенню сільгоспвиробництва на селі, збереженню родючості грунтів, забезпеченню продуктивного довголіття сільськогосподарських земель. Воно внесе свій внесок у вирішення питань імпортозаміщення, продовольчої та екологічної безпеки, забезпечення розвитку сільських територій, соціально-економічної інфраструктури села та підвищення рівня життя сільського населення.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції – це перспективний напрям сільського господарства для дрібнотоварних виробників, що вимагає використання сучасних біоагротехнологій, побудованих на основі синтезу останніх досягнень біологічної та інженерної науки, адаптованих до місцевих умов. Органічне сільське господарство займає свою унікальну нішу і може існувати паралельно з інтенсивним виробництвом, забезпечуючи баланс АПК, вирішуючи ті завдання і проблеми, які не під силу традиційному землеробству за рахунок принципово іншого підходу, який полягає у відмові від пестицидів, ГМО, гормонів росту, антибіотиків , харчових добавок.

Органічне сільське господарство робить менш негативний вплив на навколишнє середовище: знижується ризик забруднення ґрунтових та

поверхневих вод біогенними речовинами, створюються умови збереження природного біорізноманіття на прилеглих територіях.

В Україні в останні десятиліття сформувалися необхідні нормативно-правові основи для створення системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва. Зокрема, схвалено Закони України «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [36; 40].

Вищим виконавчим органом країни схвалено ряд постанов: «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу», «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» [113; 115; 116].

Прийнято Накази відповідних міністерств та відомств Кабінету Міністрів України: «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції», «Про затвердження переліку речовин (інгредієнтів та компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях», «Про затвердження Змін до Технічного опису державного логотипа для органічної продукції», «Деякі питання звітності у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [92; 94; 96; 99]. Сформоване інституціональне підґрунтя створює передумови для

диверсифікації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва.

1.3 Інституціональні засади формування системи фінансово-економічного регулювання діяльності виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Комплексна конструкція фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва випливає з базових засад фінансово-економічної підтримки сільського господарства в цілому. Ключовим моментом є інституціоналізація додаткових методів та інструментів фінансового стимулювання та консультативного забезпечення впровадження сучасних методів та технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

У працях вітчизняних вчених вже тривалий період обґрунтовується доцільність посилення регуляторного впливу на суб'єктів аграрного бізнесу в частині стимулювання впровадження додаткових потужностей у сектор органічних сільськогосподарських виробництв як потенційної конкурентної переваги українських аграріїв на світовому ринку продовольства. Однак існує широкий спектр підходів відносно формування набору стимулів, які спонукатимуть безпосередніх сільськогосподарських товаровиробників впроваджувати методи та технології органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. У працях З.Герасимів, В.Грановської, Л.Заставнюк, Н.Зіновчук, В.Камінського, Ю.Кирилова, О.Муратова, О.Нікішиної, Г.Христенко та інших розглядаються різноманітні комбінації можливих форм та методів державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема тих, які базуються на передовому іноземному досвіді [23-25; 48; 50; 58; 62; 102; 149].

Необхідність формування сучасного інструментарію фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва випливає з необхідності усунення ідентифікованих Л.Заставнюк бар'єрів, які «полягають у відсутності належної кон'юнктури ринку органічної сільськогосподарської продукції; існуванні ризиків, пов'язаних зі збутом органічної сільськогосподарської продукції за цінами традиційної продукції; відсутності дієвої системи страхування ризиків у сільському господарстві; можливості фінансових втрат аграрних підприємств, які зумовлені зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; недостатньому нормативно-правовому забезпеченні органічного аграрного виробництва» [48, с. 18]. Якраз усунення перерахованих бар'єрів і слід розглядати підґрунтям для підбору методів та інструментів фінансово-економічного стимулювання впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва, тваринництва та налагодження зберігання і первинної переробки органічної сільськогосподарської продукції. За таких умов забезпечується фінансова підтримка сільськогосподарським товаровиробникам в частині усестороннього застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

Зокрема, Г.Христенко та З.Герасимів переконані, що «у контексті сталого розвитку сільських територій, першочерговим завданням аграрної політики України є формування дієвого організаційно-економічного механізму регулювання екологічних аспектів функціонування аграрного сектору економіки шляхом розвитку органічного агровиробництва. Формування вітчизняного ринку органічної продукції та зміцнення позицій на міжнародному органічному агропродовольчому ринку можливе лише за умови законодавчого забезпечення, впровадження інноваційних технологій, належної державної підтримки» [149, с. 71]. Водночас вчені не конкретизують, дія яких методів та інструментів в спектрі організаційно-економічного механізму регулювання має бути активізована, щоб

прискорити процеси забезпечення розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу органічних виробництв.

Достатньо конкретизовано до застосування різного роду стимулів для активізації аграрного підприємництва у секторі виробників органічної сільськогосподарської продукції підходять О.Нікішина та О.Муратов, які вважають, що «на першому етапі становлення органічного сільськогосподарського виробництва мають бути застосовані наступні методи та інструменти стимулювання даного виду діяльності: компенсація втрат виробникам органічної продукції рослинництва; компенсація 50% вартості органічного насіння культур; погектарні дотації для виробництва органічних культур за умови їх цільового використання для переробки або реалізації на внутрішньому ринку; залучення бюджетних коштів для будівництва й модернізації потужностей для переробки органічної сировини» [102, с. 43]. Тобто вони переконують в доцільності використання як фінансових інструментів, спрямованих на відшкодування втрат та надання іншої фінансової допомоги, так і інструментів економічного та інформаційного спрямування, що кумулятивним чином в позитивному плані відобразиться на результативності регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції в цілому.

Набір фінансово-економічних стимулів для активізації органічного сільськогосподарського виробництва потребує подальшої структуризації та доповнення, щоб максимальною мірою охопити всі складові органічного агропродуктового ланцюга і розширити ареал застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва. Враховуючи те, що в Україні в останні роки поглибилася реформа децентралізації і фактично завершився процес створення об’єднаних територіальних громад, в першу чергу, необхідно формувати інструментарій фінансово-економічного стимулювання органічних сільськогосподарських виробництв на місцевому рівні, зокрема на рівні територіальних громад базового рівня.

Однією з основних проблем нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва є розроблення сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання, який закладатиме дієві стимули для сільськогосподарських товаровиробників, що використовують екологічно безпечні та екологічно чисті технології для виробництва сільськогосподарської сировини, вводити додаткові потужності. Базовою детермінантою формування такого інструментарію має стати глобальний тренд, який, на думку О.Томашевської, «передбачає посилення державної підтримки виробників органічної продукції» [139, с. 164]. Тим більше, що, на думку В.Грановської, «в Україні державна підтримка розвитку органічного сільського господарства перебуває на ранніх стадіях, отже, доцільними є вивчення та адаптація сучасних світових тенденцій та досвіду інших країн щодо можливостей і видів підтримки органічного сільського господарства та вибудовування співробітництва між державою, приватними та громадськими організаціями органічного сектору» [23, с. 386].

Виходячи зі скрутного становища українських виробників органічної продукції, в першу чергу, сільських домогосподарств, потребує відповідної оцінки доцільність умонтування у вітчизняну систему підтримки виробників продукції, виготовленої на основі органічних технологій, фіскальних, бюджетних, кредитних та митних інструментів.

З огляду на це корисним для вітчизняної практики стимулювання нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва є іноземний досвід, який «передбачає введення митного регулювання ввезення хімічних добрив, встановлення преміальних за невикористання хімічних засобів, державних субсидій для ведення органічного землеробства, зокрема на період конверсії (переходу від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічних технологій), часткову компенсацію вартості процедур із сертифікації й контролю тощо» [25, с. 32].

Важливою умовою ідентифікації і відповідно державної фінансової підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції є їх

сертифікація. В Україні в цілому сформовано нормативно-правові передумови для сертифікації органічної сільськогосподарської продукції, зокрема схвалено Постанову Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970» [114]. Прийнято Накази відповідних міністерств та відомств Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку ведення Переліку органів іноземної сертифікації» [93], «Про затвердження Порядку розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації» [95], «Про затвердження форми заявки на внесення до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції» [97], «Про затвердження Вимог до матеріально-технічної бази та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції» [98]. Прийняття перерахованих нормативно-правових актів дало можливість сформувати комплекс інститутів-правил та інститутів-організацій сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва і наблизити тим самим даний сегмент національного АПК до технічних регламентів та стандартів Європейського Союзу (рис. 1.4).

Окремі вчені наполягають на запозиченні досвіду конкретної країни, яка досягла позитивних проривних результатів в частині нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції і має схожі з окремими регіонами України природно-ресурсні умови господарювання, а також перебувала тривалий період в умовах наявності численних інституціональних обмежень, які гальмували приватну ініціативу у сільській місцевості.

В.Артиш, виходячи з передового досвіду Польщі, пропонує «збільшити кількість виробників органічної продукції в Україні шляхом державної підтримки через субсидіювання, пільгове кредитування, дотування даної діяльності, особливо у перші три роки» [7, с. 185]. На фоні численних

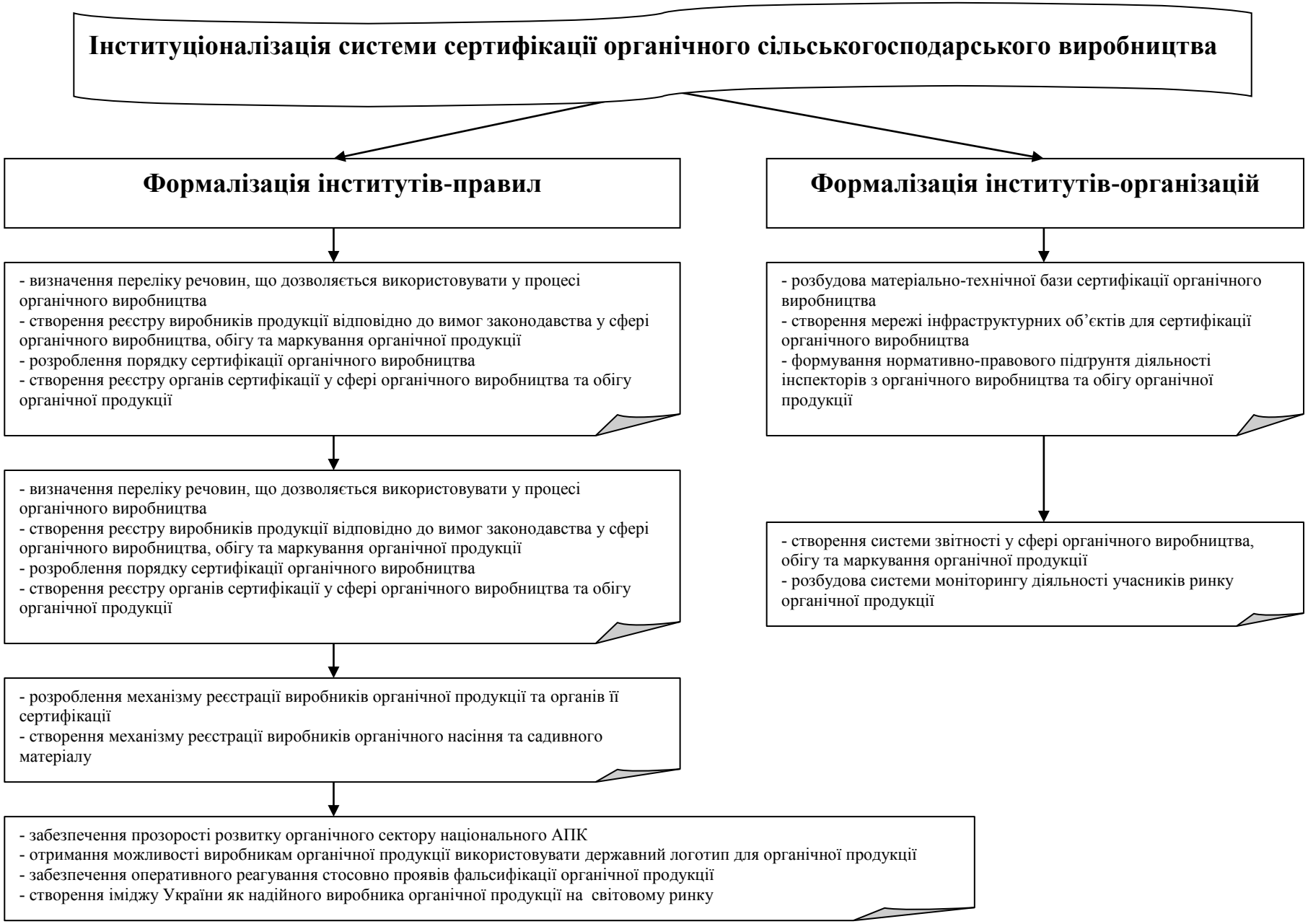

Рис. 1.4. Інституціональне забезпечення створення та функціонування системи сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва та обігу органічної продукції *(розроблено автором)*

авторських підходів щодо регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції вирізняється комплексністю та системністю підхід Д.Міщенко, який стверджує, що «досягнення проривних результатів в органічному сегменті національного АПК можна досягнути через розробку та чітку реалізацію державної політики у сфері державного регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, підтримку та сприяння освоєння сільськогосподарськими товаровиробниками виробництва органічної продукції, а також реалізацію низки заходів, які б спонукали суб'єктів господарювання до раціонального землекористування» [90]. В. Носко переконаний в тому, що «для того, щоб Україні вийти на світовий рівень з вирощування органічної продукції, необхідно стимулювати сільськогосподарських виробників і збільшувати мережу збуту якісної органічної продукції» [104, с. 215].

Виходячи з приведених підходів стосовно регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво органічної сільськогосподарської продукції, напрошується висновок про необхідність використання широкого спектра фінансово-економічних інструментів на всіх стадіях агропродуктового ланцюга, що закладе дієві стимули не лише відносно збільшення фізичних обсягів органічної сільськогосподарської продукції, а й стимулюватиме формування каналів просування даної продукції на цільові сегменти аграрних ринків, а також стимулюватиме попит на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

Більше того, виходячи з українських реалій, тобто при чіткій орієнтованості крупнотоварних сільськогосподарських виробників на максимізацію прибутку через нарощення експорту сільськогосподарської сировини за рахунок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, необхідним є формування системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств, більшість з яких має сприятливі передумови для того, щоб вести органічне землеробство, кормовиробництво та тваринництво.

Формування сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва передбачає дотримання комплексу принципів (рис. 1.5), які випливають з глобальних викликів на ринку продовольства та існуючої вітчизняної господарської практики в національному АПК. Підбір складових інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на принципі подолання депресивності сільських територій, зокрема в зоні ризикового землеробства, що означає забезпечення за допомогою активізації органічних сільськогосподарських виробництв відтворювальних пропорцій у місцевому господарському комплексі та покращення матеріального становища місцевих жителів.

Виходячи з того, що малий та середній бізнес внаслідок недостатньої концентрації фінансових ресурсів відзначається низьким техніко-технологічним рівнем, вагомого значення набуває врахування принципу забезпечення замкненості циклів в основних агропродуктових ланцюгах через підвищення рівня переробки сільськогосподарської сировини і збільшення виробництва продукції з високою доданою вартістю. Подолання наявних розривів між вітчизняними та міжнародними стандартами розвитку переробно-харчових виробництв вимагають закладення в систему фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва принципу перманентної імплементації міжнародних стандартів та регламентів якості і безпечності сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів.

Пріоритетний розвиток органічних сільськогосподарських виробництв має корелювати із збалансованим та невиснажливим природокористуванням, а це є можливим в разі дотримання принципів мінімізації еколого-деструктивного та природоруйнівного впливу на агроландшафти, а також принципу дотримання Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, які стосуються подолання голоду та відповідального споживання.

Рис. 1.5. Набір принципів формування методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва *(розроблено автором)*

Характерною рисою агропродуктового ланцюга в національному масштабі є надмірна сировинна орієнтація аграрного експорту, що вимагає при розробці комплексу фінансово-економічних регуляторів враховувати принцип комплексності використання всіх складових матеріально-речової субстанції сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів.

В умовах поглиблення адміністративно-територіальної реформи та виникнення в результаті чого комплексу її переваг, одним із магістральних принципів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва є врахування принципу використання переваг децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Виходячи з базових трендів у глобальному аграрному просторі та враховуючи наявні ресурсні обмеження, формування сучасної системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на принципах екологізації відтворювальних пропорцій в сировинному та переробному сегментах агропромислового виробництва, а також на дотриманні вимог Паризької кліматичної угоди в частині скорочення шкідливих викидів в атмосферу.

В нинішніх умовах наявності потужної ресурсної бази у національному АПК та відносно повільному розвитку сектору органічного сільськогосподарського виробництва, основним пріоритетом регуляторного впливу фінансових та економічних інструментів на суб’єктів аграрного бізнесу має стати дотримання принципу випереджального, а не наздоганяючого типу розвитку сектору органічних сільськогосподарських виробництв.

Перерахований комплекс принципів має виступати відправним пунктом формування методів та інструментів антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва. Антикризовий пакет спрямовується на усунення кризових явищ в органічному сегменті національного АПК і охоплює такі інструменти як компенсації, відшкодування, антициклічні

заходи, а також інструменти усунення структурних дисбалансів та подолання інституціональних розривів.

Після застосування антикризового пакету здійснюється реалізація комплексу методів та інструментів стимулюючого пакету через впровадження податкових пільг, кредитних преференцій, перекредитування, цінових надбавок. В результаті проявів стагнації або перевиробництва в окремих сегментах застосовується стабілізаційний пакет через надання дотацій, перехресне субсидування, цільове бюджетне фінансування, а також інституціоналізацію угод публічно-приватного партнерства.

Висновки до розділу 1

1. Обґрунтовано, що сучасна система фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва являє собою комплекс методів, інструментів та важелів, спрямованих на підтримку усіх без винятку категорій сільськогосподарських товаровиробників. В теперішніх умовах така система регуляторного фінансово-економічного впливу на суб’єктів аграрного підприємництва носить селективний характер і, як правило, зорієнтована на закладення стимулів для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, які входять у великі агропромислові об’єднання холдингового типу.

2. Встановлено, що фінансово-економічна підтримка сільськогосподарського виробництва повинна поєднувати як фінансові інструменти, так і методи організаційного та консультативного забезпечення процесів розвитку суб’єктів аграрного підприємництва, що дасть можливість більш ефективно використати ресурси публічних фінансових фондів для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільського господарства.

3. Виявлено, що органічне сільськогосподарське виробництво виступає одним з найбільш перспективних сегментів національного АПК. Органічне сільськогосподарське виробництво охоплює органічне землеробство, органічне тваринництво та органічне кормовиробництво. Основними природно-ресурсними та виробничо-технічними передумовами переходу на модель органічного сільськогосподарського виробництва виступають: біологізація, вапнування та гіпсування грунтів, внесення органічних добрив, безплужний обробіток грунту, мульчування грунтів, агролісомеліорація та інші меліоративні заходи.

4. Встановлено, що органічне сільськогосподарське виробництво є пріоритетним видом діяльності для сектору фермерських та особистих селянських господарств, які на основі кооперації здатні формувати фінансову основу для розбудови матеріально-технічної бази зберігання та переробки органічної сільськогосподарської продукції. Розвиток органічного сільськогосподарського виробництва є вагомим чинником підвищення зайнятості та самозайнятості місцевого населення, обмеження вітрової та водної ерозії грунтів, укріплення агроландшафтів, повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот земель, які тривалий період не використовувалися.

5. Обґрунтовано, що інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на комплексі принципів (подолання депресивності сільських населених пунктів, забезпечення максимізації формування замкнених циклів в агропродуктових ланцюгах, перманентної імплементації міжнародних стандартів та регламентів якості і безпечності сільськогосподарської сировини, харчових напівфабрикатів та готових харчових продуктів, мінімізації екологодеструктивного та природоруйнівного впливу на агроландшафти, конвергенції вітчизняної та міжнародної практик впровадження методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва, комплексності використання всіх

складових матеріально-технічної субстанції сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів, дотримання Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, екологізації відтворювальних пропорцій в сировинному та переробному сегментах агропромислового виробництва, використання переваг децентралізації та реформи місцевого самоврядування, дотримання вимог Паризької кліматичної угоди в частині скорочення шкідливих викидів в атмосферу, випереджального, а не наздоганяючого типу розвитку сектору органічних сільськогосподарських виробництв), які визначають набір методів та інструментів антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету.

Основні результати Розділу 1 опубліковано в працях [20, 21, 42, 47].

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1 Природно-ресурсні та виробничо-технічні передумови застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва

Незважаючи на те, що в Україні тривалий період значна площа сільськогосподарських угідь була сприятливим полігоном для нарощення потенціалу органічного землеробства та тваринництва, оскільки не залучалася в продуктивний сільськогосподарський оборот внаслідок стагнаційних процесів і там не використовувались мінеральні добрива та засоби захисту рослин, суттєвого збільшення потужностей виробництва сільськогосподарської продукції на основі органічних технологій не відбулося. Свідченням чого є динаміка площі сільськогосподарських угідь, які використовувалися для потреб органічного сільськогосподарського виробництва. Зокрема в цілому по Україні для здійснення органічного сільськогосподарського виробництва у 2005 році використовувалось лише 0,64% сільськогосподарських угідь, у 2008 році – 0,72%, у 2013 році – 0,96%, у 2017 році – 1,19% (рис. 2.1).

Відсутність прискорених темпів збільшення площі сільськогосподарських угідь, які використовувались для потреб органічного землеробства, пов’язана з тим, що держава так і не спромоглася сформувати адекватний теперішнім викликам регуляторний механізм підтримки органічного скотарства та землеробства, а також первинної переробки органічної сільськогосподарської сировини. Багато домогосподарств не отримали належної інформації про переваги та вигоди нарощення потужностей органічного сільськогосподарського виробництва.

Про відсутність в Україні значних масштабів поширення технологій органічного землеробства та скотарства свідчить також порівняння частки площі сільськогосподарських угідь, які використовуються для впровадження органічних технологій, в нашій країні та Німеччині.

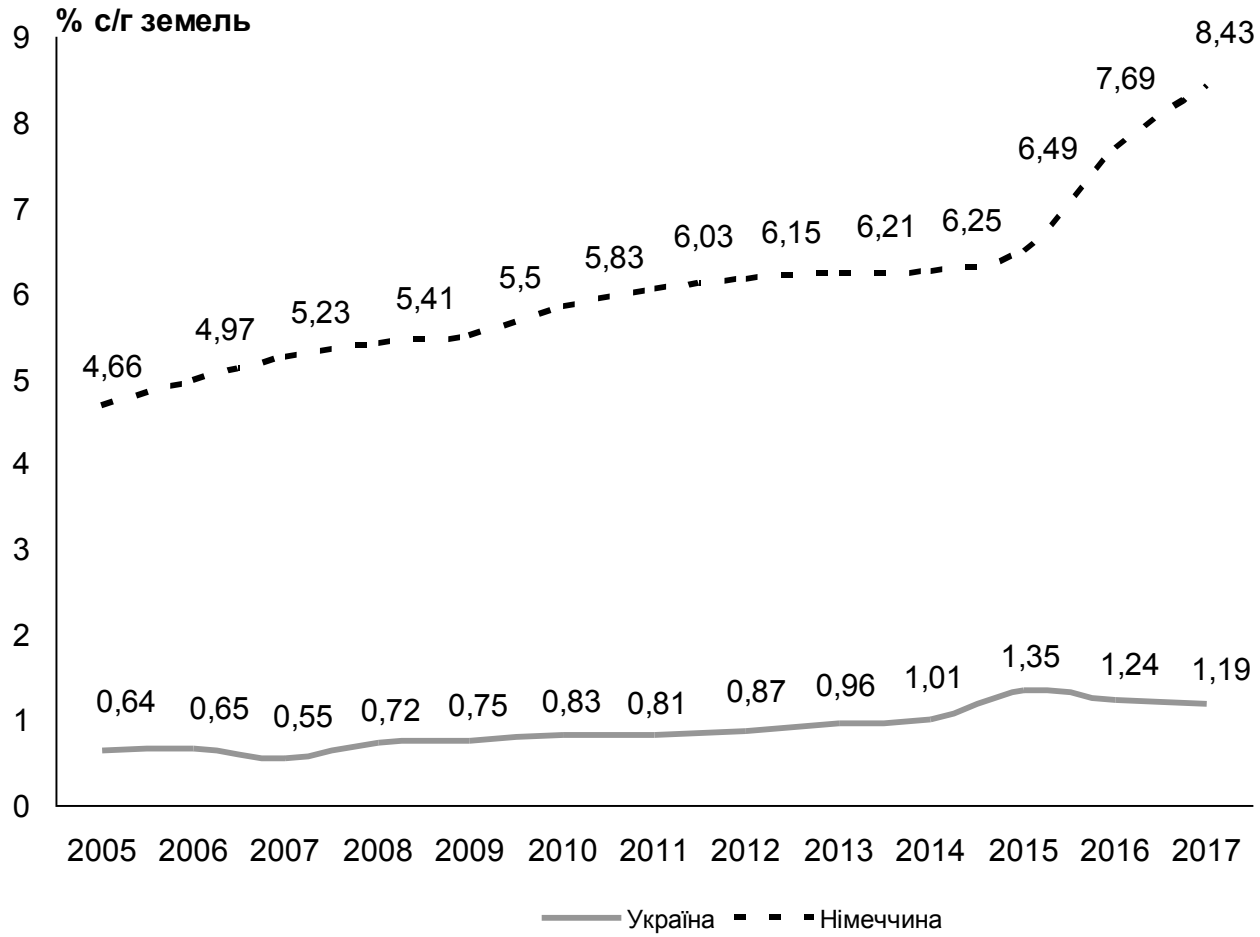

Рис. 2.1. Питома вага сільськогосподарських угідь в Україні та Німеччині, де здійснюється органічне сільськогосподарське виробництво, в загальній площі сільськогосподарських угідь*

**розраховано за даними Німецько-українського агрополітичного діалогу* https://apd-ukraine.de/ua/slider/663-spozhivannya-okremikh-vidiv-agrarnoji.

Зокрема у 2005 році частка сільськогосподарських угідь в Німеччині, яка використовувалась для потреб органічного сільськогосподарського виробництва, в загальній площі сільськогосподарських угідь становила

4,66%, у 2008 році – 5,41%, у 2013 році – 6,21, у 2017 році – 8,43%. Фактично площі сільськогосподарських угідь в Німеччині, де здійснювалося органічне сільськогосподарське виробництво, у 2017 порівняно з 2005 роком майже подвоїлися.

Враховуючи те, що впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва відзначається підвищеним рівнем затратності порівняно з традиційними методами виробництва рослинницької та тваринницької продукції, найбільші обсяги органічної продукції виробляються у високорозвинених країнах та в Китаї (рис. 2.2).

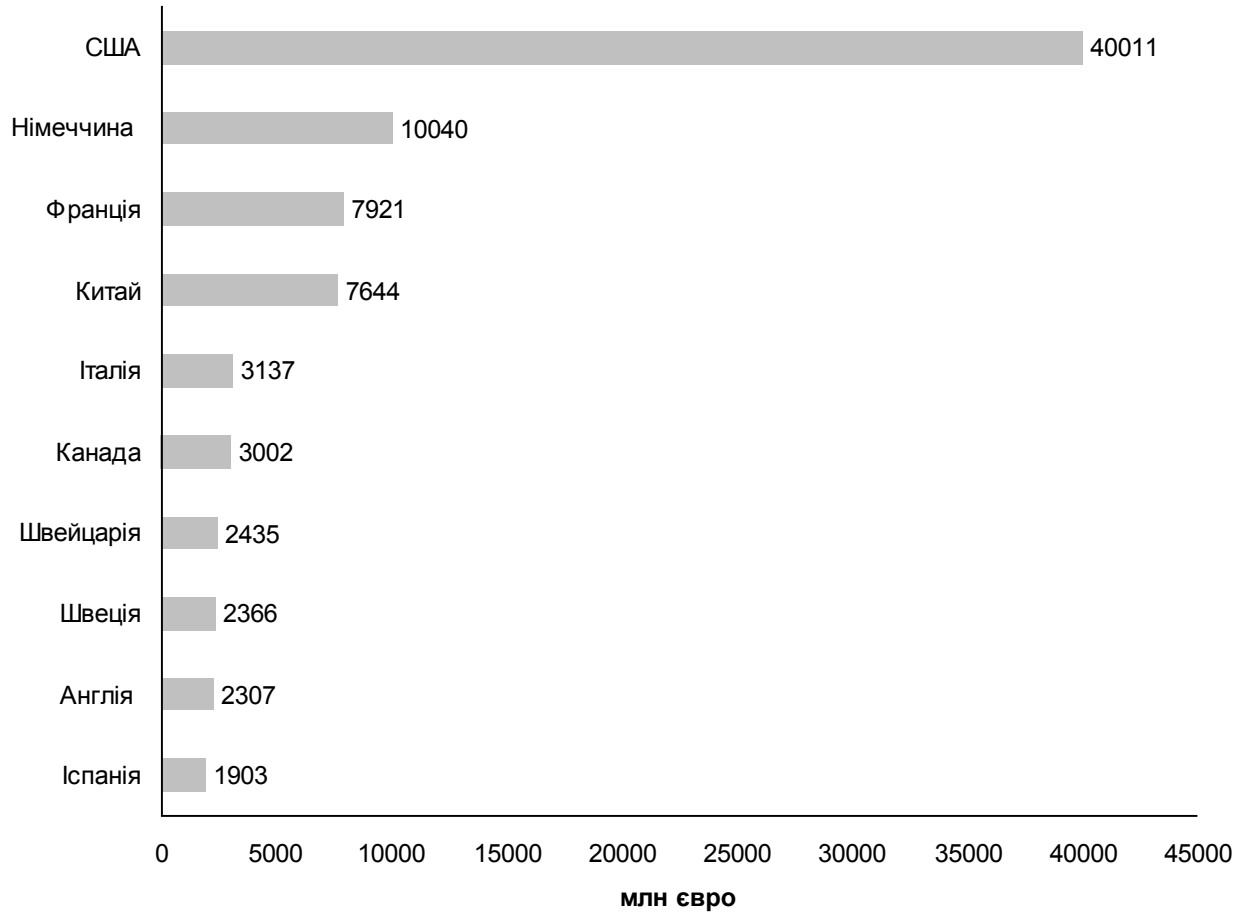

Рис. 2.2. Країни з найбільшим ринком органічної продукції у 2017 році*

**розраховано за даними Українського органічного кластеру* https://agravery.com/uk/posts/show/organicnij-rinok-danii-ta-svecii-ak-eksportuvati-ta-so-mati-na-uvazi-virobnikam

Беззаперечним лідером в запровадженні технологій органічного сільськогосподарського виробництва виступають США, де в 2017 році сума товарообороту на ринку органічної продукції склала більше 40 млрд. євро. Найбільші потужності органічного сільськогосподарського виробництва спостерігаються у високорозвинених країнах, оскільки саме в цих країнах держава здатна надати необхідну фінансову допомогу суб'єктам аграрного бізнесу, щоб їм було вигідно запроваджувати органічні технології у сільськогосподарське виробництво.

Україна не використовує наявних резервів нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві, незважаючи на те, що процеси природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь у багатьох регіонах сформували сприятливі передумови для застосування органічних технологій, оскільки на ренатуралізованих землях вже багато років не застосовувалися мінеральні добрива та засоби захисту рослин та боротьби зі шкідниками, надто повільно здійснюється нарощення виробничих потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві, особливо в сегменті скотарства.

Також спостерігається значна територіальна неоднорідність як в розрізі кількості операторів, які реалізують проекти органічного землеробства, так і в розрізі загальної площі органічних сільськогосподарських земель та сільськогосподарських земель перехідного періоду, зокрема площі сільськогосподарських земель з органічним статусом. На 31.12.2019 року найбільша кількість операторів, які реалізують проекти органічного землеробства, має місце у Вінницькій (64), Житомирській (34), Київській (83), Миколаївській (45), Одеській (40), Херсонській (54) областях (табл. 2.1). Тобто найбільша кількість суб'єктів органічного землеробства спостерігається в регіоні (Київська область), центром котрого виступає найбільший мегаполіс країни. Наявність стабільного ринку збуту органічної сільськогосподарської продукції є вагомою конкурентною перевагою для

розвитку органічного сектора сільськогосподарського виробництва. Також в «столичному» регіоні має місце певний рівень розвитку матеріально-технічної бази та інфраструктурного забезпечення первинної переробки органічної сільськогосподарської продукції, що сприяє диверсифікації виробничої програми сертифікованих органічних господарств і створює передумови для розвитку органічного тваринництва.

Таблиця 2.1

Основні показники розвитку органічного землеробства в Україні станом на 31.12. 2019 року*

Регіони	Загальна кількість операторів	Загальна площа сільськогосподарських земель (органічних та перехідного періоду), га	Площа сільськогосподарських земель з органічним статусом, га
АР Крим	0	0	0
Вінницька	64	3559	2513
Волинська	19	4564	4424
Дніпропетровська	22	19111	15997
Донецька	1	69	69
Житомирська	34	37623	33141
Закарпатська	18	1166	1080
Запорізька	18	40433	16340
Івано-Франківська	11	576	495
Київська	83	60423	59505
Кіровоградська	12	14478	14366
Луганська	12	0	0
Львівська	32	15104	14495
Миколаївська	45	9430	9216
Одеська	40	49608	41777
Полтавська	27	25755	23564
Рівненська	22	20403	9826
Сумська	7	85	81
Тернопільська	10	10278	10172
Харківська	25	4578	3995
Херсонська	54	84540	58506
Хмельницька	25	12928	12235
Черкаська	16	41428	41253
Чернівецька	4	190	190
Чернігівська	16	11650	11289

**за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України*

Порівняно висока кількість операторів органічного землеробства спостерігається у Вінницькій області, яка характеризується одними з найбільш привабливих природно-ресурсних передумов для розвитку високопродуктивного сільськогосподарського виробництва в цілому. Також в цьому регіоні високим рівнем розвитку характеризується індустрія переробно-харчових виробництв, що формує фінансові умови для додаткового інвестування проектів налагодження виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Порівняно висока кількість органічних сільськогосподарських виробництв в областях Українського Причорномор'я зумовлена наявністю значних площ зрошуваних сільськогосподарських угідь, які тривалий період не використовувалися у продуктивному сільськогосподарському обороті, а це найкращий полігон для застосування методів та технологій органічного землеробства.

Значний детермінуючий вплив на створення органічних сільськогосподарських виробництв в цьому регіоні також здійснює наявність великого мегаполіса м. Одеса, а також традиційна спеціалізація регіону – овочівництво. Порівняно високий рівень розвитку органічного землеробства спостерігається у Житомирській області, де розвиток органічного сектора сільськогосподарського виробництва набув значного розмаху у зв'язку з поєднанням потенціалу закладів вищої освіти та суб'єктів аграрного підприємництва. У даному регіоні мають місце великі площі осушених сільськогосподарських угідь, які внаслідок руйнації внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд, були виведені з продуктивного відтворення і там не застосовувалися засоби захисту рослин від хвороб та шкідників, а також надмірні обсяги мінеральних добрив.

Водночас прямої кореляції між кількістю операторів органічного землеробства та загальною площею органічних сільськогосподарських земель і сільськогосподарських земель перехідного періоду у більшості адміністративних областей не спостерігається. Значні площі органічних

сільськогосподарських земель і сільськогосподарських земель перехідного періоду у Запорізькій та Черкаській областях при відносно невеликій кількості органічних виробництв свідчить про великотоварну спрямованість даного сектора сільськогосподарського виробництва в цьому регіоні. У Миколаївській області спостерігається один з найвищих показників активності в секторі органічних сільськогосподарських виробництв і відносно невисока площа органічних сільськогосподарських земель та сільськогосподарських земель перехідного періоду, що свідчить про домінування малих форм аграрного підприємництва в органічному землеробстві.

Явним є відставання Івано-Франківської області від більшості адміністративних областей України як стосовно кількості органічних сільськогосподарських виробництв, так і стосовно площі сільськогосподарських угідь, де здійснюється органічне землеробство. Це зумовлено як дефіцитом орних земель в гірській місцевості, так і відсутністю мотивації у сектора фермерських та особистих селянських господарств впроваджувати методи та технології органічного землеробства. Виходячи з того, що в даному регіоні є надзвичайно сприятливі передумови для розвитку зеленого та сільського туризму, органічне землеробство ще більше зміцнило б даний сегмент сільської економіки. Значною мірою це стосується і Чернівецької області.

В цілому для сектору сільських домогосподарств перераховані заходи по налагодженню проектів органічного сільськогосподарського виробництва, зокрема органічного землеробства, є непідйомними як в матеріально-технічному, так і у фінансовому відношенні. Тому потребують інституціоналізації інструменти фінансової підтримки сільських домогосподарств, які стимулюватимуть останніх здійснювати природоохоронні заходи, в першу чергу ґрунтозахисні, що дасть можливість сформувати відповідну природно-ресурсну базу для здійснення органічного сільськогосподарського виробництва як того вимагають міжнародні

стандарти. За період 2009-2017 років вапнування грунтів проводили лише 2,1-3,3% сільських домогосподарств, в першу чергу, через брак фінансових ресурсів і відсутність технічних можливостей. За даний період проводили іригацію земель всього 3,5-6,6 % сільських домогосподарств (рис. 2.3).

Більше того, в останні роки спостерігалося поступове зниження відсотка сільських домогосподарств, які здійснювали гідромеліоративні заходи для покращення умов агрогосподарювання. Певним позитивним моментом в частині створення природно-ресурсних та виробничо-технічних умов для організації здійснення органічного сільськогосподарського виробництва можна вважати підвищення відсотка сільських домогосподарств, які проводили безплужний обробіток грунту. Зокрема у 2009 році безплужний обробіток грунту здійснювали 5,7% сільських домогосподарств, у 2014 році – 6,5%, а у 2017 році – 7,8%.

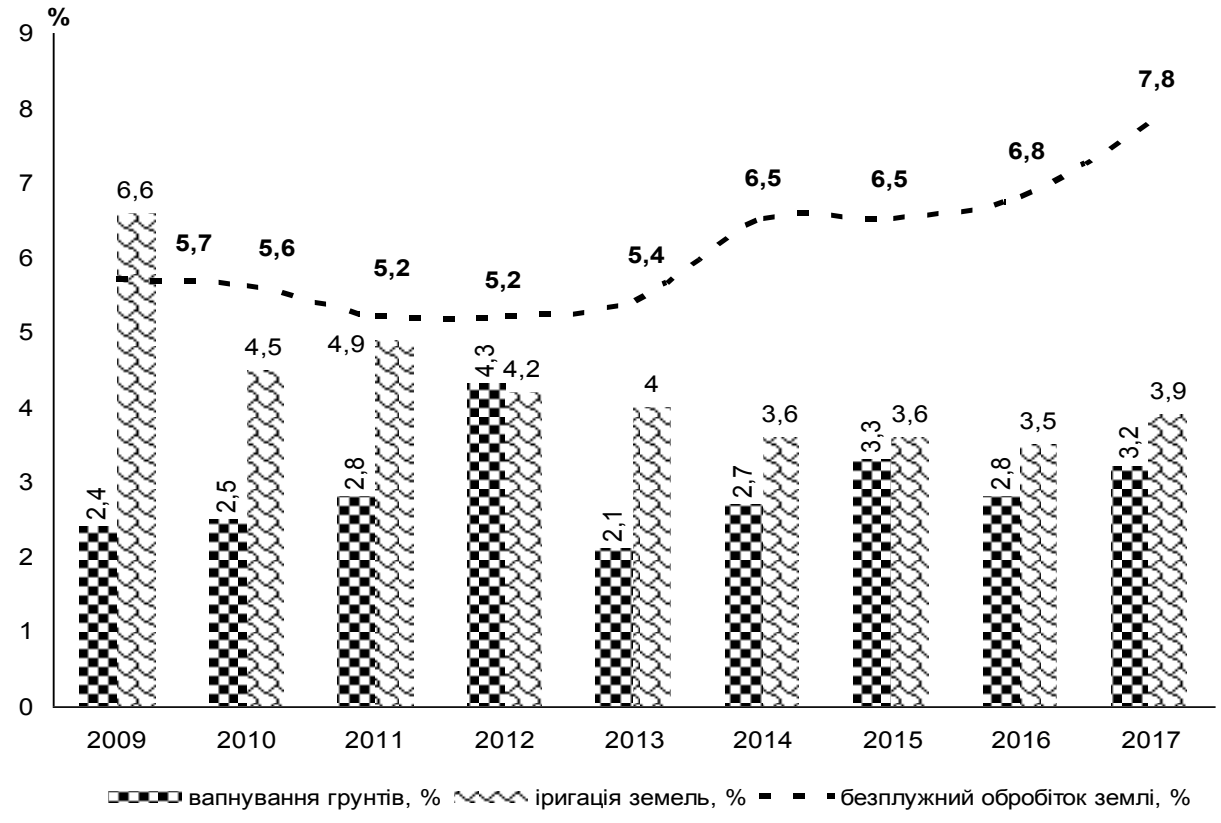

Рис. 2.3. Здійснення окремих ґрунтозахисних, агротехнічних та агрохімічних заходів з ефективного ведення господарства сільськими домогосподарствами в Україні у 2009-2017 роках*

** розраховано за даними Державної служби статистики України*

Збільшення відсотка сільських домогосподарств, які здійснюють безплужний обробіток грунту свідчить про розширення масштабів ґрунтозахисного землеробства, що відповідає базовим положенням міжнародних природоохоронних конвенцій та створює передумови для розвитку органічного землеробства. При безплужному обробітку упереджуються прояви вітрової та водної ерозії, що знижує ризик втрати грунтом традиційного структурного стану від якого значною мірою залежить рівень його родючості, а це відповідним чином визначає потребу у використанні каталізаторів росту рослин і відповідно можливості застосування органічних технологій.

Саме у секторі сільських домогосподарств спостерігаються сприятливі передумови для розширення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва через високий відсоток даних суб'єктів господарювання, які використовують органічні добрива. За період 2009-2017 років відсоток сільських домогосподарств, які використовували органічні добрива, коливався в інтервалі 83,3-85,4% (рис. 2.4).

Як правило джерелами утворення органічних добрив виступають домашні сільськогосподарські тварини, що свідчить про відносно високий рівень комплексності у веденні сільськогосподарського виробництва у секторі сільських домогосподарств. Занепокоєння викликає факт того, що фактично лише 6 з 10 сільських домогосподарств у 2009-2017 роках використовували сівозміни, що є недостатнім для того, щоб ротацією сільськогосподарських культур відновлювати родючий шар грунту і мінімізовувати потребу в мінеральних добривах та хімічних препаратах захисту рослин. Але найбільшою проблемою для потенційного нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва у секторі сільських домогосподарств є низький відсоток даної категорії господарств, які використовують районовані сорти сільськогосподарських рослин. Зокрема у

2009 році районовані сорти сільськогосподарських рослин використовували 27,1% сільських домогосподарств, у 2014 році – 24,5%, а у 2017 році – 27,6%.

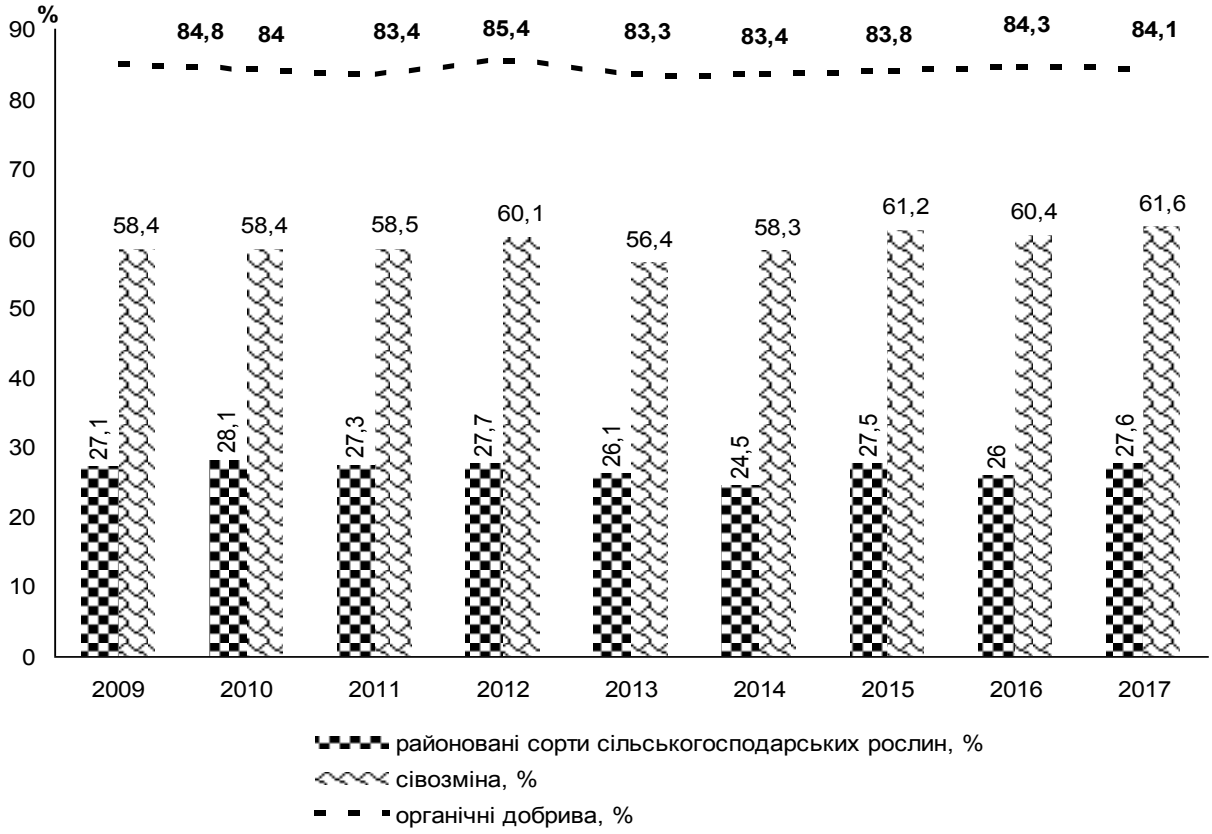

Рис. 2.4. Окремі заходи з ефективного ведення рослинництва сільськими домогосподарствами в Україні у 2009-2017 роках *

**розраховано за даними Державної служби статистики України*

Виходячи з європейських стандартів сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва, ще більші вимоги ніж до органічного землеробства ставляться до органічного скотарства, що вимагає умонтування в систему фінансово-економічного регулювання застосування органічних технологій у сільському господарстві інструментів, які стимулюватимуть сільські домогосподарства створювати необхідні санітарні та матеріально-технічні умови для підтвердження органічного походження продукції тваринництва.

На даний момент в цьому напрямі не здійснюється системна робота, що відображається у невисокому відсотку сільських домогосподарств, які

проводять санітарну обробку тваринницьких приміщень, ветеринарні перевірки та здійснюють санітарний контроль якості молока. Зокрема у 2009-2017 роках санітарна обробка тваринницьких приміщень проводилася на 54,6-59,6% сільських домогосподарств, ветеринарні перевірки були проведені на 44,7-51,3% господарств, а санітарний контроль молока здійснювався лише на 17,7-23,9% даної категорії суб'єктів господарювання (рис. 2.5). Значною мірою такого роду невтішні результати пов'язані з тим, що держава не забезпечує належного консультативного супроводження цих процесів через латентний стан інституту сільськогосподарського дорадництва, а також не надає відповідної як прямої, так і не прямої фінансової підтримки.

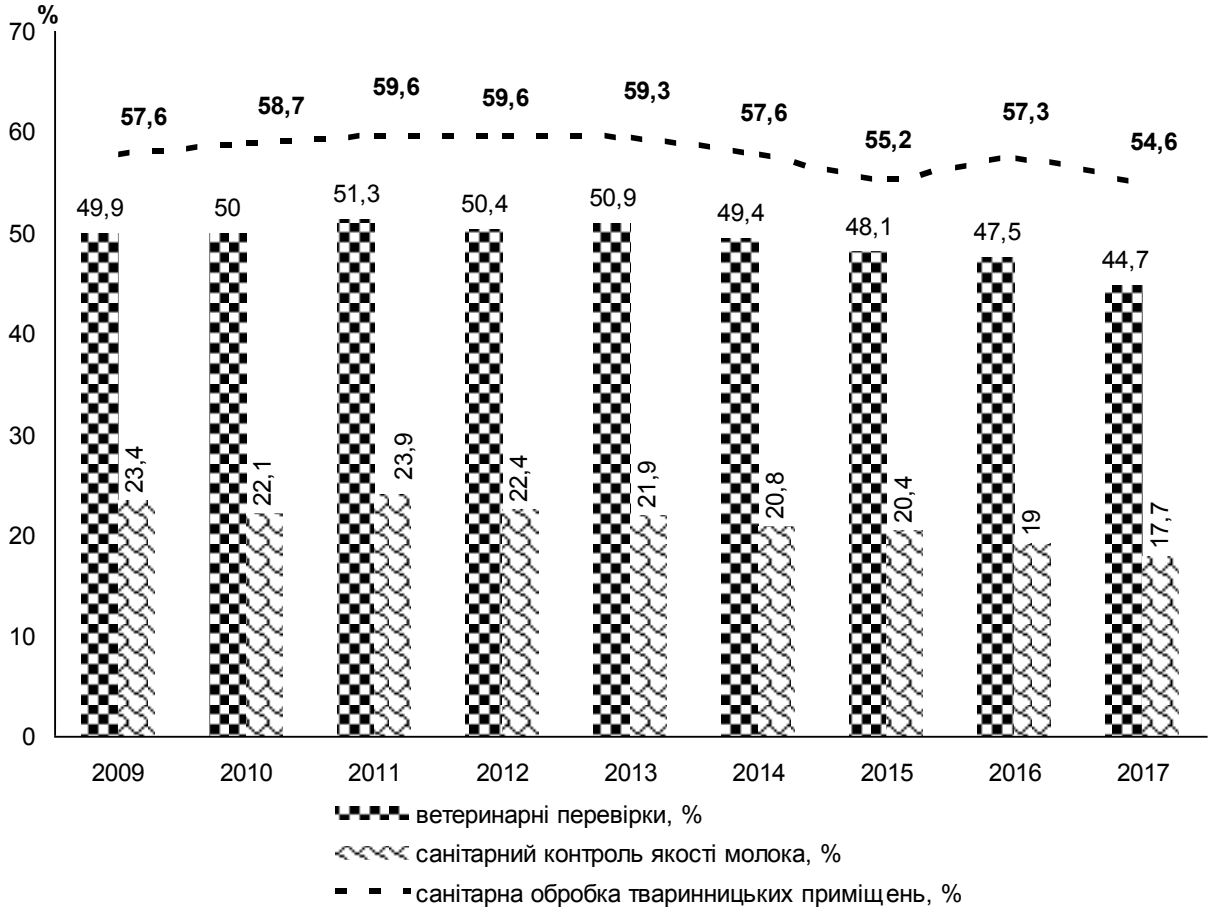

Рис. 2.5. Заходи з ефективного ведення тваринництва сільськими домогосподарствами в Україні у 2009-2017 роках*

**розраховано за даними Державної служби статистики України*

Основною передумовою нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва є застосування ґрунтозахисних технологій обробітку грунту, що дасть можливість упередити прояви виснажливого і розбалансованого землекористування (рис. 2.6). Це також сприятиме виконанню тих вимог, які пред'являються Новою кліматичною угодою в частині мінімізації наслідків глобального потепління. В спектрі існуючих ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту найбільш прийнятними для імплементації у практику землекористування є: використання технологій нульового обробітку ґрунту; застосування грунтозберігаючих технологій вирощування польових культур в умовах схилових земель України; використання технології смугової оранки.

Перераховані технології мають як свої переваги, так і свої ризики та недоліки. У використанні технологій нульового обробітку грунту, незважаючи на те, що забезпечується зниження витрат на вирощування сільськогосподарських культур і відбувається прискорене відновлення родючого шару грунту, можуть мати місце такі негативні явища: рослинні рештки можуть ускладнювати проведення якісної сівби та підвищуватиметься щільність будови ґрунту. При застосуванні грунтозберігаючих технологій вирощування польових культур в умовах схилових земель України забезпечується поліпшення агрофізичних властивостей ґрунтів, зменшується щільність ґрунту, поліпшується водопроникність, але водночас існує ризик підвищення рівня забур'яненості та виникає небезпека збільшення шкідників і хвороб.

При використанні технології смугової оранки зменшується кількість операцій та проходів техніки, оптимізуються терміни основних весняно-польових робіт, покращуються водно-фізичні властивості ґрунтів, зберігається капілярна сітка на необроблених міжряддях. Натомість при використанні технології смугової оранки є ймовірність ускладнення процесів знищення бур'янів, ймовірність виникнення ситуації унеможливлення смугового обробітку грунту при ранніх заморозках.

Рис. 2.6. Переваги, ризики та недоліки використання сучасних ґрунтозахисних технологій ґрунту *(розроблено автором)*

Дослідження показали, що в Україні сформувалися достатньо прийнятні передумови для нарощення потужностей у секторі органічного сільськогосподарського виробництва. Якщо стосовно органічного землеробства вже створено критично необхідне підґрунтя для нарощення потужностей, то у сфері органічного тваринництва та органічного кормовиробництва необхідно максимальною мірою використати наявний інституціональний коридор для стимулювання сільськогосподарських товаровиробників застосовувати екологічно безпечні методи та технології органічного сільськогосподарського виробництва.

2.2 Динаміка біологізації, балансу поживних речовин та агрохімічної паспортизації

Перехід на модель органічного сільськогосподарського виробництва та впровадження додаткових потужностей в цьому напрямі потребує здійснення комплексу агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних та агролісомеліоративних заходів. Необхідною умовою забезпечення процесу запровадження органічних методів та технологій сільськогосподарського виробництва потребують, в першу чергу, біологізації землеробства.

Біологізація землеробства є однією з необхідних складових органічного сільськогосподарського виробництва, що дає можливість забезпечити критично необхідний баланс поживних речовин для повноцінного ведення рослинництва. Однією з основних складових біологізації землеробства виступає внесення соломи та приорювання сидератів. Враховуючи те, що зернопродуктовий підкомплекс в останні роки став однією з провідних ланок національного АПК внаслідок стагнаційних процесів в національний економіці, коли було фактично демонтовано окремі галузі сільськогосподарської спеціалізації, і сільськогосподарські підприємства в багатьох регіонах України зорієнтувалися на вирощування сільськогосподарських культур зернової групи.

Збільшення посівних площ і відповідно валового збору названих сільськогосподарських культур сформували значну ресурсну базу для внесення соломи у землеробстві (Дод. Б). Цей фактор необхідно враховувати при виборі фінансових та економічних інструментів підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції. У 2011-2018 рр. внесення соломи усіма категоріями суб'єктів аграрного бізнесу не відзначалося усталеною тенденцією. Зокрема, у 2011-2014 рр. вцілому спостерігався висхідний тренд, а у 2015-2018 рр. – домінували низхідні тенденції. Якщо у 2011 р. було внесено 15,4 млн т соломи, у 2014 р. – 23,8 млн т соломи, то у 2018 р. – 15,8 млн т соломи. Така динаміка обсягів внесення соломи визначила і динаміку площ, на яких ця солома вносилась. Якщо у 2011 р. солома вносилась на площу 5,3 млн га, у 2014 р. – 4,9 млн га, то у 2018 р. – на 4,2 млн га (рис. 2.7).

Тобто за період 2011-2014 рр. в динаміці обсягів та площ внесення соломи як необхідної складової біологізації землеробства не відбулось позитивних зрушень. Це пов'язано з тим, що не було закладено необхідного комплексу фінансових та економічних регуляторів, які стимулювали б суб'єктів аграрного бізнесу здійснювати біологізацію землеробства як важливу складову органічного сільськогосподарського виробництва. Також на таку динаміку вплинули і несприятливі макроекономічні умови, що не давало можливості здійснювати повноцінне використання прямої та непрямої бюджетної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Занепокоєння викликає згортання в останні роки внесення сидератів при вирощуванні сільськогосподарських культур, що пов'язано із тотальним домінуванням вирощування експортно-орієнтованих сільськогосподарських культур, що передбачає з метою забезпечення необхідного балансу поживних речовин. Якщо в 2011 р. було приорано 3,6 млн т сидератів, у 2014 р. – 3,5 млн т сидератів, то у 2018 р. – 2,8 млн т сидератів. Однак, незважаючи на зменшення обсягів внесення сидератів збільшилася площа їх внесення. Якщо у 2011 р. сидерати приорювалися на площі 219 тис га, у 2014 р. – на 280 тис га, то у 2018 р. – на площі 320 тис га.

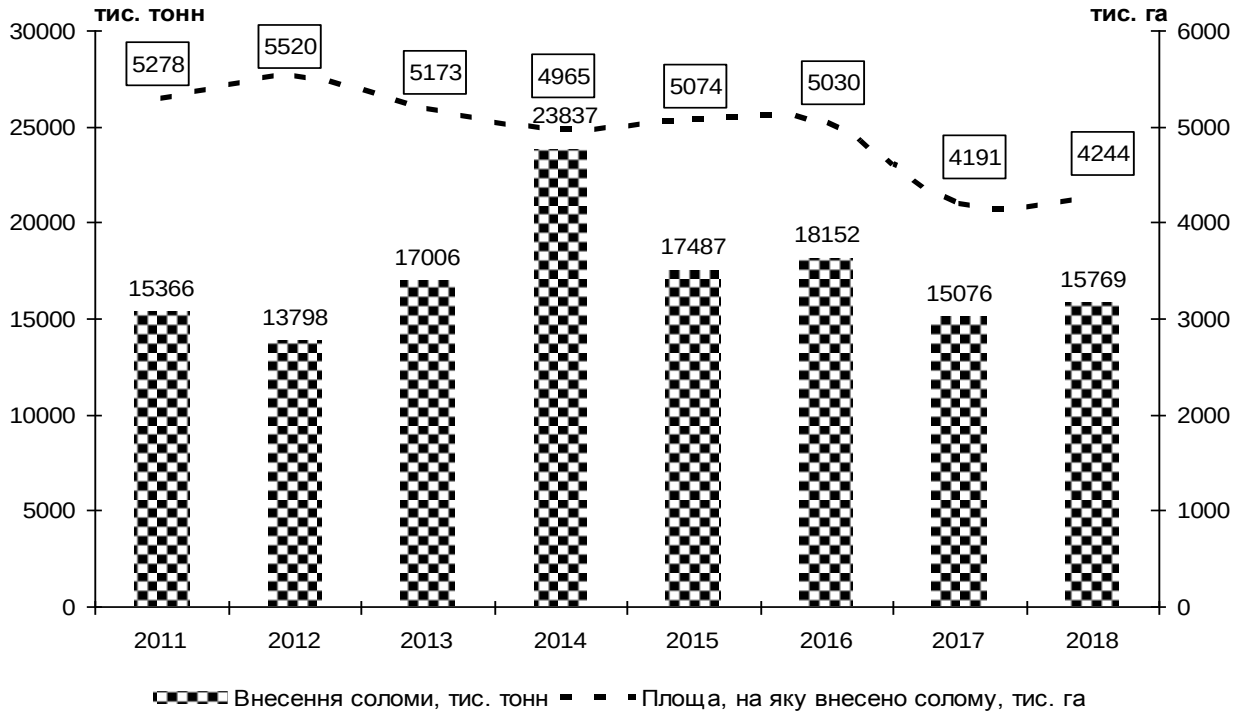

Рис. 2.7 Внесення соломи в цілому по Україні в 2011-2018 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Тобто має місце збільшення площі приорювання сидератів, але відбувається зменшення їх питомої величини на 1 сільськогосподарських угідь. Це пов'язано з тим, що основні землекористувачі в основному зорієнтовані на максимізацію валового збору продукції сільського господарства, а не на застосування комплексу необхідних заходів з біологізації землеробства.

В Україні прослідковується загальна тенденція до зменшення обсягу внесення сидератів. Найбільше значення даного показника було у 2012 році – 4650 тис. тонн з подальшим зменшенням до 2016 року на 49% до 2366 тис. тонн. В 2017-2018 роках відбулось зростання внесення сидератів на 8,2 та 10,5%, до 2826 тис тонн у 2018 році.

Разом із тим, протягом 2011-2018 років відбувається зростання площі, на якій приорано сидерати. Так, у 2011 році значення даного показника становило 219 тис. га, підвищившись протягом 2012-2014 років до 280 тис. га. У 2015 році відбулось зниження до 233 тис. га з подальшим зростанням у 2016-2018 роках до 320 тис. га (рис. 2.8). Сидерати є важливим компонентом, який дає змогу

забезпечити прийнятний баланс поживних речовин, щоб отримати не лише екологічно чисту, а й повноцінну сільськогосподарську продукцію (Дод. В). Внаслідок розбалансованого землекористування у всіх регіонах у 2016-2018 роках має місце від'ємне сальдо поживних речовин.

Це пов'язано з тим, що винос поживних речовин є більшим за їх надходження. За умови дотримання вимог органічного законодавства та внесення необхідного обсягу сидератів у середньостроковій перспективі є реальним зменшення від'ємного сальдо поживних речовин. Водночас для суттєвого збільшення обсягів внесення сидератів держава має застосовувати комплекс фінансових та економічних стимулів, які мотивуватимуть сільськогосподарських товаровиробників забезпечувати своєчасну біологізацію землеробства. Без такого роду стимулів суб'єкти аграрного підприємництва й далі будуть зорієнтовані на максимізацію прибутку за рахунок виснажливого використання агроресурсного потенціалу.

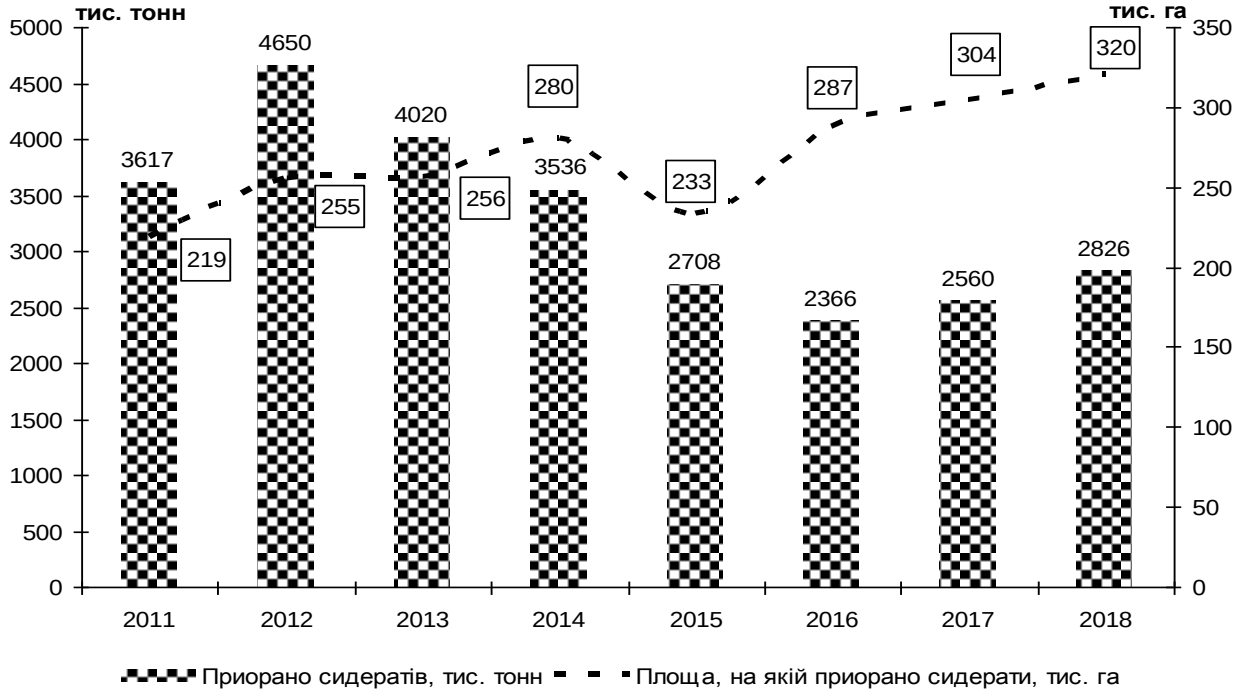

Рис. 2.8. Внесення сидератів в цілому по Україні в 2011-2018 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Внесення органічних добрив для посівів сільськогосподарської культур зменшувалося у 2011-2017 роках з найменшим значенням даного показника у 2016 році – 9598,2 тис. тонн., для порівняння у 2011 та 2014 роках було внесено 9845,4 та 9860,9 тис тонн. Зростання використання органічних добрив для посівів сільськогосподарської культур відбулося у 2017-2018 роках – показник внесення збільшився на 15,4% до 10674,7 тис тонн. Незначне зменшення відбулось у 2018 році – 10429,9 тис тонн.

Разом із тим, динаміка відносного показника внесення органічних добрив для посівів сільськогосподарської культур на один гектар значно не змінилась протягом періоду 2011-2018 років. В середньому на один гектар вносилось 500 кг даного виду добрив з подальшим зростанням даного показника до 600 кг у 2017-2018 роках (рис. 2.9).

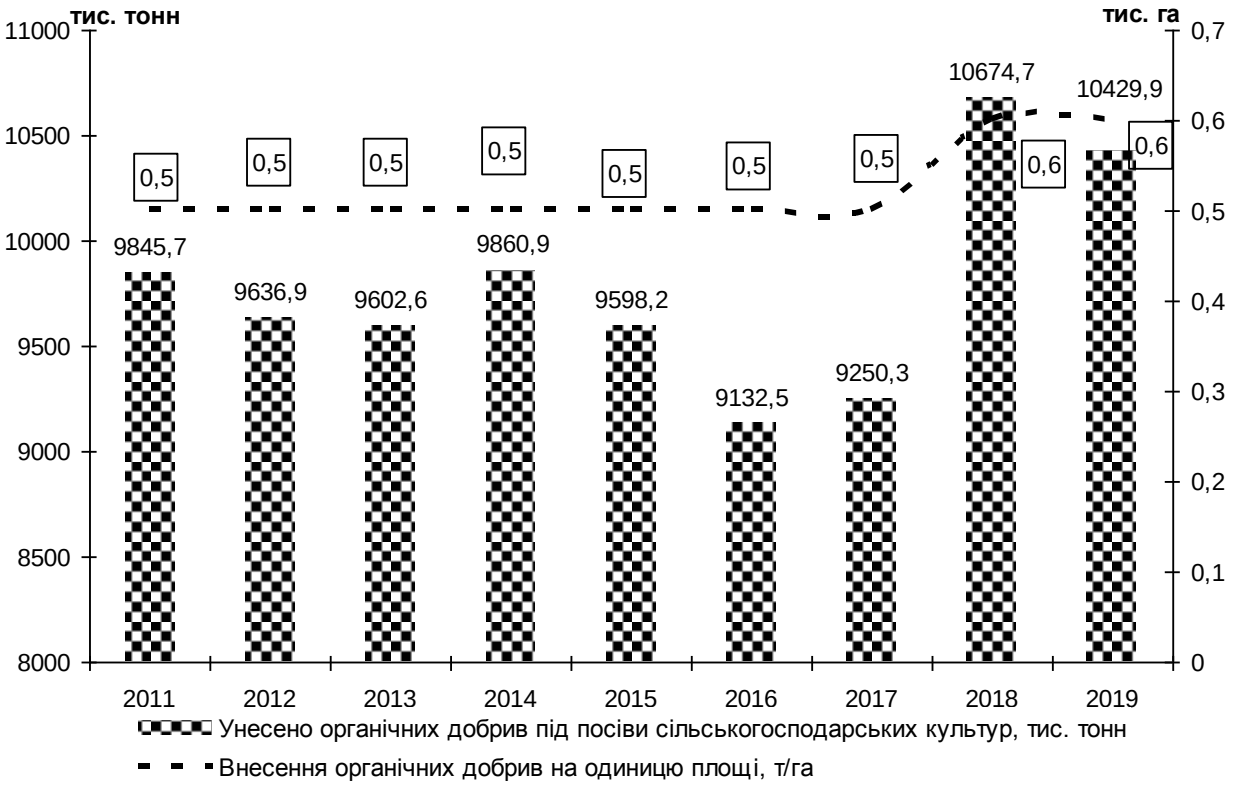

Рис. 2.9. Внесення органічних добрив в цілому по Україні в 2011-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Обсяги внесення вапна протягом періоду 2011-2019 років для покращення показників родючості полів коливалися в коридорі 340-374,8 тис тонн. Окремі зростання даного показника відбувалися в 2013, 2015 та 2017 роках. При цьому обсяги внесення добрив складали 487,3, 454,1 та 449,5 тис тонн. В 2017-2018 роках продовжилось подальше зменшення обсягів внесення вапна.

Разом із тим, можна простежити збільшення площі на якій відбувалося вапнування полів. Зокрема у 2011 році загальна площа вапнування складала 78,3 тис. га, збільшившись до 156,3 тис. га у 2018 році або на 99,7%. Однак, у 2019 році даний показник зменшився до 136,5 тис га або на 13% (рис. 2.10). В попередні роки вапнування проводилося більш інтенсивно, оскільки адміністративні райони, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС отримували фінансову допомогу зі сторони держави.

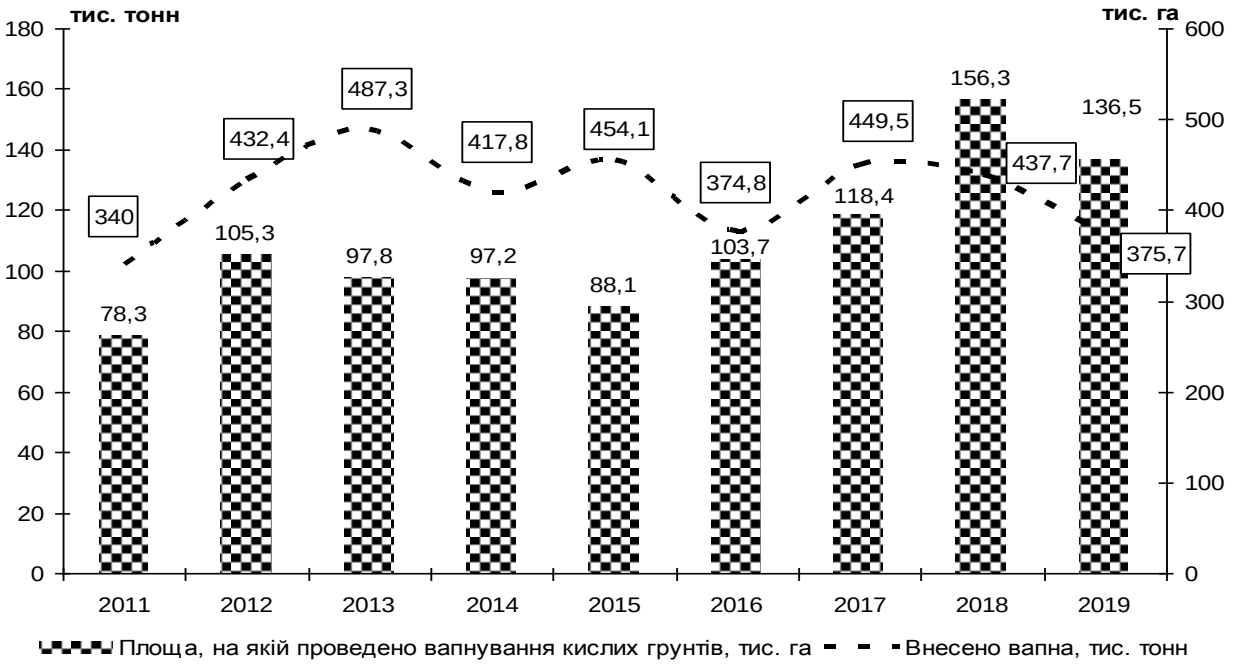

Рис. 2.10. Вапнування кислих ґрунтів в цілому по Україні в 2011-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Протягом 2011-2018 років баланс гумусу в Україні покращився з -7163 тис. тонн в 2011 році до -3685 тис. тонн в 2018 році. В 2017 році відбувалося зниження

балансу гумусу до -4949 тис тонн. Аналогічну тенденцію повторює і баланс гумусу на одиницю площі (рис. 2.11). Покращення балансу гумусу відбулося завдяки зменшенню розривів між утворенням та втратою гумусу протягом періоду, що аналізується. У 2011-2019 роках відбулося зростання утворення гумусу з 0,84 до 1,14 т/га (рис. 2.12). Причиною такої ситуації стало те, що окремі категорії сільськогосподарських товаровиробників почали застосовувати сучасні технології раціонального землекористування, щоб зберегти родючість ґрунтів у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Зокрема, у секторі малого та середнього аграрного підприємництва почали інтенсивно впроваджувати методи та технології органічного землеробства та органічного тваринництва.

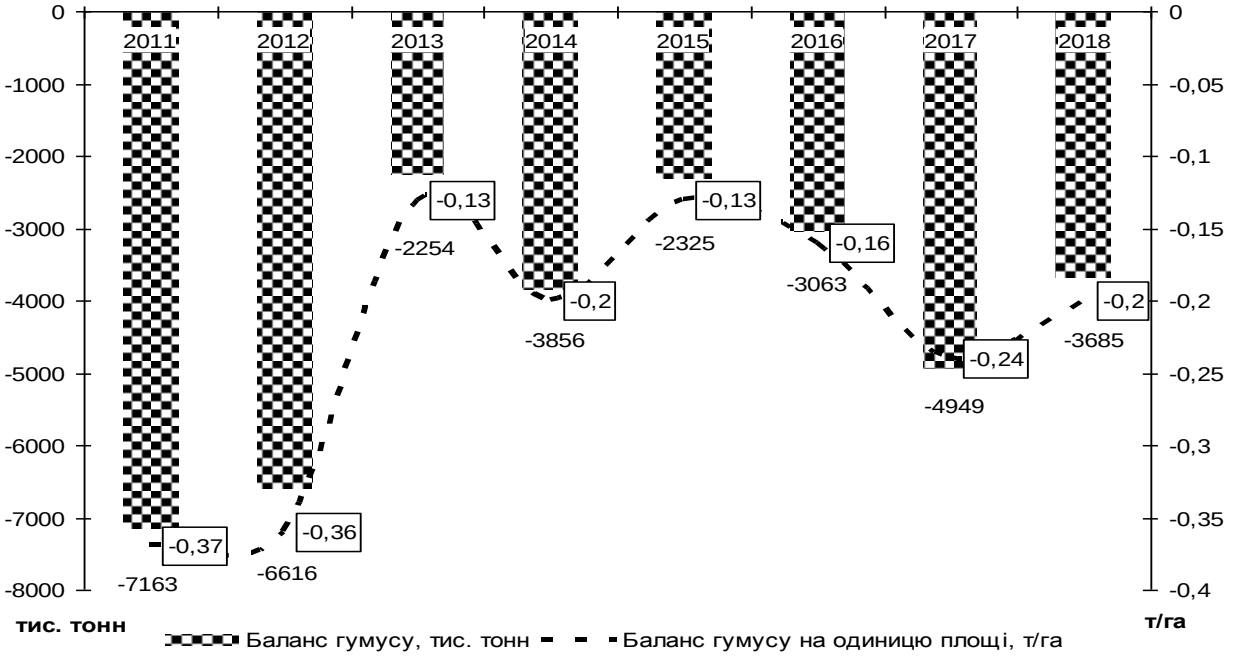

Рис. 2.11. Баланс гумусу в ґрунтах в цілому по Україні в 2011-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

За регіонами України найкращі показники щодо балансу гумусу у Вінницькій, Житомирській, Полтавській, Тернопільській та Чернігівській областях, де позитивне сальдо становить 262, 109, 518, 109 та 594 тис тонн. В даних областях утворення гумусу значно перевищує його втрати, що збільшує запаси даного ресурсу. В інших областях відбуваються значні втрати гумусу в результаті його баланс є близьким до нуля або від'ємним (Дод. Д).

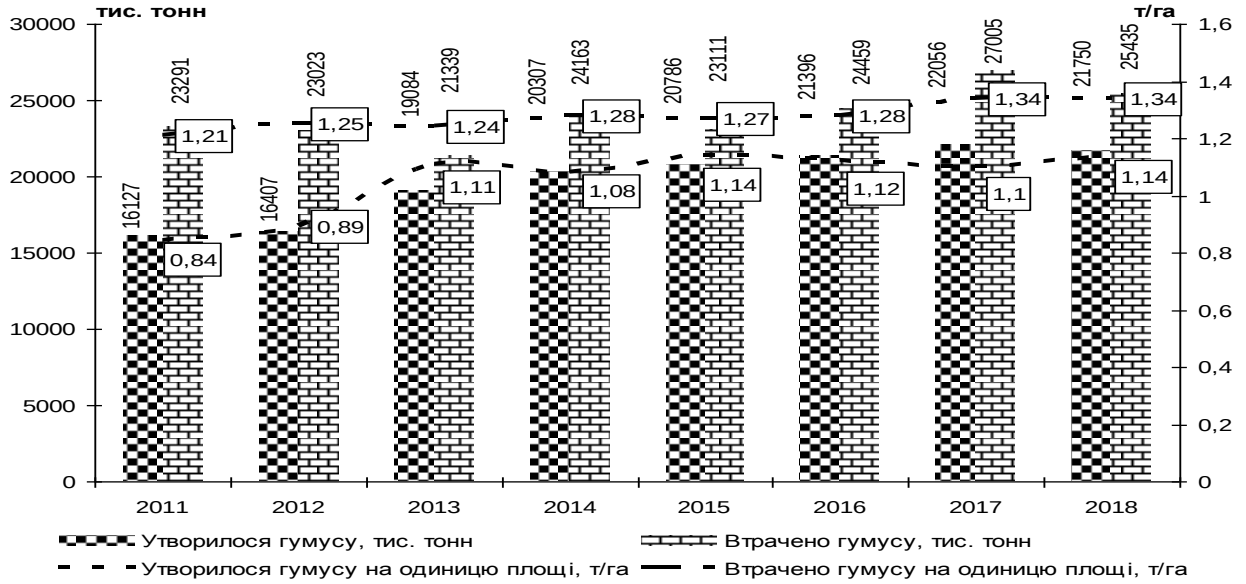

Рис. 2.12. Утворення та втрата гумусу в ґрунтах в цілому по Україні в 2011-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

В умовах запуску ринку земель сільськогосподарського призначення та земельної децентралізації зростає роль агроекологічної паспортизації. Саме агроекологічна паспортизація дає інформацію про те як суб'єкти сільськогосподарського підприємництва за певний період використовували сільськогосподарські угіддя. В цілому в розрізі регіонів України відсоток земель, де проведено агрохімічну паспортизацію, є незначним (Дод. Ж), що вимагає застосування комплексу фінансово-економічних регуляторів, які спонукатимуть сільськогосподарських товаровиробників та землекористувачів прискореними темпами виготовляти агрохімічні картограми. Прискорення процесів здійснення агрохімічної паспортизації залежить від збільшення обсягів фінансування за рахунок власних та залучених коштів. У 2019 році найбільшу питому вагу у фінансуванні процесів агрохімічної паспортизації займали кошти державного бюджету (дод. З).

Разом із тим, протягом 2011-2015 років найбільше виготовлено агрохімічних картограм в Україні в зоні Степу – для 9176 тис га, що складає 45% від загальної кількості виготовлених в Україні картограм. Для зони Лісостепу даний показник дорівнює 7224 тис га або 36%. На Полісся припадає 3744 тис га або 19% (рис. 2.13). Це пов’язано з тим, що у степовій зоні сектор аграрного підприємництва є найбільш фінансово стійким та зорієнтованим на збереження природної родючості ґрунтів.

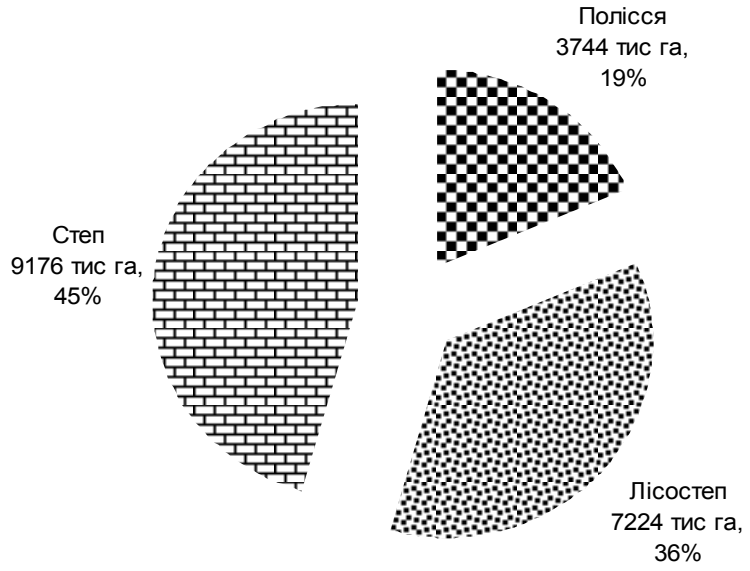

Рис. 2.13. Структура площ щодо яких виготовлено агрохімічні картограми в Україні у 2011-2015 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

У період 2016-2019 років відбулися структурні зміни у виготовленні агрохімічних картограм за природними зонами України. Зменшилась частка Степу до 42%, що складає 3310 тис. га. На другому місці залишився Лісостеп з часткою 37% або 2919 тис га. На Поліссі було виготовлено агрохімічних картограм на 1635 тис га або 21% від загальної кількості (рис. 2.14).

Найменша частка агрохімічних картограм у зоні Полісся пов’язана з тим, що в даній зоні має місце найнижча концентрація фінансових ресурсів в секторі аграрного підприємництва. Більшість землекористувачів не мають фінансової можливості виготовляти агрохімічні картограми, що негативним чином відображається на процесах відтворення та збереження природної родючості грунтів.

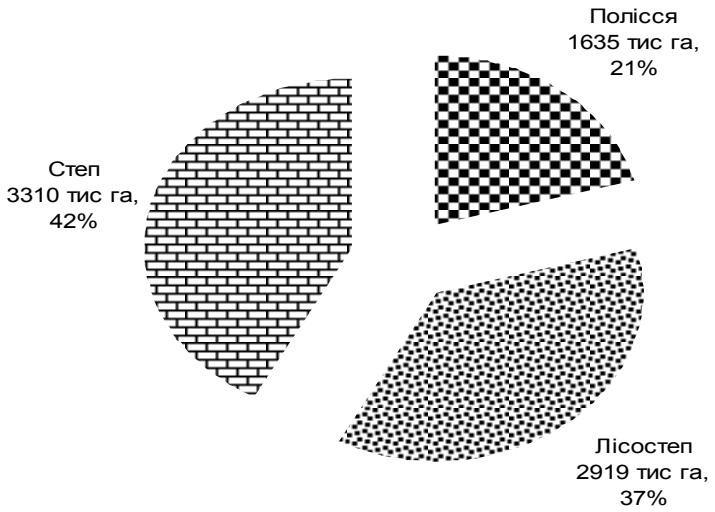

Рис. 2.14. Структура площ щодо яких виготовлено агрохімічні картограми в Україні у 2016-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

За період 2011-2019 років можна відмітити зменшення бюджетного фінансування виконання робіт з агрохімічної паспортизації для всіх природнокліматичних зон України. Зокрема у 2011-2015 роках сума фінансування виконання робіт для Полісся, Лісостепу та Степу становила 37,5, 57,4 та 49,7 млн грн., а частка коштів бюджету – 67,1, 64,7 та 62,6% (рис. 2.15).

У 2016-2019 роках відбулися структурні зміни щодо зменшення участі держави у агрохімічні паспортизації і сума фінансування виконання робіт для Полісся, Лісостепу та Степу знизилася до 30,5, 48,1 та 40,7 млн грн., а частка

коштів бюджету знизилась тільки для Полісся та Лісостепу – 60,3 та 56%. Разом із тим частка фінансування для Степу зросла до 64,3% (рис. 2.16).

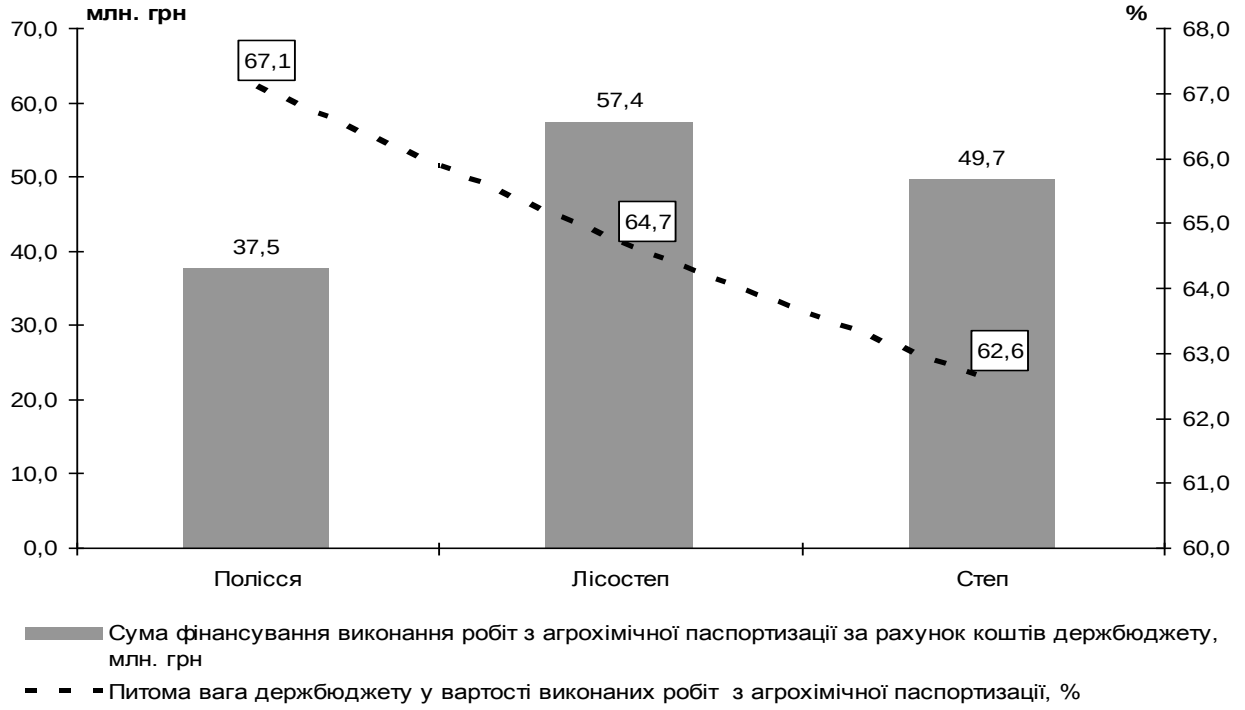

Рис. 2.15. Бюджетне фінансування виконання робіт з агрохімічної паспортизації у 2011-2015 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

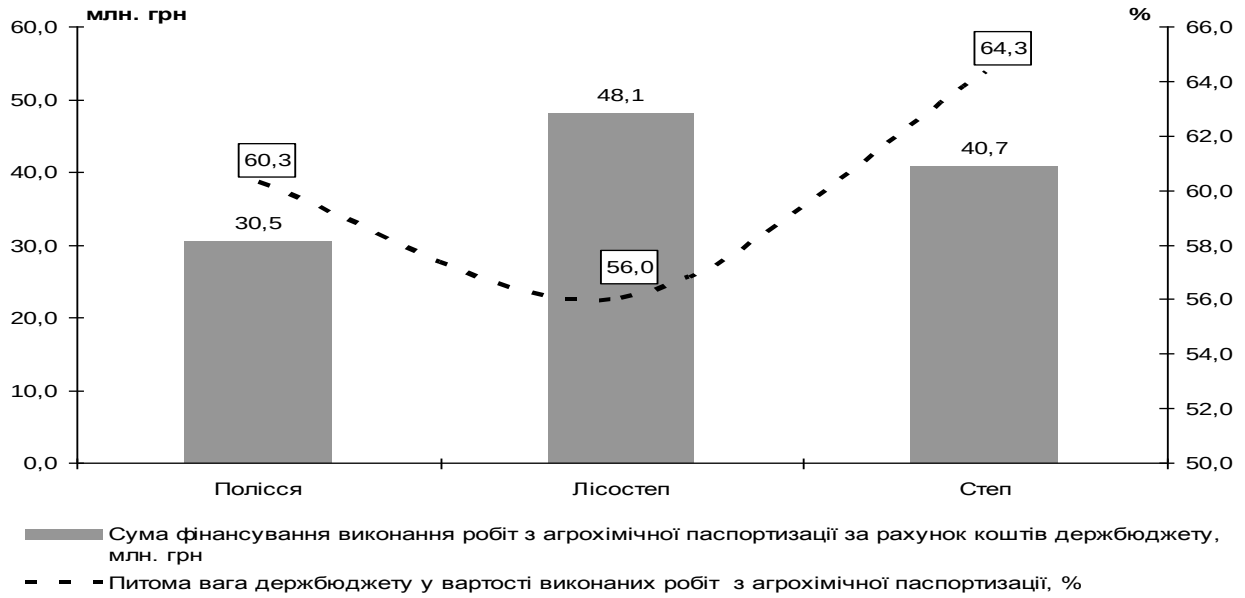

Рис. 2.16. Бюджетне фінансування виконання робіт з агрохімічної паспортизації у 2016-2019 роках*

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

В цілому процеси землеробства в Україні продовжують характеризуватися зменшенням запасу поживних речовин. Причина такого стану для всіх областей України – незначні надходження даних речовин порівняно з високим їх виносом. Найменший їх дефіцит приходиться на Вінницьку, Волинську, Київську та Харківську області – не більше -36 кг/га. Найбільш недостатньо поживних речовин у Закарпатській, Черкаській та Чернівецькій областях - -210, - 140 та -183 кг/га. В інших областях нестача поживних речовин коливається в межах -40 та -100 кг/га (Дод. К). Така ситуація зумовлена тим, що держава надто мляво використовувала фінансово-економічні регулятори для обмеження негативного впливу на природну родючість ґрунтів. За таких умов переважна більшість сільськогосподарських підприємств, працюючи на орендованих землях, діяльність орієнтувала на максимізацію прибутку, а не на комплексне та невиснажливе використання земельно-ресурсного потенціалу.

Одним з важливих завдань фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва є встановлення тісноти взаємозв’язку між обсягами споживання ринку органічних продуктів в Україні та кількістю сертифікованих органічних господарств і загальною площею органічних сільськогосподарських угідь. Це пов’язано з тим, що органічне сільськогосподарське виробництво відзначається вищим рівнем затратності за традиційне сільське господарство, що відповідним чином відображається на результатах виробничо-господарської діяльності суб’єктів аграрного підприємництва і відповідно мотивує суб’єкти аграрного підприємництва збільшувати площі сільськогосподарських угідь під проекти органічного землеробства. Підвищення результативності сільськогосподарської діяльності через біологізацію та збільшення обсягів органічності виробництва для задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування потребує додаткових досліджень щодо чинників впливу на результуючі показники функціонування аграрного сектора.

Структура економічних зв'язків у сільськогосподарському виробництві є складною через наявність багатьох чинників, що формують ефективність та результативність виробництва. Крім погодних умов, потрібно також враховувати природну родючість ґрунтів та умови підтримання їх в продуктивному стані. З огляду на це, регресійний аналіз має відображати максимальною мірою реальну ситуацію в сільськогосподарському секторі, зокрема в органічному сільськогосподарському виробництві. Окремі чинники мають представляти кластери найбільш детермінуючих узагальнюючий показник процесів та впливати на загальний результат діяльності.

Загалом, за результуючий показник діяльності аграрного сектора запропоновано взяти обсяги споживчого ринку органічних продуктів в цілому по Україні за 2004-2019 роки. Детермінуючими чинниками, які здійснюють вирішальний вплив на результуючий показник, виступають: 1) кількість сертифікованих органічних господарств в Україні; 2) загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні. (табл. 2.2).

За період 2004-2019 років спостерігається висхідний тренд в динаміці кількості сертифікованих органічних господарств. Якщо у 2004 році кількість сертифікованих органічних господарств становила 70, у 2008 році – 118, у 2013 році – 175, у 2016 році – 360, у 2019 році – 617. Тобто у 2019 році порівняно з 2004 роком кількість сертифікованих органічних господарств в Україні збільшилася у 8,8 рази. Паралельно зі збільшенням кількості органічних господарств також зростала площа органічних сільськогосподарських угідь. Якщо у 2004 році вона становила 240 тис. га, у 2008 році – 270 тис. га, у 2013 році – 393.4 тис. га, у 2016 році – 411,2 тис. га, у 2019 році – 468 тис. га. В цілому у 2019 році загальна площа органічних сільськогосподарських угідь порівняно з 2004 роком збільшилася в 1,95 рази. Ще більш прискореними темпами відбувалося зростання обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні. У 2019 році порівняно з 2004 роком

обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні збільшилися в 360 разів.

Таблиця 2.2

Основні показники для побудови лінії регресії щодо визначення обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні у 2004-2019 роках

Роки	Обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні, млн. євро	Кількість сертифікованих органічних господарств в Україні, од	Загальна площа органічних с.-г. угідь в Україні, га
2004	0,1	70	240000
2005	0,2	72	241980
2006	0,4	80	242034
2007	0,5	92	249872
2008	0,6	118	269984
2009	1,2	121	270193
2010	2,4	142	270226
2011	5,1	155	270320
2012	7,9	164	272850
2013	12,2	175	393400
2014	14,5	182	400764
2015	17,5	210	410550
2016	21,2	360	411200
2017	29,4	375	420000
2018	33	510	429100
2019	36	617	467980

** за даними Федерації органічного руху України*

Враховуючи складність та багатоманітність процесів відтворення ресурсно-виробничого потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва, які мають складну структуру та багатопредметні притаманні їм зв'язки, для ідентифікації та верифікації такого роду зв'язків використовується лінійний або нелінійний множинний регресійний аналіз.

Функція регресії F(X), описує залежність середнього значення результативного відклика Y від заданих значень предикторів. Загальний вигляд лінійної множинної регресійної моделі можна записати у вигляді :

$$y = b_0+b_1*x_1+b_2*x_2+b_3*x_3+c \quad (2.1)$$

де x1-x3 – відповідні фактори;

c – випадкова величина.

Для проведення опису регресійного рівняння було здійснено апроксимацію для функції F(X) заснованих на вихідних статистичних даних (див. табл. 2.2). На основі вихідних даних проводиться розрахунок математичної моделі, в основі якої закладена економічна залежність обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні від зміни кількості сертифікованих органічних господарств та загальної площі органічних сільськогосподарських угідь.

Предиктори та результуючий показник лінійної множинної регресійної моделі наступні:

y – обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні, млн євро;

b_0 – перетин з віссю ординат, дорівнює нулю;

b_1, b_2, – вагові коефіцієнти відповідних факторів;

x_1 – кількість сертифікованих органічних господарств в Україні, од;

x_2 – загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні, га;

Відповідні фактори відібрані за результатами кореляційного аналізу як такі, що мають найбільш тісний зв’язок з результуючим показником. Крім того, серед показників було присутнє явище мультиколінеарності через наявність лінійної залежності між змінними, що пояснюють регресійну модель. При цьому була майже повна колінеарність, яка означає наявність функціональної (тотожної) лінійної залежності та призводить до невизначеності параметрів в лінійній регресійній моделі.

Провівши математичну обробку даних за допомогою методу найменших квадратів отримано наступну регресійну статистику :

коефіцієнт множинної регресії R	0,986
R-квадрат (коефіцієнт детермінації)	0,973
скоректований R-квадрат	0,969
спостереження	16

З приведених результатів (коефіцієнту детермінації) та рис. 2.17 слідує,

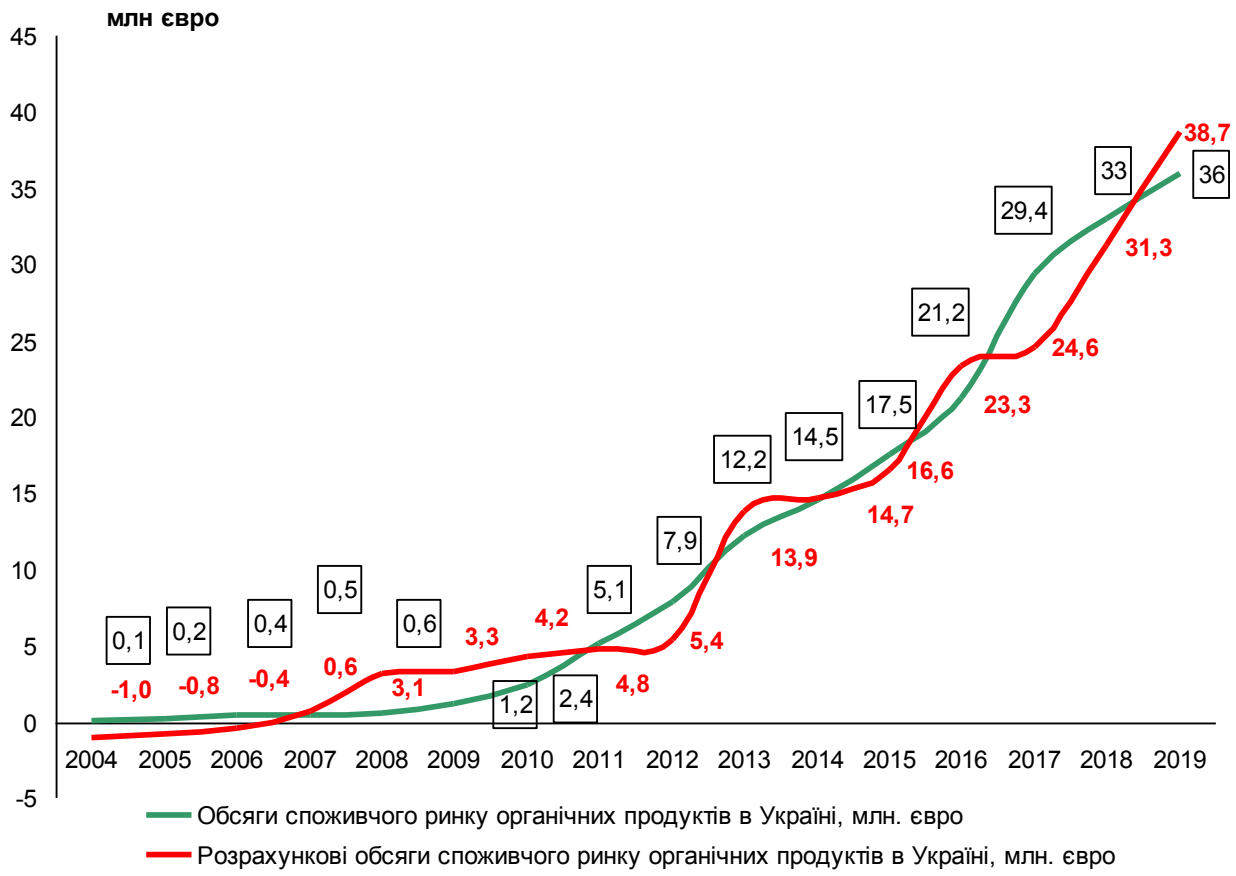

Рис. 2.17. Фактичні та розраховані за допомогою запропонованої регресійної моделі значення обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні у фактичних цінах за 2004-2019 р.р., млн. євро.

що залежність між відкликом та предикторами сильна (R-квадрат >0,75) і відповідно лінійну множинну регресійну модель можна використовувати для аналізу впливу кожного окремо взятого фактора з допомогою значення коефіцієнта Р-значимості. Вплив окремого предиктора на відклик при фіксованому рівні інших факторів представлено у табл. 2.3.

Це дозволяє провести ранжування впливу факторів на залежну змінну у наступному порядку спадання: кількість сертифікованих органічних господарств в Україні, загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні.

Таблиця 2.3

Регресійні характеристики окремих предикторів, які впливають на обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні у 2004-2019 роках*

	Вагові коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	-20,01954	3,15408	-6,34719	0,00003
Кількість сертифікованих органічних господарств в Україні, од	0,04495	0,00659	6,81976	0,00001
Загальна площа органічних с.-г. угідь в Україні, га	0,00007	0,00001	5,16140	0,00018

**розраховано за даними Федерації органічного руху України*

Виходячи з даних таблиці 2.3 можна записати лінійну множинну регресійну модель (2.1) у детермінованому вигляді:

$$y = -20{,}02 + 0{,}045 * x_1 + 0{,}00007 * x_2 \qquad (2.2)$$

Виходячи з наявної регресійної лінійної множинної залежності доцільно розрахувати коефіцієнти еластичності для кількісної характеристики впливу кожного фактора на результуючий показник. Коефіцієнти еластичності у процентному вигляді відображають зміну у відсотках обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні при відповідній зміні кількості сертифікованих органічних господарств та загальної площі органічних сільськогосподарських угідь в Україні на 1%.

У табл. 2.4 представлено результати розрахунків, які ілюструють найвищий рівень впливу на обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні загальної площі органічних сільськогосподарських угідь в Україні. Також прямий взаємозв'язок прослідковується між обсягами споживчого ринку органічних продуктів в Україні та кількістю сертифікованих органічних господарств.

Таблиця 2.4

Значення у відсотках росту обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні при рості відповідних факторів, що аналізуються

Зростання окремого фактора на 1%	Кількість сертифікованих органічних господарств в Україні, од	Відповідний результат зростання/зменшення обсягів споживчого ринку органічних продуктів в Україні, у %	0,718
	Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні, га		0,800

Загалом множинний лінійний регресійний аналіз показав що, збільшення органічності та біологізація процесів сільськогосподарського виробництва формують основу не тільки до зростання обсягів продукції сільського господарства, але і забезпечують здоров'я грунтів, екосистем та людей, підвищення родючості, підвищення стресостійкості рослин та врожайності. При цьому додана вартість сільськогосподарської продукції збільшується на 30-100% залежно від поєднання даних чинників та відсотку їх зростання.

Також потрібно зазначити і підвищення якісних характеристик аграрного виробництва, що відкриває можливість експорту (глобальною є тенденція, що попит на органічну сільськогосподарську продукцію значно перевищує пропозицію).

Для того, щоб забезпечити пропозицію органічної продукції, необхідно кожен рік переводити в органічне сільське господарство не менше 20-30 сільгоспвиробників. Необхідні умови – агротехнології, навчання, сертифікація, збут. Для розвитку органічного сільського господарства сільгоспвиробникам найбільше необхідні знання, інвестиції і стабільний попит. Галузь сьогодні є закритою і мало зрозумілою як потенційним учасникам, так і інвесторам.

Продовження агрохімічної паспортизації земель створить новий сегмент органічних сільгоспвиробників – компанії, що відповідають на міжнародному рівні (взаємне визнання систем контролю і сертифікації) затвердженим стандартам і регламентам якості і безпечності сільськогосподарської продукції.

Біологізація землеробства зможе знизити пестицидне навантаження, кількість застосовуваних антибіотиків і гормонів росту, підвищити ефективність ведення господарства і це буде значним результатом як для виробника, так і для споживача його продукції. В довгостроковій перспективі даний прогрес сприятиме досягненню стандартів та регламентів органічного сільськогосподарського виробництва, які затверджені на світовому та європейському рівнях.

Потенціал органічної продукції на внутрішньому ринку оцінюється в 2-10% від ринку продовольства, рівень впровадження біологізації землеробства потенційно може досягти 50-80%. Впровадження органічного сільськогосподарського виробництва і біологізації землеробства забезпечить до 70% здорового способу життя через якісне здорове харчування та безпечне довкілля. Органічне сільськогосподарське виробництво сприяє імпортозаміщенню в більш, ніж в десяти суміжних галузях.

2.3 Аналіз тенденцій фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Розширене відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва в теперішніх умовах господарювання напряму залежить від результативності застосування інструментів фінансово-економічного регулювання. Мова йде як про прямі методи фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, так і про непрямі. Важливого значення в умовах розвитку національної економіки набуває

також визначення пріоритетів надання фінансової підтримки суб'єктам аграрного підприємництва, виходячи з необхідності усунення структурних дисбалансів в національному АПК, а також виходячи з необхідності розвитку тих сегментів сільськогосподарського виробництва, які мають значні конкурентні переваги на світовому ринку сільськогосподарської сировини. Обмежені можливості публічних фінансових фондів (державний та місцеві бюджети) та нерозвиненість ринку позикового капіталу не дають змоги імплементувати в Україні ту модель фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва, яка функціонує у високорозвинених країнах і яка б дозволила забезпечити реальну фінансову підтримку для різноманітних категорій виробників сільськогосподарської продукції, зміцнивши тим самим багатоукладність сільського господарства та укріпивши сектор малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції. А в умовах поглиблення децентралізаційних та євроінтеграційних процесів система фінансово-економічного регулювання має охоплювати ще більш широкий спектр методів та інструментів, ніж в попередні періоди, щоб максимальною мірою сприяти ефективному використанню агроресурсного потенціалу регіонів України.

Основу фінансово-економічної підтримки сільського господарства складають видатки публічних фінансових фондів. Саме бюджетне фінансування суб'єктів аграрного підприємництва має закласти необхідні стимули для нарощення потужностей у сільськогосподарському виробництві. Бюджетна підтримка сільського господарства передбачає фінансування видатків Зведеного бюджету України на підтримку окремих видів сільськогосподарського виробництва шляхом застосування як прямих, так і непрямих методів. За період 2007-2020 роки в динаміці видатків Зведеного бюджету України на підтримку сільського господарства у номінальному вираженні висхідний тренд спостерігався в цілому у 2017-2020 рр. (рис. 2.18).

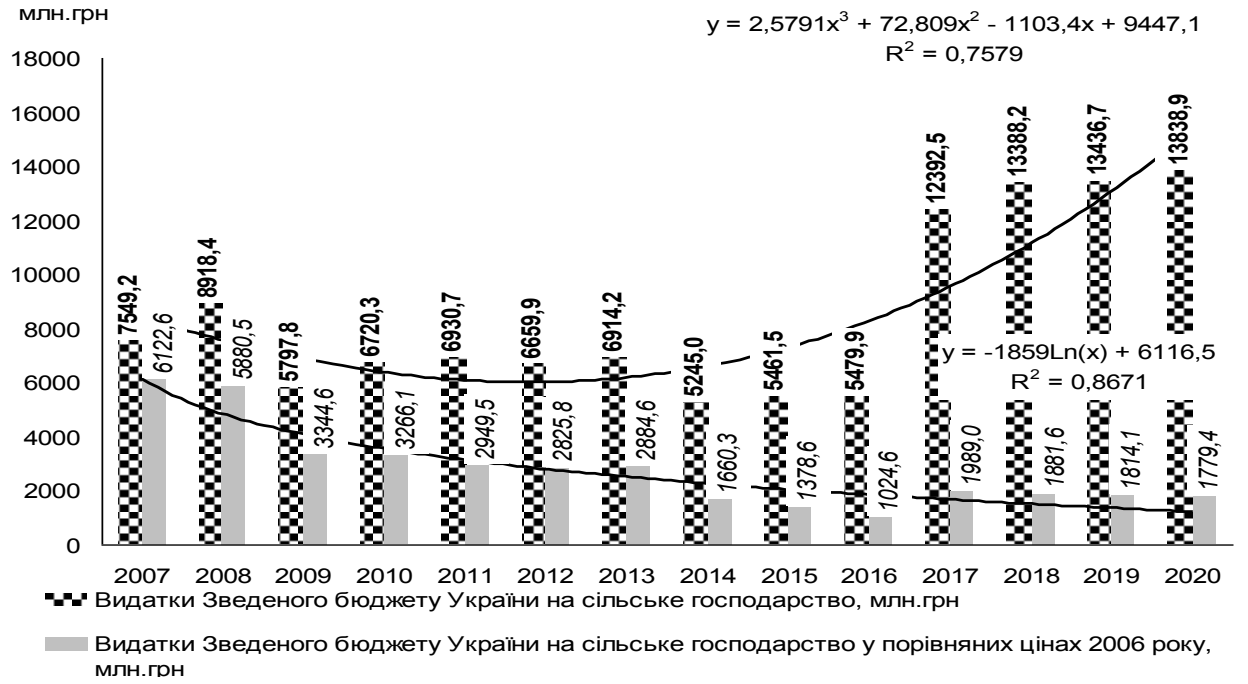

Рис. 2.18. Видатки Зведеного бюджету України на сільське господарство*

**розраховано за даними Державної казначейської служби України*

Зокрема, у 2007 р. на підтримку сільського господарства зі Зведеного бюджету України було спрямовано 7,5 млрд грн., у 2010 р. – 6,7 млрд грн., у 2013 р. – 6,9 млрд грн., у 2016 р. – 5,5 млрд грн., у 2018 р. – 13,4 млрд грн., у 2020 р. – 13,8 млрд грн. Номінальне зростання видатків на підтримку сільського господарства, які були профінансовані зі Зведеного бюджету України, водночас не супроводжувалося реальним зростанням фінансових асигнувань, спрямованих на підтримку сільського господарства. Це підтверджує динаміка видатків Зведеного бюджету України на сільське господарство у порівняних цінах 2006 року.

Сума видатків Зведеного бюджету України на сільське господарство у порівняних цінах 2006 року розраховувалася шляхом ділення номінальної величини видатків на кумулятивний індекс цін виробників, що давало можливість усунути механічний вплив інфляційно-девальваційних коливань. Так у 2007 р. сума видатків Зведеного бюджету України на сільське господарство у порівняних цінах 2006 р. складала 6,1 млрд грн., у 2010 р. – 3,3 млрд грн., у 2013 р. – 2,8 млрд грн., у 2016 р. – 1,02 млрд грн., у 2018 р. –

1,8 млрд грн., у 2020 р. – 1,8 млрд грн. Тобто у 2020 р. порівняно з 2007 р. реальний обсяг видатків Зведеного бюджету України на підтримку сільського господарства скоротився більш ніж у 3 рази, що пов'язано з відсутністю належної індексації суми цих видатків у зв'язку з високими темпами девальвації національної грошової одиниці.

Реальне зменшення фінансової підтримки державою суб'єктів аграрного підприємництва призвело до посилення сировинної спрямованості вітчизняного аграрного експорту і поглибило перекоси в структурі національного АПК. Найбільш проблемні моменти розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва, особливо галузі тваринництва, ще більше поглибилися і знизили рівень комплексності використання наявного агроресурсного потенціалу.

У 2007-2014 рр. питома вага державного бюджету в загальних видатках Зведеного бюджету України на підтримку сільськогосподарського виробництва коливалася в інтервалі 97,8-99,0%. Поглиблення процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування підвищили питому вагу місцевих бюджетів у загальній величині публічних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва, що автоматично означало зменшення частки головного кошторису країни в структурі цих видатків. Зокрема, питома вага держаного бюджету у загальних видатках Зведеного бюджету України на сільське господарство у 2015-2020 рр. коливалася в інтервалі 74,4-97,5% (рис. 2.19).

Враховуючи задекларовані державою пріоритети поглиблення децентралізаційних процесів та створення самодостатніх у фінансовому та господарському відношенні територіальних громад, питома вага місцевих бюджетів в загальних публічних видатках на підтримку сільськогосподарського виробництва має значно зрости, особливо за умови передачі значних площ сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у власність територіальних громад.

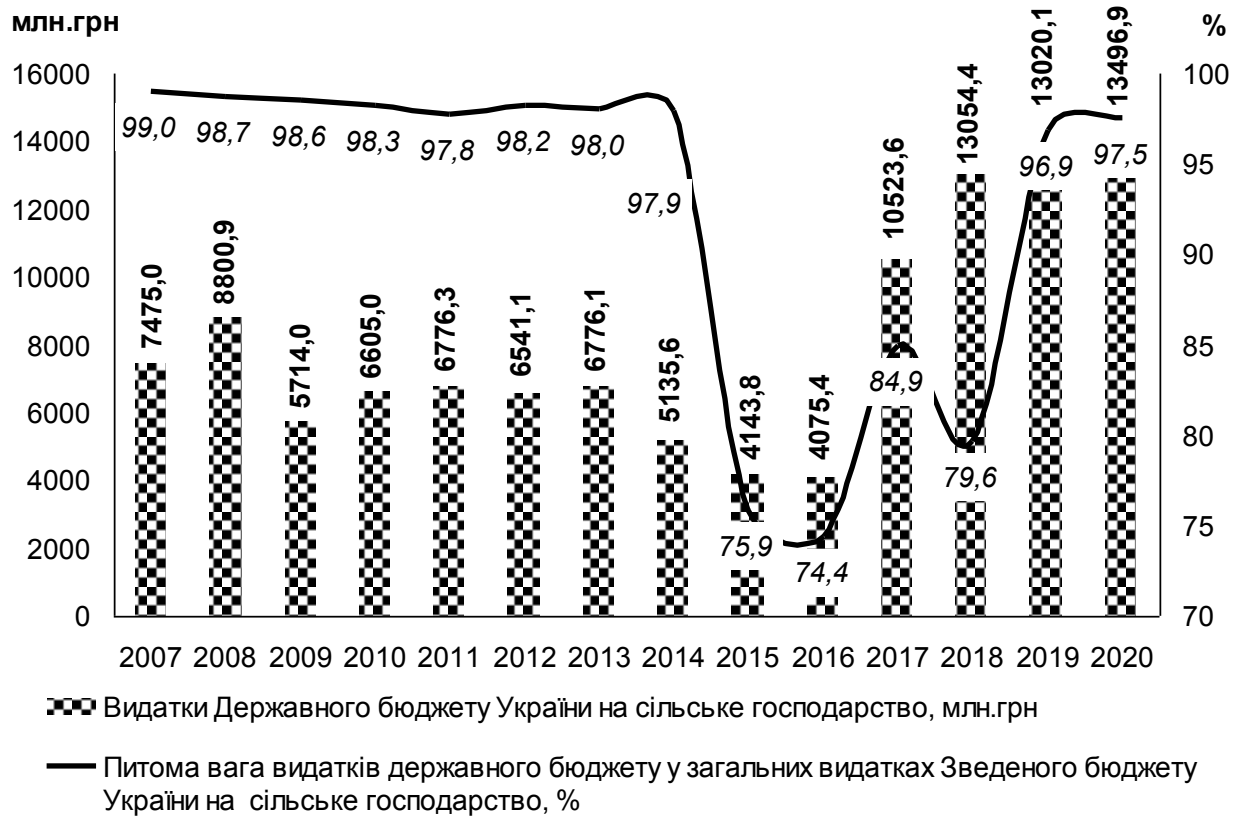

Рис. 2.19. Видатки Державного бюджету України на сільське господарство*

**розраховано за даними Державної казначейської служби України*

У 2007-2014 рр. в динаміці видатків місцевих бюджетів на сільське господарство не спостерігалося чітко вираженого висхідного тренду, що пов’язано з відсутністю можливостей у бюджетів територіальних громад, особливо громад базового рівня, фінансувати проекти розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва. Зокрема, у 2007 р. з місцевих бюджетів на підтримку сільського господарства було профінансовано видатків на суму 74,2 млн грн., у 2010 р. – 115,3 млн грн., у 2014 р. – 109,4 млн грн. У 2015-2018 рр. відбулося значне збільшення видатків на підтримку сільського господарства, профінансованих за рахунок місцевих бюджетів. Зокрема, у 2015 р величина видатків склала 1,3 млрд грн., у 2017 р. – 1,8 млрд грн., а у 2018 р. – 3,3 млрд грн. (рис. 2.20).

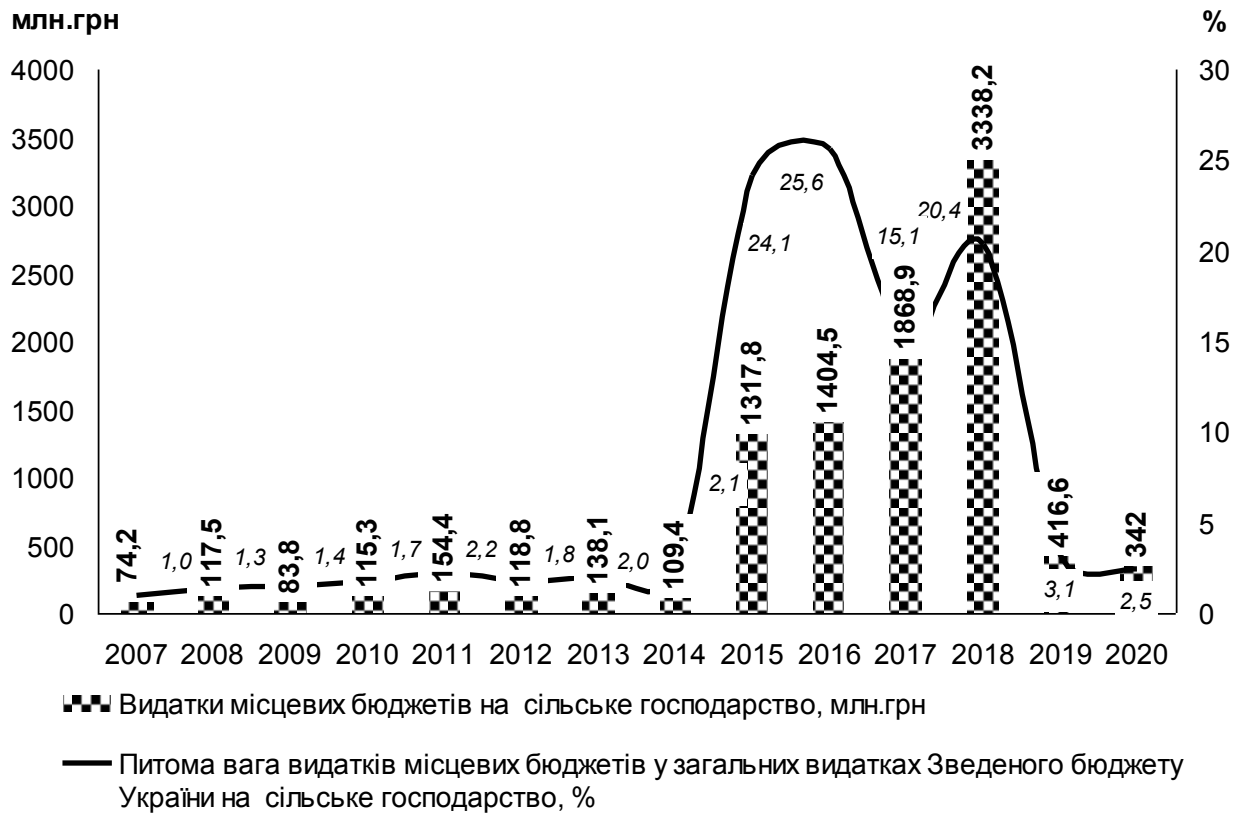

Рис. 2.20. Видатки місцевих бюджетів України на сільське господарство*

**розраховано за даними Державної казначейської служби України*

Незважаючи на те, що у 2015-2018 рр. видатки місцевих бюджетів на підтримку сільськогосподарського виробництва порівняно з 2007-2014 рр. виросли на декілька порядків, так і не відбулося якісного покращення підтримки зі сторони територіальних громад проектів нарощення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва. Саме бюджети територіальних громад, видаткова частина яких має спрямовуватися на покращення структури місцевого агропромислового комплексу, мають фінансувати ті проекти сільськогосподарського виробництва, які великою мірою задовольняють потреби місцевих аграрних ринків, мають найбільші конкурентні переваги на національному та міжнародному ринках, а також дадуть відповідний кумулятивний ефект для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу агарної сфери локальних територій в цілому.

Одним з основних пріоритетів збільшення видатків місцевих бюджетів на підтримку сільського господарства є органічне сільськогосподарське виробництво, зокрема, органічне землеробство, органічне скотарство та переробно-харчові виробництва, які працюють на основі використання органічної сільськогосподарської сировини [1; 65].

Органічне виробництво – цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів виробництва, які відповідають якісним вимогам до продуктів харчування. Зважаючи на потенціал сільського господарства нашої держави, існує невідкладна необхідність використання багаторічного досвіду європейських країн щодо такого екологічно, соціально та економічно доцільного напряму сільськогосподарської діяльності, як органічне виробництво та його впровадження в нашій країні [104].

Найчастіше під органічним сільським господарством (виробництвом) розуміють, з одного боку, систему обмежень при виробництві, яка забороняє або значно обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту, ГМО, різних харчових добавок тощо або ж систему управління (менеджменту) таким виробництвом, в основі якої є запровадження енерго- та ресурсоощадливих технологій з метою покращення стану довкілля, а з іншого боку, забезпечення потреб споживчого попиту у натуральній, безпечній агропродовольчій продукції [73].

Саме органічне сільськогосподарське виробництво здатне забезпечити підвищений рівень капіталізації сільського господарства навіть за умови відсутності великих земельних масивів, які, як правило, є необхідною передумовою ефективного ведення крупнотоварного сільськогосподарського виробництва.

Як уже зазначалося на рівні територіальних громад одним з основних пріоритетів підтримки сільськогосподарського виробництва є органічне

землеробство, органічне скотарство та переробно-харчові виробництва, які працюють на основі використання органічної сільськогосподарської сировини. Місцеве самоврядування, як один з базових елементів сектору публічного управління, має бути зорієнтоване на підтримку виробників органічної продукції. Це особливо є актуальним для сільських територій Поліського та Карпатського економічних районів, де традиційно спостерігається дефіцит орних земель, високою є лісистість території і де мають місце масштабні процеси самозаліснення малопродуктивних сільськогосподарських угідь. Але, незважаючи на такі ускладнені природно-ресурсні умови ведення продуктивного сільськогосподарського виробництва, бюджетна підтримка виробників органічної сільськогосподарської продукції може сприяти розширеному відтворенню місцевого АПК в цілому.

Підтримка виробників органічної продукції органами місцевого самоврядування має відбуватися як шляхом використання прямих, так і непрямих методів. До прямих методів відносяться дотації, компенсації, цільове фінансування. Непрямими методами підтримки у більшій мірі на загальнодержавному рівні виступають податкові пільги, здешевлення процентних ставок за кредитні ресурси, лібералізація митного режиму. На місцевому рівні найвищий рівень ефективності у підтримці виробників органічної сільськогосподарської продукції буде досягнуто, якщо підтримка буде здійснюватися на всіх фазах органічного агропродуктового ланцюга.

Зокрема, має надаватися фінансова підтримка застосування екологобезпечних технологій (технології ґрунтозахисного землеробства, безполицевого обробітку ґрунту, сидератних добрив, застосування комплексу меліоративних заходів), щоб мінімізувати втрати сільськогосподарських товаровиробників, які свідомо відмовляються від застосування мінеральних добрив, гербіцидів та пестицидів і тим самим втрачають у врожайності сільськогосподарських культур. Також місцеві територіальні громади мають використовувати відповідні інструменти фінансово-економічної підтримки

виробників екологічно чистих харчових продуктів на основі переробки органічної сільськогосподарської сировини.

Важливою проблемою, що потребує вирішення в найближчій перспективі, є переробка вітчизняної органічної продукції. Тому для України необхідним є розвиток відповідної інфраструктури органічного ринку, збільшення кількості сертифікованих переробних підприємств, становлення та гармонізація відповідного законодавства за міжнародними стандартами, державна фінансова підтримка органічних виробників. Ефективний розвиток органічного агровиробництва можливий на основі формування дієвого організаційно-економічного механізму, що реалізується через взаємодію правової, економічної та організаційної складових. Ефективна взаємодія зазначених елементів спрямована на підвищення конкурентоспроможності виробників органічної сільськогосподарської продукції [149].

Не менш важливе значення має також фінансово-економічна підтримка й процесів реалізації органічної сільськогосподарської продукції, зокрема в частині розбудови локальної спеціалізованої логістично-складської інфраструктури зберігання органічної продукції та готових екологічно чистих харчових продуктів. Об’єктом фінансово-економічної підтримки повинна стати також розбудова мережі продавців екологічно чистої продукції, зокрема спеціалізованих торгових точок та базарів.

Поряд з фінансовими інструментами органи місцевого самоврядування мають створювати інституціональні форми взаємодії із суб’єктами аграрного підприємництва, які здійснюють виробництво органічної сільськогосподарської продукції. Виходячи з того, що особисті селянські господарства, які не мають значних площ сільськогосподарських угідь і не можуть на рівних конкурувати із сільськогосподарськими підприємствами, органи місцевого самоврядування повинні надавати цим суб’єктам агарного підприємництва необхідну консультативну підтримку в частині створення заготівельно-збутових кооперативів, в межах яких більш прискореними

темпами можна сформувати ресурсно-виробничі умови для виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Створення заготівельно-збутових кооперативів забезпечить необхідну концентрацію ресурсів та зусиль для впровадження технологій органічного землеробства та скотарства, зокрема розвитку тваринництва на основі органічної кормової бази. Об'єднані територіальні громади можуть забезпечувати також інтеграцію виробників органічної сільськогосподарської сировини та переробно-харчових виробництв через укладання угод публічно-приватного партнерства як на основі створення нестатутних об'єднань, так і на основі передачі прав тимчасового користування земельними ділянками та об'єктами інфраструктури тваринницької галузі.

Виходячи з приведених підходів стосовно структуризації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва та враховуючи наявну практику підтримки виробників сільськогосподарської продукції, фінансово-економічне регулювання діяльності суб'єктів аграрного підприємництва охоплює три основних складових: бюджетно-податкове, цінове та фінансово-кредитне регулювання. Практика державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні показує, що найбільшого поширення набули бюджетно-податкові інструменти, що пов'язано з функціонуванням тривалий період в нашій країні патерналістської моделі управління сільськогосподарським виробництвом.

Нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та низький рівень концентрації кредитних ресурсів фінансово-банківських установ не дають можливості повною мірою використати потенціал цінових та фінансово-кредитних інструментів підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, що не дозволяє останнім здійснювати масштабні проекти по модернізації і реконструкції основних засобів та вчасно поповнювати обігові кошти, а це в кінцевому підсумку

відображається на рівні ефективності здійснення виробничо-господарської діяльності в цілому.

Низький потенціал вітчизняного ринку позикового капіталу порівняно з високорозвиненими країнами не дає можливості повною мірою використати механізм кредитування сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі і через інструменти відшкодування державою частини процентних ставок. Тому публічні фінансові фонди, в першу чергу державний бюджет, виступають основним джерелом державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Бюджетна підтримка вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України зазнала певних змін, зокрема у 2018 році порівняно з 2011 роком (рис. 2.21, 2.22).

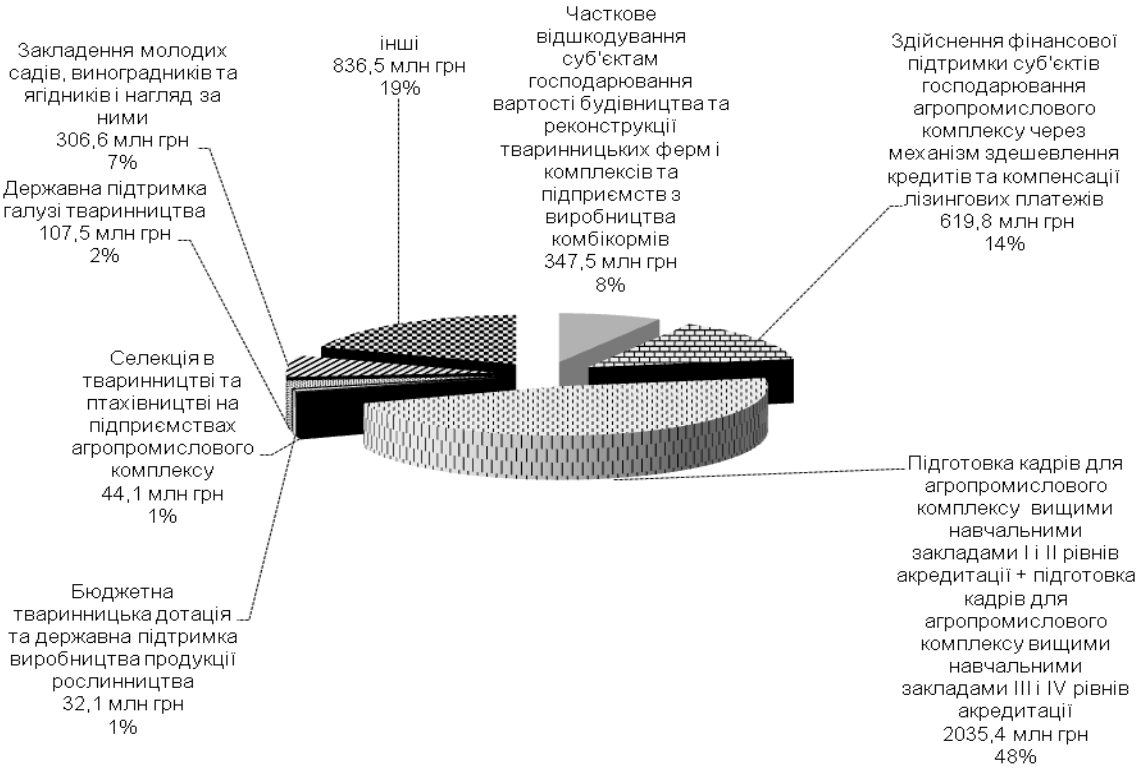

Рис. 2.21. Обсяги та структура видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2011 році*

**розраховано за даними Державної казначейської служби України*

Якщо у 2011 році в загальній структурі бюджетних видатків по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України питома вага видатків на підготовку кадрів для агропромислового комплексу вищими навчальними закладами становила 48% (2035,4 млн. грн.), то у 2018 році дана стаття видатків вже була відсутня у зв'язку з тим, що вищі аграрні заклади освіти були перепідпорядковані Міністерству освіти і науки України.

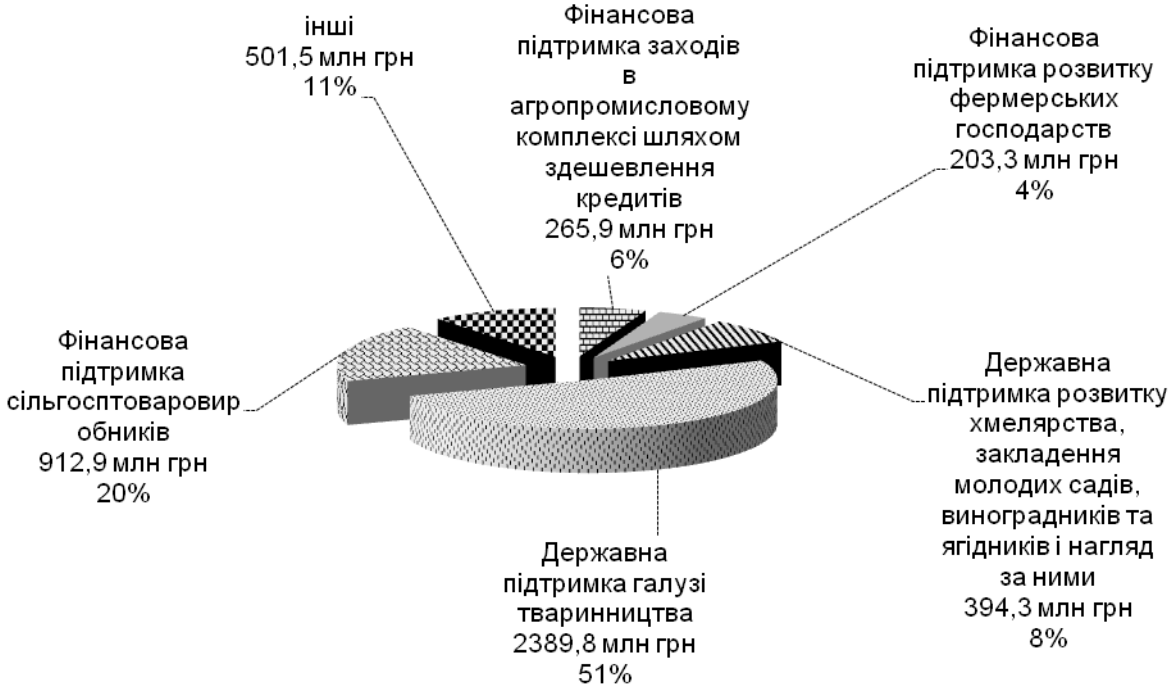

Рис. 2.22. Обсяги та структура видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2018 році*

**розраховано за даними Державної казначейської служби України*

Таке перепідпорядкування створило передумови для того, щоб кардинально переформатувати бюджетну підтримку сільськогосподарського виробництва, яка здійснюється по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України. Однак проривних позитивних змін так і не відбулося, чому сприяв вплив як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Варто зазначити, що посилення екзогенних загроз національній

безпеці та господарській самодостатності нашої країни, що сталося у зв'язку з початком військових дій на Сході країни, не дало можливості розширити ресурсну базу бюджетної підтримки виробників сільськогосподарської продукції.

Зокрема, у 2018 році порівняно з 2011 роком не відбулося реального збільшення видатків в напрямі державної підтримки закладення молодих садів, виноградників та ягідників. Якщо у 2011 році питома вага бюджетних видатків на закладення молодих садів, виноградників та ягідників становила 7% (306,6 млн. грн.), то у 2018 році питома вага дещо відкоригованих видатків по цьому напряму складала 8% (394,3 млн. грн.). Незважаючи на те, що в номінальному вираженні спостерігається ріст видатків за вказаним напрямом, але враховуючи інфляційно-девальваційні коливання, які відбувались протягом 2011-2018 років, можна стверджувати, що реального збільшення бюджетної підтримки садівництва, виноградарства та ягідництва не відбулося.

На перший погляд відбулися значні позитивні зміни в бюджетній підтримці галузі тваринництва. Зокрема у 2018 році питома вага видатків на державну підтримку тваринництва в загальній структурі видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України склала 51% (2389,8 млн. грн.). Для порівняння у 2011 році державна підтримка галузі тваринництва становила 2% (107,5 млн. грн.) в загальній структурі видатків на бюджетну підтримку сільськогосподарського виробництва. Частка бюджетної тваринницької дотації та державної підтримки виробництва продукції рослинництва становила 1% (32,1 млн. грн.). Однак суб'єктивізм при розподілі бюджетних видатків на державну підтримку галузі тваринництва у 2018 році навіть при їх суттєвому зростанні не дозволив отримати належного ефекту в частині прискорення темпів зростання потенціалу тваринницької галузі та зміцнення сектору малих та середніх виробників продукції тваринництва.

Активізація кредитування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільськогосподарського виробництва, а також проектів введення додаткових потужностей по виробництву рослинницької та тваринницької галузі напряму пов'язана з дієвістю здешевлення державою кредитів комерційних банків для сільськогосподарських товаровиробників. У 2011 році на здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів було спрямовано 619,8 млн. грн., що становило 14% від загальної суми видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Також необхідно зазначити, що у 2011 році часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів склало 347,5 млн. грн. Це на певний час активізувало процеси будівництва нових тваринницьких ферм і комплексів і суттєво збільшило потужності тваринництва в окремих регіонах України, однак це дало поштовх як правило розвитку птахівництва та свинарства, а в динаміці поголів'я великої рогатої худоби не було досягнуто необхідної позитивної динаміки. Для нарощення поголів'я великої рогатої худоби потрібні додаткові фінансові ресурси і спрямовуватися вони мають сільськогосподарським товаровиробникам в тих регіонах, де для розвитку тваринництва є найкращі передумови, в першу чергу кормова база. У 2018 році фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів склала 265,9 млн. грн., що становить 6% від загальної суми видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва.

Тобто у 2018 році порівняно з 2011 роком відбулося фактично зменшення бюджетних асигнувань на здешевлення кредитів, що деструктивним чином вплинуло на процеси розширеного відтворення основного капіталу різних категорій сільськогосподарських

товаровиробників. Малий і середній сектор даної категорії товаровиробників і далі продовжує страждати від неможливості отримати кредитні ресурси за прийнятними процентними ставками, що не дає можливості розширювати матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва, в першу чергу тваринництва.

Певною негативною рисою структури бюджетних видатків на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України у 2018 році є те, що є відсутньою окрема стаття, яка передбачала б бюджетні видатки на селекцію в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу (у 2011 році на ці цілі було виділено 44,1 млн. грн.). Відсутність підтримки селекції в тваринництві – свідчення того, що з часом слід очікувати погіршення породної структури поголів'я тварин, а відтак і зменшення їх продуктивності. Даний фактор негативним чином відобразиться й на рівні ефективності господарювання сільськогосподарських товаровиробників та величині економічного ефекту, що не дасть можливості забезпечувати розширене відтворення наявного ресурсно-виробничого потенціалу.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу структури видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України (2018 рік до 2011 року), можна зробити висновки про те, що проривних позитивних змін в частині фінансової підтримки зі сторони держави сільськогосподарських товаровиробників не відбулося, в першу чергу це стосується сектору малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва. Дострокові парламентські вибори, які відбулися влітку 2019 року, що стало підставою для зміни Уряду, сформували передумови для перегляду пріоритетів бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва. Представники економічного блоку Уряду неодноразово наголошували на доцільності розробки державної програми здешевлення кредитів для

фермерських господарств, що дало б поштовх розширеному відтворенню потенціалу в секторі малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників і також сприяло б збільшенню обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Однак вирішення такого завдання напряму пов’язане з нарощенням бюджетних можливостей компенсувати комерційним банкам частину процентних ставок по тих кредитах, які вони надаватимуть фермерським господарствам. Зважаючи на задекларовані пріоритети якісно покращити ситуацію із здешевленням кредитів і враховуючи наявність численних суперечностей, пов’язаних із запуском ринку сільськогосподарських земель, перспективи підвищення ефективності підтримки національного сільськогосподарського товаровиробника знаходяться в площині забезпечення реального економічного зростання, що з однієї сторони збільшить можливості держави дотувати суб’єкти аграрного підприємництва, а з іншої – дозволить збільшувати суму внутрішніх джерел інвестування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільського господарства.

Важливою складовою фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва виступає система фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення кредитів. Інструмент здешевлення кредитів є необхідним в умовах української дійсності, де банківська система не відзначається достатнім рівнем концентрації фінансових ресурсів, що не дозволяє надавати кредити суб’єктам підприємницької діяльності за прийнятними процентними ставками (рис. 2.23). У 2020 році та згідно прогнозу на 2021 рік основними одержувачами фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення кредитів є юридичні та фізичні особи, які є суб’єктами агропромислового виробництва. Компенсації підлягають відсоткові ставки за короткостроковими кредитами, залученими для покриття виробничих витрат, і середньостроковими та довгостроковими

Рис. 2.23. Прикметні риси фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення кредитів у 2020-2021 роках*

**сформовано автором на основі даних Мінагрополітики та Мінфіну України*

кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва.

Такий механізм компенсації є дуже ефективним, оскільки дозволяє здешевити кредити сільськогосподарським товаровиробникам, які спрямовуватимуться як на поповнення обігових коштів, так і на модернізацію основного капіталу сільськогосподарського виробництва. Більше того, компенсація надавалась у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку України, що діяла на дату нарахування відсотків, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів через уповноважений банк, що підписав з Мінекономіки Меморандум про загальні засади співробітництва. Такий Меморандум підписали 36 банків, а приймали участь в наданні компенсацій сільськогосподарським товаровиробникам 33 банки. Бюджетні кошти отримали понад 4,2 тисяч позичальників, які подали заявки до уповноважених банків. Із передбачених планових видатків на здешевлення кредитів фактично використано 1 047,7 млн грн. (план – 1 048,7 млн грн). Середні процентні ставки банків, під які суб'єкти агропромислового підприємництва, отримували кредити складали 18-22% річних. Верхній поріг компенсації становив 15 млн грн для позичальників, які функціонують у сфері тваринництва, 5 млн грн – для інших сільськогосподарських товаровиробників.

Несучою конструкцією системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва виступає фінансово-економічна підтримка. Така підтримка охоплює три основних інструменти: виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь та/або одну голову великої рогатої худоби; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва; відшкодування до 30 відсотків вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, насіння, садивного матеріалу та кормів (рис. 2.24).

Рис. 2.24. Система фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції *(розроблено автором)*

Даний спектр інструментів дав би значно більший ефект за умови, якби держава забезпечила належну об’єктивність та прозорість у їх застосуванні. Сектор малого та середнього аграрного бізнесу, який є більш прийнятним для запровадження технологій органічного землеробства, скотарства та кормовиробництва, аніж великий агарний бізнес, необхідної допомоги зі сторони держави не отримує. Тому першочергового значення у короткостроковій перспективі набуває необхідність застосування чітких критеріїв при наданні допомоги суб’єктам аграрного бізнесу, які реалізують проекти впровадження технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

В цілому застосування перерахованих інструментів фінансово-економічної підтримки ведення органічного сільськогосподарського виробництва має забезпечити нарощення потужностей в органічному секторі національного АПК через підвищення рівня беззбитковості утримання великої рогатої худоби молочного напряму на основі дотримання вимог органічного законодавства, зростання площі угідь, зайнятих органічним виробництвом, нарощення експортного потенціалу галузі сільськогосподарського виробництва шляхом розширення переліку сільськогосподарських товаровиробників, які отримають допомогу держави.

Для окремих територій, де мають місце значні площі сільськогосподарських угідь, на які роками не вносилися мінеральні добрива та засоби захисту рослин, органічне сільськогосподарське виробництво може стати основною конкурентною перевагою. До таких територій відносяться осушені території та території зрошуваного землеробства, а також гірські території. Наявний інструментарій фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції необхідно доповнити іншими інструментами, які перевірені передовою іноземною практикою.

Висновки до розділу 2

1. Дослідження показали, що в Україні сформувалися сприятливі природно-ресурсні та виробничо-технічні передумови застосування методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва, що пов’язано зі зростанням площі сільськогосподарських угідь, де впроваджуються методи та технології органічного землеробства, здійснюються окремі ґрунтозахисні, агротехнічні та агрохімічні заходи, запроваджуються ґрунтозахисні технології обробітку грунту.

2. Виявлено, що суми видатків місцевих бюджетів на сільське господарство в умовах поглиблення децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування зростають уповільненими темпами, що не дає можливості забезпечити результативне відродження стратегічно важливих для територіальних громад видів сільськогосподарського виробництва. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом фінансування видатків місцевих бюджетів на сільське господарство має стати бюджетна підтримка виробників органічної сільськогосподарської сировини та переробно-харчових виробництв, які забезпечують виробництво екологічно безпечних харчових продуктів. Збільшення обсягів бюджетного фінансування виробників органічної сільськогосподарської продукції дасть можливість отримати конкурентні переваги навіть за умови дефіциту родючих орних земель та відсутності цілісних земельних масивів.

3. Доведено, що найвищого рівня результативності підтримка місцевими бюджетами виробників органічної сільськогосподарської продукції досягне за умови, коли органи місцевого самоврядування будуть забезпечувати інтеграцію суб’єктів органічного землеробства та тваринництва з переробно-харчовими виробництвами, які здійснюють переробку органічної сільськогосподарської сировини, на основі угод публічно-приватного партнерства. Визначено, що ефективна бюджетна підтримка проектів введення додаткових потужностей органічного

сільськогосподарського виробництва дасть можливість зміцнити сектор малого та середнього аграрного підприємництва і сформувати передумови для підвищення рівня господарської самодостатності сільських територіальних громад.

4. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом фінансової підтримки суб'єктів аграрного підприємництва за рахунок місцевих бюджетів мають стати проекти нарощення потужностей у секторі виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Саме фінансова підтримка такого роду проектів зміцнить конкурентні переваги дрібних та середніх товаровиробників на аграрних ринках і створить ресурсну базу для виробництва екологічно безпечних харчових продуктів.

5. Встановлено, що нерозвиненість інфраструктури аграрних ринків та низький рівень концентрації кредитних ресурсів фінансово-банківських установ не дають можливості повною мірою використати потенціал цінових та фінансово-кредитних інструментів підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, тому публічні фінансові фонди, в першу чергу, державний бюджет, виступають основним джерелом державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Обґрунтовано, що активізація кредитування проектів модернізації та реконструкції основного капіталу сільськогосподарського виробництва, а також проектів введення додаткових потужностей по виробництву рослинницької та тваринницької галузі напряму пов'язана з дієвістю механізмів здешевлення державою кредитів.

6. На основі аналізу зрушень у структурі видатків держбюджету на підтримку сільськогосподарського виробництва по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України визначено, що у 2020 році порівняно з 2011 роком проривних позитивних змін в частині фінансової підтримки зі сторони держави сільськогосподарських товаровиробників не відбулося, в першу чергу сектору малих та середніх суб'єктів аграрного підприємництва. Встановлено, що підвищення

ефективності підтримки національного сільськогосподарського товаровиробника залежить від темпів реального економічного зростання, що, з однієї сторони, збільшить можливості держави дотувати суб'єкти аграрного підприємництва, а з іншої – дозволить збільшувати суму внутрішніх джерел інвестування сільськогосподарських проектів.

7. Встановлено, що основною складовою фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні сьогодні слід вважати бюджетно-податкове регулювання, зокрема бюджетну підтримку сільськогосподарських товаровиробників по лінії Апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України. Порівняльний аналіз бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва у 2011 та 2020 роках продемонстрував відсутність реальних позитивних зрушень по базових напрямах підтримки діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, що продовжує консервувати сировинну спрямованість розвитку аграрного сектора України в цілому.

8. Доведено, що між обсягами споживчого ринку органічних продуктів в Україні та кількістю сертифікованих органічних господарств і загальною площею органічних сільськогосподарських угідь в Україні існує прямий взаємозв'язок. Тобто перспективи зростання ємності ринку органічних продуктів в Україні залежать від поглиблення процесів сертифікації органічних сільськогосподарських виробництв та збільшення площі органічних сільськогосподарських угідь, що сприятиме впровадженню додаткових потужностей не лише органічного землеробства, а й й органічного тваринництва.

Основні результати Розділу 2 опубліковано в працях [21, 43, 45, 47].

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1 Диверсифікація методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва

Органічне сільськогосподарське виробництво в останні роки отримало нові імпульси для розвитку у зв'язку з високим рівнем волатильності та кон'юнктурних коливань на глобальному ринку продовольства. Україна має унікальні можливості для масового впровадження методів і технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Такі можливості зумовлені тим, що стагнаційні процеси в аграрному секторі національної економіки, що мали місце в 90-х роках минулого століття, створили умови для вивільнення з продуктивного сільськогосподарського обороту значної площі земель, на яких багато років не вносилися мінеральні добрива та різноманітні засоби захисту рослин. Більше того, створилися сприятливі передумови для залучення приватних іноземних інвестицій та коштів міжнародних фінансово-кредитних організацій у зв'язку з тим, що перспективи нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві корелюють з пріоритетами Цілі 2 «Подолання голоду» Глобальних цілей сталого розвитку 2030.

Така ситуація сформувала сприятливі територіальні та природно-ресурсні передумови для застосування технологій ґрунтозахисного землеробства та інших форм і методів органічного сільськогосподарського виробництва. Органічне землеробство в зоні ризикового землеробства є чи не основним пріоритетом сільськогосподарської діяльності, який дасть можливість суб'єктам малого та середнього аграрного підприємництва

забезпечити прийнятний рівень капіталізації для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу. Тим більше, що на ринках продовольства вже тривалий період як сформувався сегмент споживачів, що готовий платити вищі ціни за екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

Існуючий галузевий перегин в структурі національного АПК, що проявляється в гіпертрофованому розвитку експортоорієнтованого рослинництва та прискорених темпах зменшення поголів'я великої рогатої худоби створює передумови для розвитку органічного тваринництва, зокрема органічного скотарства, оскільки внаслідок природної ренатуралізації за роки економічної стагнації утворилися значні площі екологічно безпечних пасовищ. Застосування державою додаткових інструментів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в зоні ризикового землеробства дасть можливість у середньостроковій перспективі відновити поголів'я великої рогатої худоби і тим самим підвищити рівень комплексності ведення сільськогосподарського виробництва в цілому.

Прискорений розвиток сектору переробно-харчових виробництв створює ресурсну базу для виробництва цінних кормових добавок, які фактично виступають основною матеріально-речовою субстанцією виробництва органічних кормів, які дадуть можливість розвивати органічне тваринництво. Таким чином, створення передумов для розвитку органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва у підсумку забезпечить збалансований розвиток органічного сегменту національного АПК в цілому, який призведе до завоювання на глобальному ринку нових ніш вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками.

Отже, в умовах загострення конкурентної боротьби на глобальному ринку продовольства органічне сільськогосподарське виробництво може стати для України чи не основною детермінантою закріплення на нових ринкових нішах, оскільки саме воно забезпечує виробництво екологічно безпечної та якісної харчової та сільськогосподарської продукції. Однак в Україні не використовується повною мірою потенціал нарощення

потужностей у секторі органічного сільськогосподарського виробництва через надмірну уніфікованість методів та інструментів підтримки суб'єктів аграрного підприємництва, які впроваджують технології органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Державна пряма та непряма фінансова підтримка зорієнтована на дотування великих сільськогосподарських товаровиробників, які зорієнтовані на виробництво експортоорієнтованої рослинницької продукції, що користується попитом на ринках інших країн і виступає сировиною не лише для виробництва готових харчових продуктів, а й для виробництва біоетанолу та біодизелю.

Аналіз територіальних особливостей розвитку аграрної сфери показав, що у багатьох регіонах нашої країни сформувалися надзвичайно сприятливі передумови для нарощення потужностей органічного сільськогосподарського виробництва. Це в першу чергу стосується використання значних площ покинутих самозаліснених сільськогосподарських угідь, де вже близько двадцяти років не застосовуються мінеральні добрива та хімічні препарати, спрямовані на захист сільськогосподарських культур від бур'янів та шкідників. Різні категорії сільськогосподарських товаровиробників не використовують можливостей залучати ці угіддя у продуктивний сільськогосподарський оборот, оскільки територіальні органи агропромислового розвитку, органи місцевого самоврядування та безпосередньо суб'єкти аграрного підприємництва не застосовують відповідних організаційно-економічних та виробничо-технічних заходів для впровадження методів і технологій органічного сільськогосподарського виробництва і тим самим втрачають потенційні прибутки і можливості для розширеного відтворення. Малий і середній сектор аграрного підприємництва саме за рахунок органічного сільськогосподарського виробництва здатен утриматися на регіональному та місцевому ринках продовольства і увійти в агропродовольчі ланцюги доданої вартості.

Досвід фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва показує, що активізація масштабів

органічного сільськогосподарського виробництва напряму залежить від диверсифікації державою набору інструментів та методів підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють органічне землеробство, кормовиробництво та тваринництво, що дасть можливість розширити перелік прямих та непрямих методів та інструментів бюджетного фінансового сприяння і тим самим зменшити втрати сільськогосподарським товаровиробникам у зв'язку з переходом від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічного. Тим більше, що органічне сільськогосподарське виробництво відзначається вищим рівнем затратності у зв'язку з відмовою від традиційних обсягів мінеральних добрив та засобів захисту рослин.

Базовою детермінантою модернізації системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має стати розуміння того, що органічне сільськогосподарське виробництво – це не дешевий вид аграрного підприємництва, оскільки відмова від використання мінеральних добрив та засобів захисту рослин призводить до певного зниження рівня врожайності, що в кінцевому підсумку впливає на валові збори врожаю. Більше того, органічне сільськогосподарське виробництво потребує більшого використання ручної праці, що відповідним чином впливає на величину операційних витрат, які несе підприємництво у зв'язку з виробництвом сільськогосподарської продукції. Тому саме сектор малого та середнього підприємництва, який не має можливостей застосовувати сучасні методи механізації та автоматизації сільськогосподарських робіт, є більш прийнятним для упровадження методів і технологій органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки, як правило, використовує ручну працю.

Водночас навіть позитивні зрушення в динаміці виробництва органічної сільськогосподарської продукції не забезпечують належного ефекту у зв'язку з відсутністю критично необхідного рівня комплексності розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Якщо в частині

розвитку органічного землеробства є певні позитивні зрушення в ряді регіонів України, то в частині розвитку органічного тваринництва поки не отримано відчутних результатів у зв'язку з тим, що необхідно переводити на органічні технології весь ланцюг виробництва продукції скотарства та птахівництва, а це і землеробство, і кормовиробництво, і безпосередньо тваринництво. Більше того, органічне скотарство та птахівництво потребують також і відповідного зоотехнічного та зооветеринарного супроводження. Тобто органічне тваринництво є доволі ускладненим та капіталомістким видом сільськогосподарського виробництва, що крім належного фінансового забезпечення має супроводжуватися і необхідною консультативною підтримкою, щоб сільськогосподарський товаровиробник врахував всі вимоги, які ставляться до впровадження екологобезпечних та органічних методів та технологій. Тому перспективи повноцінного розвитку сектору органічного сільськогосподарського виробництва напряму пов'язані з утвердженням інституту сільськогосподарського дорадництва, який донесе всю необхідну інформацію про методи і технології органічного землеробства, органічного скотарства та органічного кормовиробництва безпосередньо до сільськогосподарських товаровиробників.

Світова практика свідчить, що необхідною умовою зміцнення сектору органічного сільськогосподарського виробництва є його сертифікація. Виходячи із складності переходу сільськогосподарських товаровиробників на сертифіковані види органічного сільськогосподарського виробництва, необхідною є диверсифікація методів та інструментів його підтримки через інституціоналізацію додаткових форм непрямого та прямого фіскального та фінансово-кредитного впливу, в першу чергу на суб'єкти малого та середнього бізнесу, оскільки вони мають найбільш сприятливі передумови, щоб нарощувати масштаби органічного землеробства та органічного скотарства. Необхідною є інституціоналізація форм і методів компенсації державою втрат, які несуть сільськогосподарські товаровиробники у зв'язку з відмовою від застосування мінеральних добрив та засобів захисту рослин.

Варто також ввести прямі додаткові бюджетні виплати на розвиток органічного тваринництва, яке вимагає переорієнтації всіх фаз агропродуктового ланцюга. Нарощення обсягів виробництва органічної м'ясної та молочної сировини водночас створює додаткову ресурсну базу для виробництва готових харчових продуктів.

Програмуючи пріоритети модернізації системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати весь комплекс інституціональних перетворень, який має місце як в системі державного управління, так і в структуроутворюючих секторах національної економіки. В Україні в останні роки поглиблюються процеси децентралізації, що також створює додаткові «люфти» для нарощення потужностей в секторі органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки сільські територіальні громади отримують додатковий фінансовий ресурс для розвитку, який при відповідних умовах може забезпечити нову якість соціально-економічного піднесення сільських територій через введення додаткових потужностей органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Завершення процесу укрупнення територіальних громад сприяє підвищенню рівня концентрації фінансових ресурсів. При органах місцевого самоврядування сформувалися можливості створювати дорадницькі служби, що будуть доносити до фермерських та особистих селянських господарств ті переваги, які можна буде отримати у зв'язку з переходом на методи та технології органічного сільськогосподарського виробництва. Саме органічне сільськогосподарське виробництво здатне забезпечити прийнятний рівень капіталізації аграрного бізнесу навіть в умовах масового самозаліснення земель та виведення з продуктивного господарського обороту сільськогосподарських угідь, які знаходяться в умовах ризикового землеробства. Співпраця органів місцевого самоврядування з суб'єктами аграрного підприємництва через сектор громадських організацій дасть

можливість надати додаткових імпульсів прискоренню процесів становлення органічного сектора сільськогосподарського виробництва на місцевому рівні.

В останні роки значно підвищується вагомість аграрного сектора як в частині зміцнення реального сектора економіки в цілому, так і в частині нарощення експортного потенціалу країни. Аграрний сектор України має значний потенціал не лише для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а й для підвищення якості як сільськогосподарської сировини, так і готових харчових продуктів. Досягнення прийнятних показників якості сільськогосподарської та харчової продукції стане можливим за рахунок нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва, в першу чергу в секторі фермерських та особистих селянських господарств. Великі сільськогосподарські підприємства, які на даний момент зорієнтовані на виробництво рослинницької продукції і мінімізації витрат на її вирощування, не завжди розглядають масове впровадження органічних методів і технологій як основний пріоритет діяльності. Водночас держава на основі застосування спектра методів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників має забезпечити створення інфраструктури для встановлення відповідності вітчизняної органічної продукції світовим стандартам і регламентам якості і безпечності готових харчових продуктів.

Дослідження показали, що найбільш прийнятним ареалом застосування органічних методів і технологій вирощування рослинницької продукції та виробництва продукції тваринництва виступає сектор фермерських та особистих селянських господарств. Дані категорії господарств не можуть конкурувати з великими сільськогосподарськими виробниками у зв’язку з обмеженими виробничо-технічними та фінансовими можливостями і найбільш прийнятним кроком для забезпечення відповідного рівня фінансової та господарської самодостатності для них виступає органічне землеробство та органічне тваринництво. Високий рівень застосування ручної праці в цих господарствах та наявність бази органічних добрив

уможливлюють розширення масштабів запровадження технологій органічного сільськогосподарського виробництва, що фактично дозволить цим виробникам збільшити рівень прибутковості і закріпитися на окремих ринкових нішах. В умовах поглиблення кризових явищ в національній економіці саме прискорений розвиток органічного сектора сільськогосподарського виробництва дасть можливість сектору фермерських та особистих селянських господарств зміцнити свої позиції на аграрних ринках.

Водночас фермерські та особисті селянські господарстві відчувають перманентний дефіцит як в реальних інвестиціях, так і в обігових коштах. Тому вони не мають достатнього потенціалу для того, щоб забезпечити товарні обсяги сільськогосподарського органічного виробництва. З огляду на це держава має інституціоналізувати комплекс методів та інструментів стимулювання процесів впровадження органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Таким методами та інструментами можуть виступити прямі фінансові виплати суб'єктам аграрного бізнесу, які застосовують технології органічного сільськогосподарського виробництва, а також надання пільг при сплаті окремих податків і зборів. Ефективною фінансовою преференцією для виробників органічної сільськогосподарської продукції також слід вважати звільнення від сплати ввізного мита на високотехнологічне обладнання, яке є необхідним для запровадження технологій органічного землеробства та органічного тваринництва. Тим більше, що в Україні так і не відбулося відродження сектору сільськогосподарського машинобудування, зокрема виробництв, які виготовляли продукцію для потреб тваринництва та кормовиробництва.

Значний детермінуючий вплив на формування сучасної системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва здійснила адміністративно-територіальна реформа. Тому набуває актуальності запровадження інструментів та методів стимулювання

органічного сільськогосподарського виробництва на рівні області, адміністративного району та територіальної громади базового рівня. Такими інструментами можуть виступити цільові виплати виробникам органічної сільськогосподарської продукції, яка використовуватиметься комунальними закладами, зокрема дитячими садочками, школами та лікарнями. Це дасть можливість забезпечити виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції і зменшити використання екологічно небезпечних харчових продуктів для дітей та людей похилого віку, що знизить ризик захворюваності місцевого населення. Саме завдяки зміцненню позицій органічного сектора сільськогосподарського виробництва у середньостроковій перспективі стане можливим усунення рецидивів споживання неякісних харчових продуктів, виготовлених на основі некондиційної вітчизняної та імпортної сировини.

Незважаючи на те, що вітчизняний органічний сектор сільськогосподарського виробництва значно поступається аналогічним секторам у високорозвинених країнах, Україна має більш сприятливі умови для його розвитку, які на даний момент не використовуються. Оцінка основних трендів на світових ринках сільськогосподарської сировини та продовольства дає підстави стверджувати, що значною конкурентною перевагою вітчизняного сільськогосподарського виробництва виступить нарощення обсягів виробництва органічної рослинницької та тваринницької продукції. Досягнення даної мети потребує формування комплексу передумов, які дадуть можливість умонтувати в систему пріоритетів діяльності суб’єктів аграрного підприємництва базових положень директив Європейського Союзу, які стосуються гармонізації українських і європейських регламентів по виробництву сільськогосподарської сировини та харчових продуктів. Необхідною є також прискорена імплементація базових положень Спільної аграрної політики Європейського Союзу у вітчизняну практику фінансово-економічного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва.

Лише за таких умов стане можливим забезпечення зближення вітчизняної та європейської систем контролю за якістю та безпечністю сільськогосподарської продукції та харчових продуктів. З іншої сторони це підвищить інвестиційну привабливість вітчизняного сільськогосподарського виробництва для іноземних інвесторів. Певною інституціональною пасткою щодо використання резервів підвищення рівня капіталізації сільськогосподарського виробництва за рахунок впровадження органічних технологій є те, що в спектрі пріоритетів національної аграрної політики відсутні домінанти, які корелюють з Цілями сталого розвитку затвердженими ООН, і які стосуються поліпшення якості харчування та забезпечення переходу до раціональних моделей споживання. Проривних змін в цьому напрямку також не досягнуто через латентний характер вітчизняної системи фінансово-економічного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, що не дозволяє закласти необхідні стимули для суб'єктів аграрного бізнесу щодо масштабного впровадження методів і технологій органічного землеробства та органічного тваринництва. Тому розроблення інституціональних засад формування комплексу фінансово-економічних регуляторів впливу на процеси поширення органічних сільськогосподарських виробництв сьогодні як ніколи актуалізувалося. Диверсифікація спектра методів та інструментів фінансово-економічної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції має відбуватися через інституціоналізацію тих підойм, які підтвердили свою результативність у високорозвинених країнах.

Необхідність подальшої інституціоналізації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва зумовлена тим, що на практиці не використовуються належним чином наявні резерви нарощення потенціалу органічного землеробства та органічного тваринництва. Це позбавляє сектор аграрного бізнесу, особливо сектор сільських домогосподарств, додаткових прибуткових надходжень і відповідно не дає можливості нарощувати інвестиційні вливання в

модернізацію та реконструкцію основних засобів як у сфері рослинництва, так і у сфері тваринництва. Тому левова частка методів та інструментів фінансово-економічної підтримки органічних сільськогосподарських виробництв має бути зорієнтована на стимулювання сектору особистих селянських господарств.

На даний момент сектор особистих селянських господарств не використовує наявних резервів стосовно впровадження методів та технологій ґрунтозахисного землеробства та органічного тваринництва, оскільки не має можливостей отримувати пряму та непряму фінансову допомогу зі сторони держави. Це значною мірою пов’язано з тим, що сектор особистих селянських господарств, який мав би виступити флагманом продукування органічних сільськогосподарських технологій, не отримує належної інформації щодо наявних фінансових преференцій зі сторони держави та різноманітних джерел залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій у проекти, які базуються на застосуванні технологій ґрунтозахисного землеробства, застосування сидератних добрив тощо. Усунути таку інституціональну прогалину в системі нарощення потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві стане можливим за умови реального впровадження інституту сільськогосподарського дорадництва в регуляторний механізм підтримки суб’єктів аграрного бізнесу, який реалізують проекти розвитку органічного землеробства та органічного тваринництва. Для того, щоб інститут сільськогосподарського дорадництва запрацював необхідна модернізація законодавства про дорадницьку службу в частині розширення повноважень та в частині створення сприятливого інституціонального підґрунтя для більш ефективної взаємодії сільськогосподарських дорадників з суб’єктами агропромислового виробництва, які спеціалізуються на органічному землеробстві та органічному тваринництві.

У зв’язку з латентним характером законодавства про сільськогосподарське дорадництво дорадницькі служби виконують суто

номінальну роль і не здійснюють вагомого впливу на темпи та масштаби розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, особливо в секторі малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції. Зволікання із формуванням повноцінних служб сільськогосподарського дорадництва та інших органів регуляторного впливу призводить до того, що суб'єкти малого аграрного бізнесу з метою покращення власного благополуччя передають у користування сільськогосподарським підприємствам та іншим суб'єктам аграрного бізнесу належні їм сільськогосподарські угіддя і тим самим звужують ареал розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки великі сільськогосподарські товаровиробники залучають додаткові площі сільськогосподарських угідь для максимізації цілісних земельних масивів для подальшого їх використання у виробництві експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції із застосуванням широкого спектра мінеральних добрив та засобів захисту рослин. За таких умов масово спостерігаються прояви виснажливого та розбалансованого землекористування, що підриває природну родючість сільськогосподарських угідь у середньостроковій та довгостроковій перспективі і ставить під загрозу перспективу масового поширення методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

Внаслідок відсутності повноцінної інформації про переваги органічного сільськогосподарського виробництва суб'єкти аграрного підприємництва мляво застосовують методи те технології екологічно чистого виробництва. Враховуючи підвищений рівень затратності виробництва органічної сільськогосподарської продукції, що відповідним чином впливає на валові показники, переважна більшість великих сільськогосподарських товаровиробників не розглядає органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритет. Тому створення сприятливих інституціональних та фінансово-кредитних передумов для сектору малого підприємництва є базовою основою підвищення на порядок потужностей в органічному сільськогосподарському

виробництві. Поглиблення децентралізації та підвищення рівня фінансової самодостатності територіальних громад створюють додаткові можливості для підтримки проектів органічного сільськогосподарського виробництва на місцевому рівні.

З метою надання додаткових імпульсів розвитку органічних технологій у сільському господарстві особливої актуальності набула проблема інституціоналізації системи податкових, кредитних, та майнових преференцій для суб'єктів аграрного та переробно-харчового підприємництва, які впроваджують технології органічного землеробства і органічного тваринництва, а також забезпечують первинну переробку сільськогосподарської сировини, отриманої на основі застосування органічних технологій. Законодавче оформлення земельної децентралізації надало додаткові можливості об'єднаним територіальним громадам для надання майнових преференцій тим суб'єктам аграрного підприємництва, які реалізують проекти органічного сільськогосподарського виробництва.

Надання преференцій лише виробникам органічної сільськогосподарської сировини свідчить про половинчатий характер фінансово-економічної підтримки. Поряд з виробниками органічної сільськогосподарської сировини необхідно і підтримувати переробно-харчові виробництва, які переробляють цю сировину. Найбільший кумулятивний ефект від застосування регуляторних важелів, спрямованих на стимулювання розвитку органічного землеробства та органічного тваринництва буде отримано за умови, коли будуть інституціоналізовані принципи, які спонукатимуть суб'єктів аграрного бізнесу не лише до екологізації сільськогосподарського виробництва через застосування органічних технологій, але й стимулюватимуть процеси запровадження екологобезпечних технологій у переробно-харчовому виробництві і в інших фазах агропродуктового ланцюга. Саме за рахунок високого рівня екологічної безпечності національні виробники готових харчових продуктів здатні витримати конкуренцію на зовнішніх ринках.

Вищого рівня ефективності в питаннях активізації органічного сільськогосподарського виробництва буде досягнуто за умови інституціоналізації фінансових стимулів, які створюватимуть сприятливі умови в тому числі і підвищуватимуть зацікавленість суб'єктів аграрного бізнесу до застосування ґрунтозахисних систем землеробства. Саме застосування ґрунтозахисних систем землеробства є одним із базових положень європейського законодавства, яке регулює та ідентифікує систему органічного сільськогосподарського виробництва. Поряд із застосуванням ґрунтозахисних систем землеробства необхідною є державна фінансова підтримка використання технологій органічного землеробства, що означає відмову від застосування мінеральних добрив та небезпечних в екологічному відношенні засобів захисту рослин. У зв'язку з гіпертрофованим розвитком експортоорієнтованого рослинництва значні площі сільськогосподарських угідь піддалися масштабній хімізації.

Перехід на модель органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на базових положеннях ряду природоохоронних директив ЄС, які Україна зобов'язується імплементувати. Виходячи з того, що Україна уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом має забезпечити імплементацію директиви, яка передбачає захист водних об'єктів від забруднення нітратами із сільськогосподарських джерел, необхідною складовою регуляторного механізму стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва має стати комплекс фінансових методів та важелів, які стимулюватимуть суб'єктів аграрного бізнесу до формування субстратів поглинання шкідливих речовин, які утворюються в процесі сільськогосподарського виробництва. За таких умов будуть створені умови для упередження попадання забруднюючих речовин в природні та штучні водні об'єкти, які є джерелами сільськогосподарського та питного водопостачання.

Дослідження показали, що однією з найбільш складних проблем нарощення потужностей органічного землеробства та органічного

тваринництва є здійснення екологічного реінжинірингу ґрунтів забруднених радіонуклідами, особливо на територіях, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. З огляду на це держава має регламентувати фінансові важелі прямого та непрямого впливу на сільськогосподарських товаровиробників щодо застосування хімічних меліорантів, які сприяють виведенню радіонуклідів. Водночас важелі та методи фінансового стимулювання щодо застосування хімічних меліорантів, які виводять радіонукліди з ґрунту, мають доповнюватися інструментами, які стимулюватимуть сільськогосподарських товаровиробників максимальною мірою застосовувати сидератні добрива, що є однією з основних складових органічних технологій як у землеробстві, так і в скотарстві. Тим більше, що застосування сидератних добрив не є надмірно фінансово обтяжливим завданням для різних категорій сільськогосподарських товаровиробників.

Перевагою національного АПК у середньостроковій перспективі може стати сектор органічних сільськогосподарських виробництв, зорієнтований на задоволення потреб споживачів в екологічно безпечній сільськогосподарській продукції. Розширене відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є однією з основних альтернатив сировинній орієнтації національного АПК. Також прискорений розвиток органічних сільськогосподарських виробництв зміцнить сектор фермерських та особистих селянських господарств, зорієнтованих на використання ручної праці та виробництво продукції, які відзначається високим рівнем трудомісткості. Виходячи з природно-ресурсного потенціалу України та основних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва в останні десятиліття варто виокремити основні передумови нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва. Такими передумовами виступають наступні: просторові, інституціональні, фінансові та кон’юнктурні (рис. 3.1).

Просторовими передумовами нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва виступає територія, де в наслідок

Рис. 3.1. Класифікація передумов нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва

(сформовано авторами)

протікання комплексу природно-ресурсних, виробничо-технічних та агрохімічних процесів сформувалися найбільш сприятливі умови для. розвитку органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Такими територіями є: гірські території, зона осушувальних меліорацій, зона зрошення, самозаліснені території. Гірські території розглядаються як перспективний ареал розвитку органічного сільськогосподарського виробництва з огляду на ускладнені природно-ресурсні та природно-кліматичні умови ведення великотоварного сільськогосподарського виробництва з огляду на високий рівень фрагментарності сільськогосподарських угідь та неможливість сформувати цілісні земельні масиви.

Також у гірській місцевості мають місце значні площі сільськогосподарських угідь, на яких роками не вносились мінеральні добрива, а також засоби захисту рослин. Саме на органічній основі у гірській місцевості є всі передумови відновити традиційні види тваринництва, зокрема вівчарство та козівництво. За умови масового поширення методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва сформуються передумови для соціально-економічного піднесення сільської поселенської мережі у гірській місцевості.

Прийнятним полігоном для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва також виступає зона осушувальних меліорацій, де внаслідок стагнації національного АПК в 90-х роках минулого століття було зруйновано комплекс гідротехнічних споруд, який забезпечував необхідний водно-повітряний режим для повноцінного ведення органічного сільськогосподарського виробництва. У зв’язку з порушенням такого режиму значні площі угідь були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту, що не створювало передумов для хімізації цих територій, тому вони є придатними для активізації органічних сільськогосподарського виробництв. В останні роки осушені сільськогосподарські угіддя почали поступово повертати у

продуктивний сільськогосподарський оборот, що формує додаткові резерви для органічного сільськогосподарського виробництва.

На основі проведених досліджень встановлено, що у зв'язку зі зміною пріоритетів в національній аграрній політиці формуються інституціональні передумови для повернення у продуктивний обіг зрошуваних сільськогосподарських угідь, які було виведено з обороту в 90-х роках минулого століття. Саме такі території в зоні зрошуваного землеробства є придатними для відновлення традиційної спеціалізації цих районів, а саме відновлення овочівництва, але вже на органічній основі. Сприятливим територіальним полігоном для активізації органічних сільськогосподарських виробництв є самозаліснені території, де внаслідок протікання ренатуралізаційних процесів сформувалися умови для широкого впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. У зоні зрошуваного землеробства є всі передумови для того, щоб поступово відновлювати традиційну сільськогосподарську спеціалізацію і посилювати конкурентні переваги аграрного сектора Українського Причорномор'я.

Вагомою інституціональною передумовою, яка в нинішніх умовах може кардинально вплинути на розширене відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва, є запуск ринку земель сільськогосподарського призначення, що сформує інструментарій для вільного обороту земель, в т. ч. тих, які слугуватимуть територіальним базисом для розвитку органічного землеробства. Значні перспективи для розширення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва пов'язані з передачею земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність, що створить для муніципалітетів можливість забезпечувати використання цих земель і для потреб органічного сільськогосподарського виробництва. Інституціональною передумовою, яка певною мірою надасть поштовх

впровадженню методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва є завершення процесу формування ОТГ, що ідентифікує межі між територіальними громадами і тим самим приєднає сільські території до міських населених пунктів, що сформує територіальні умови для виробництва високоякісної екологічно безпечної сільськогосподарської продукції для задоволення потреб жителів міських та сільських населених пунктів. Проведення земельної децентралізації призвело до передачі об'єднаним територіальним громадам сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів, що створює можливості місцевому самоврядуванню сформувати муніципальний сектор у виробництві органічної сільськогосподарської продукції.

У зв'язку з укрупненням адміністративних районів та завершенням процесу створення об'єднаних територіальних громад формуються додаткові умови для підвищення результативності реалізації проектів зорієнтованих на задоволення потреб місцевого населення та підвищення конкурентоспроможності регіональних господарських комплексів. Консолідація місцевих бюджетів (районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування) на території аграрної спеціалізації збільшує можливості місцевої влади в частині підтримки тих виробництв, які забезпечать нову якість в регіональних продуктових ланцюгах та дадуть можливість завойовувати нові ніші на національному, а в деяких випадках на світовому ринку. Значні перспективи щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції спостерігаються у територіальних громадах, де основною структуроутворюючою ланкою виступають великі міські агломерації.

Важливим пріоритетом, який може отримати додаткові імпульси внаслідок підвищення рівня концентрації місцевих фінансів є органічне сільськогосподарське виробництво. В першу чергу це стосується зони ризикового землеробства, де тривалий період великі площі сільськогосподарських угідь не використовувалися у продуктивному

обороті. Це стосується в першу чергу гірських територій, зони осушувальних меліорацій зони зрошення та самозаліснених територій. Невикористання цих територій для потреб сільськогосподарського виробництва тривалий період створює сприятливі стартові умови для впровадження методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, а також для розвитку органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. В зоні ризикового землеробства впровадження додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва виступає необхідною передумовою структурної перебудови сільської економіки.

Великий аграрний бізнес в основному зорієнтований на вирощування сільськогосподарських культур експортної спеціалізації, розвиток органічного сільськогосподарського виробництва дав би можливість активізувати діяльність суб'єктів малого та середнього аграрного бізнесу. Водночас передача земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність розширює територіальний базис розвитку органічних сільськогосподарських виробництв як в частині створення додаткових резервів відтворення місцевого господарства, так і в частині створення нових робочих місць і наповнення бюджетів місцевого самоврядування. У даному випадку важливого значення набуває правильний вибір місцевою владою пріоритетів розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема органічного землеробства та органічного тваринництва.

В умовах невизначеності та турбулентності варто розглядати різноманітні сценарії використання отриманих у комунальну власність сільськогосподарських угідь державної власності поза межами населених пунктів. Для зони ризикового землеробства одним з таких пріоритетів може бути реалізація проектів впровадження додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва через застосування стимулів для діючих місцевих сільськогосподарських підприємств і фермерських та особистих селянських господарств, створення

спеціалізованих комунальних підприємств, зокрема тих, які спеціалізуватимуться на органічному овочівництві, що є дуже важливим для наповнення місцевого ринку якісними продуктами харчування, зокрема для задоволення потреб об'єктів місцевої соціальної інфраструктури. За таких умов створяться можливості для якісного покращення продовольчого забезпечення населення територіальних громад не лише сформованих навколо великих міст, але і у віддалених адміністративних районах.

Вагомим фактором структурних зрушень в регіональних агропромислових комплексах є те, що дієвим каталізатором активізації різноманітних видів органічного сільськогосподарського виробництва є поглиблення бюджетної та фіскальної децентралізації, яка передбачає збільшення частки загальнодержавних податків та зборів, які закріплюються за місцевими бюджетами, а також розширення переліку фіскальних платежів, які повністю надходять до бюджетів місцевого самоврядування. Завдяки розширенню бази наповнення місцевих фінансових фондів формуються передумови для планування і реалізації місцевим самоврядуванням проектів органічного сільськогосподарського виробництва, виходячи з природно-ресурсних та природно-кліматичних умов відповідної території, що фактично і визначає також спеціалізацію в частині застосування методів та технологій органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Принциповим моментом при цьому виступає збалансована місцева аграрна політика, спрямована на виробництво якісної екологічно безпечної сільськогосподарської продукції та підвищення рівня ефективності використання місцевого агроресурсного потенціалу.

Додаткових імпульсів розвитку органічного сільськогосподарського виробництва може надати інституціоналізація іпотечно-заставних операцій із сільськогосподарськими землями. Висока ймовірність інституціоналізації такого роду операцій пов'язана з тим, що з 1 липня

2021 року введено в дію законодавство про обіг земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до цього землі сільськогосподарського призначення стали об’єктом купівлі-продажу і їх власники матимуть можливість використовувати ці землі як заставу при отриманні кредитних ресурсів комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ. Також запуск ринку сільськогосподарських земель підвищить рівень надійності реалізації проектів модернізації та реконструкції виробничо-технічної бази сільськогосподарського виробництва, зокрема і методів використання органічних технологій у землеробстві та тваринництві. Це в підсумку зробить органічний сектор вагомою ланкою регіональних агропромислових комплексів, що призведе до суттєвого нарощення обсягів виробництва якісної екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, зокрема тієї, яка зорієнтована на задоволення місцевих потреб.

Вагомою передумовою нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва є зростання попиту на органічну сільськогосподарську продукцію на глобальному та національному ринку, що пов’язано із популяризацією здорового способу життя, пріоритетів зеленої економіки та сталого розвитку, а також із поглибленням сегментації глобального ринку продовольства. Таке поглиблення є характерним, як правило, для високорозвинених країн, де більшість населення має можливість сплачувати більшу ціну за якісні екологічно безпечні харчові продукти. Виходячи з цього необхідно закладати стимули для формування каналів просування вітчизняних органічних харчових продуктів на світовий ринок через створення спеціалізованих логістично-збутових підприємницьких структур, які співпрацюватимуть з вітчизняними виробниками органічної сільськогосподарської продукції, а також з їх об’єднаннями. Сьогодні у більшості випадків гальмується процес нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської

продукції через нерозвиненість інфраструктури її зберігання та транспортування.

Доцільність створення спеціалізованих логістично-збутових підприємницьких структур випливає з критичного аналізу існуючої ситуації в секторі малих та середніх суб'єктів аграрного бізнесу, які не зацікавлені в нарощенні потужностей сільськогосподарського виробництва через відсутність виробничо-технічної бази зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції. Держава через відповідну вертикаль управління агропромисловим виробництвом, а також через модернізований інститут сільськогосподарського дорадництва має сформувати сучасний інструментарій стимулювання введення додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва шляхом створення умов для продажу готової продукції на світовому ринку органічної сільськогосподарської сировини та готових органічних харчових продуктів. З огляду на це необхідно формувати надійні канали просування органічної сільськогосподарської продукції на ринки інших країн.

Впровадження в активну фазу роботи логістично-збутових підприємницьких структур у секторі органічного сільськогосподарського виробництва має відбуватися також через кооперацію виробників органічної сільськогосподарської продукції, які отримавши необхідні стимули через надання державної бюджетної підтримки та оволодівши необхідною інформацією від інститутів сільськогосподарського дорадництва, консолідуватимуть зусилля для створення такого роду структур. Більше того, враховуючи те, що найбільш сприятливим полігоном для впровадження нових технологій і потужностей органічного сільськогосподарського виробництва є прикордонні території (гірські території, зона осушувальних меліорацій) наближені до кордонів Європейського Союзу, створення мережі логістично-збутових підприємств дасть можливість на порядок підвищити результативність просування

органічної сільськогосподарської продукції на глобальний ринок продовольства, в тому числі через залучення відповідних торгівельних представництв іноземних держав, в першу чергу країн Європейського Союзу, Північної Америки, Близького Сходу та Південно-Східної Азії.

Великі резерви щодо введення додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва пов'язуються з посиленням маркетингових досліджень на національному ринку продовольства, зокрема в сегменті органічної сільськогосподарської продукції. Такі дослідження мають відбуватися як на рівні відповідних структур державної владної вертикалі, зокрема підрозділів обласних державних адміністрацій та відповідних відділів новостворених в результаті поглиблення децентралізації районних державних адміністрацій, а також на рівні відповідних підрозділів виконкомів об'єднаних територіальних громад та об'єднань виробників органічної сільськогосподарської продукції. Найбільш привабливими виступають ринки територій з підвищеним рівнем урбанізації, де концентрується значна кількість населення із середнім та вищим середнього рівнем доходів. Місцева влада має максимальною мірою використати наявний потенціал великих міст в частині значного попиту на продукцію органічного сільськогосподарського виробництва.

Стати новим каталізатором розширеному відтворенню сектору органічного сільськогосподарського виробництва може прискорення процесів інституціоналізації, структуризації та регламентації органічного сегменту на аграрному ринку. Інституціоналізація органічного сегменту передбачає необхідність прийняття комплексу законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають юридичні, виробничо-технічні та організаційно-економічні умови функціонування виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема інституціоналізацію додаткових методів та інструментів прямої та непрямої державної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу, які впроваджують методи та технології органічного

землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Особливо складно закласти необхідні стимули для налагодження виробництва органічних кормів, оскільки саме органічні корми є основною умовою створення сектору органічного скотарства та органічного птахівництва.

Інституціоналізація та структуризація органічного сегменту аграрного ринку означає забезпечення необхідної ідентифікації суб'єктно-об'єктної бази на ринку органічної сільськогосподарської продукції через інституціональну визначеність виробників, посередників та споживачів. В першу чергу необхідно уникнути тих системних та цінових перегинів, які існують на аграрному ринку в нинішніх умовах і зумовлені неконтрольованою поведінкою посередників, що в підсумку призводить до кон'юнктурних розривів. Регламентація органічного сегменту на аграрному ринку означає розроблення комплексу стандартів та регламентів ідентифікації органічної сільськогосподарської продукції, зокрема її сертифікації, а також її якості та безпечності через імплементацію міжнародних стандартів та регламентів, в першу чергу тих, які функціонують в рамках Європейського Союзу.

Зближення європейських та вітчизняних стандартів та регламентів якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції відкриє додаткові канали збуту готової продукції для вітчизняних виробників на ринках країн Старого світу. З огляду на це важливого значення набуває розроблення дорожньої карти апроксимації вітчизняних регламентів та стандартів до європейських на рівні органів державного регулювання сільськогосподарського виробництва з відповідною деталізацією для безпосередніх виробників органічної сільськогосподарської продукції через залучення інститутів сільськогосподарського дорадництва. В першу чергу це вкрай необхідно для суб'єктів малого та середнього бізнесу, які мають сприятливі передумови для введення додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва, але через обмеженість

фінансових ресурсів надто мляво реагують на базові тренди функціонування глобального та європейського аграрного ринку. Саме входження українських виробників органічної сільськогосподарської продукції у глобальні органічні агропродуктові ланцюги забезпечить прискорене формування органічного сектора національного АПК.

Органічний сектор національного АПК здатен отримати структурну упорядкованість за умови впровадження в даний сектор продуктових та процесних інновацій. Одним із основних резервів розширення масштабів сектору органічного сільськогосподарського виробництва є забезпечення трансферу у вітчизняну практику сільськогосподарського виробництва сучасних методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, виробництва органічних кормів, ведення органічного тваринництва та виробництва готових харчових продуктів. Такий трансфер має забезпечуватися з ініціативи та під безпосереднім патронатом відомства державної виконавчої влади, яке реалізує національну політику у галузі сільського господарства та сільських територій. Прискорене впровадження інновацій – запорука масового поширення технологій органічного сільськогосподарського виробництва у різні категорії сільськогосподарських товаровиробників.

Дане відомство має забезпечувати своєчасну синхронізацію зусиль з регіональними підрозділами та з професійними об’єднаннями виробників органічної сільськогосподарської продукції, що дасть можливість інституціонально оформити канали передачі сучасних технологій органічного сільськогосподарського виробництва, а також передового іноземного досвіду через застосування інструментів бенчмаркінгу та франчайзингу. Прискорення передачі передових технологій та кращих практик застосування органічних технологій у сільському господарстві відбуватиметься за рахунок створення спеціалізованих спільних підприємств, а також через проведення відповідних форумів за участю іноземних та вітчизняних виробників органічної сільськогосподарської

продукції, а також виробників спеціалізованого виробничого обладнання. Саме бенчмаркінг є тим управлінським прийомом, яки здатний передовий іноземний і вітчизняний досвід імплементувати у сектор органічних сільськогосподарських виробництв.

Формування сучасного інструментарію стимулювання впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на критичному аналізі та оцінці конкурентних переваг, зумовлених наявністю просторових, інституціональних, фінансових та кон'юнктурних передумов розширеного відтворення потенціалу органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Врахування перерахованих передумов має знайти відображення у загальнодержавних, регіональних та місцевих програмах розвитку органічного сільськогосподарського виробництва із ідентифікацією механізмів їх реалізації, а також джерел, методів та інструментів фінансової та консультативної підтримки. Багато проектів налагодження виробництва органічної сільськогосподарської продукції не було реалізовано через відсутність поєднання фінансових механізмів та механізмів консультативного забезпечення.

Передувати розробці такого роду програм має пропаганда переваг органічного сільськогосподарського виробництва як для зміцнення господарської самодостатності для об'єднаних територіальних громад в зоні ризикового землеробства і формування конкурентоспроможного вітчизняного сектору органічного сільськогосподарського виробництва, так і для забезпечення нової якості експансії вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на глобальний ринок органічної сільськогосподарської продукції. Вагомим стимулом такої пропаганди має стати доцільність диверсифікації сільської економіки, особливо на депресивних територіях зони ризикового землеробства, що дасть можливість забезпечити позитивні структурні зрушення в місцевому господарстві та створити додаткові робочі місця як у сфері

сільськогосподарського виробництва, так і в несільськогосподарських видах діяльності.

В спектрі методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва найбільш вагомого значення набувають методи стимулювання об'єднаних територіальних громад щодо введення додаткових потужностей в регіональний аграрний сектор органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Це пов'язано з тим, що внаслідок поглиблення децентралізації об'єднані територіальні громади стали центрами тяжіння у відтворенні регіонального капіталу, оскільки стали більше акумулювати податків та зборів, а також доходів від операцій з капіталом та підприємницької діяльності, а також отримали додаткові активи у зв'язку із інституціоналізацією ринку земель сільськогосподарського призначення та земельною децентралізацією.

Завершення процесу формування об'єднаних територіальних громад також сформувало сприятливий полігон для активізації окремих видів сільськогосподарської діяльності та несільськогосподарського підприємництва, оскільки значна кількість сільських населених пунктів приєдналася до обласних та районних центрів, що підвищило концентрацію місцевих публічних фінансів та збільшило попит на якісну екологічно-безпечну сільськогосподарську сировину. Однак для активізації аграрного підприємництва в секторі органічного сільськогосподарського виробництва об'єднані територіальні громади мають сформувати пакет методів стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до використання широкого спектру методів та технологій органічного землеробства та скотарства.

Виходячи з теорії та практики стимулювання у секторі сільськогосподарського виробництва та враховуючи існуючу вітчизняну практику, а також нові можливості, які сформувалися внаслідок поглиблення децентралізації, основними методами стимулювання

виробників органічної продукції слід розглядати: фіскальні, бюджетні, інституційно-дорадчі та майнові.

3.2 Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаних територіальних громад

Магістральним елементом системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва виступає фінансово-економічне стимулювання. Саме поєднання прямих та непрямих стимулів є основною детермінантою у підвищенні зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників стосовно налагодження органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Виходячи з базового тренду адміністративно-територіальної реформи в Україні (укрупнення адміністративних районів, завершення створення об'єднаних територіальних громад) формування на рівні об'єднаної територіальної громади комплексу методів фінансово-економічного стимулювання впровадження додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва виступає базовим елементом формування сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в цілому.

Досвід передових країн та краща вітчизняна практика засвідчили, що саме на місцевому рівні сектор органічного сільськогосподарського виробництва має отримати широкий спектр фінансових і економічних методів та інструментів стимулювання впровадження перевірених світовою практикою технологій виробництва, переробки та реалізації органічної сільськогосподарської продукції. В умовах загострення глобальних проблем забезпечення продовольством органічний сектор

національного АПК може забезпечити нову фазу експансії вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на ринки країн Заходу та Сходу.

У процесі досліджень встановлено, що однією з основних передумов забезпечення максимальної ефективності системи фінансово-економічного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на національному рівні є формування набору фінансово-економічних регуляторів на рівні територіальної громади, оскільки саме на рівні ОТГ в постреформенний період сконцентрується левова частка пучка інститутів-організацій та інститутів-правил, які даватимуть можливість закладати необхідні стимули для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва. Важливого значення при цьому набуває формування системи формальних та неформальних інститутів, які визначають межі діяльності суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва.

Основними фінансовими стимулами відтворювальних пропорцій у секторі органічних сільськогосподарських виробництв виступають бюджетно-податкові, фінансово-кредитні та митні інструменти, які створюють вартісні преференції для виробників органічної сільськогосподарської продукції. Бюджетно-податкові регулятори передбачають надання прямої та непрямої бюджетної підтримки як за рахунок коштів державного бюджету, так і за рахунок інших публічних фінансових фондів.

Практика державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції засвідчила, що існуюча система бюджетно-податкового регулювання сільськогосподарського виробництва є надмірно уніфікованою і тому не закладає належних стимулів для розширеного відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва. Першочергового значення в спектрі пріоритетів модернізації системи фінансово-економічного стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва виступає інституціоналізація спектра

методів та інструментів, спрямованих на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на органічному землеробстві, кормовиробництві та тваринництві. Це стосується як бюджетних регуляторів, зокрема дотацій, так і податкових регуляторів (особливий режим справляння ПДВ, податкові пільги, податкові канікули).

Виходячи з проведених досліджень встановлено, що магістральним елементом модернізації системи фінансово-економічного стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва є також розширення спектра фінансово-кредитних інструментів підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, щоб розширити інституціональне підґрунтя виходу суб'єктів аграрного бізнесу, які впроваджують технології органічного сільськогосподарського виробництва, на ринок позикового капіталу та ринок іпотечно-заставних операцій. При цьому мають бути умонтовані в існуючий фінансово-кредитний інструментарій ряд інструментів-стимулів, які зроблять вигідними для сільськогосподарських товаровиробників банківські кредити та позики. Вагомого значення за таких умов набуває здатність держави компенсувати комерційним банкам втрати, які вони понесуть внаслідок надання пільгових кредитів суб'єктам аграрного підприємництва.

З огляду на це основними фінансово-кредитними інструментами-стимулами виступають компенсація та відшкодування частини процентних ставок державним та приватним комерційним банкам. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації ринку органічної сільськогосподарської продукції невід'ємною складовою вітчизняної системи фінансово-економічного стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва виступають інструменти митного регулювання, які дають можливість забезпечити стимули для ввезення в країну спеціалізованого устаткування для потреб органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Такими інструментами

митного регулювання виступає надання пільг при стягненні ввізного мита та ПДВ на продукцію, що завозиться на митну територію України. Це особливо актуально в нинішніх умовах, коли в занепаді перебуває вітчизняний сектор сільськогосподарського машинобудування.

Паралельно із диверсифікацією фінансових регуляторів має відбуватися і диверсифікація економічних регуляторів, зокрема через інституціоналізацію додаткових інструментів цінового, інституційно-дорадчого та майнового стимулювання відтворювальних пропорцій у секторі органічних сільськогосподарських виробництв. Найбільш складним завданням при формуванні сучасної системи фінансово-економічного стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва є формування такої системи на рівні об'єднаних територіальних громад, оскільки не всі фінансові та економічні регулятори, які використовуються на загальнонаціональному рівні, можуть бути умонтовані в регуляторний фінансово-економічний механізм підтримки виробників органічної продукції на рівні територіальних громад.

Спектр фінансових та економічних стимулів органічного сільськогосподарського виробництва на рівні ОТГ визначається бюджетним та податковим законодавством, а також законодавством про місцеве самоврядування. Для того, щоб сформувалася повноцінна система фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаних територіальних громад необхідно максимальною мірою диверсифікувати методи та інструменти регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції через внесення відповідних змін і доповнень у Бюджетний та Податковий кодекси, а також у ряд законодавчих актів, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування.

Більше того необхідним є формування механізму фінансово-економічного стимулювання суб'єктів органічного сільськогосподарського

підприємництва на рівні територіальних громад як сукупності методів, важелів, інструментів та підойм регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції, які дадуть можливість сформувати необхідні інституціональні, фінансові та кон'юнктурні передумови для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва.

Практика останніх років показала, що завершення процесу формування об'єднаних територіальних громад також сформувало сприятливий полігон для активізації окремих видів сільськогосподарської діяльності та несільськогосподарського підприємництва, оскільки значна кількість сільських населених пунктів приєдналася до обласних та районних центрів, що підвищило концентрацію місцевих публічних фінансів та збільшило попит на якісну екологічно-безпечну сільськогосподарську сировину. Однак для активізації аграрного підприємництва в секторі органічного сільськогосподарського виробництва об'єднані територіальні громади мають сформувати пакет методів стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до використання широкого спектру методів та технологій органічного землеробства та тваринництва.

Виходячи з теорії та практики стимулювання у секторі сільськогосподарського виробництва та враховуючи існуючу вітчизняну практику, а також нові можливості, які сформувалися внаслідок поглиблення децентралізації, основними методами стимулювання виробників органічної продукції слід розглядати: фіскальні, бюджетні, інституційно-дорадчі та майнові (рис. 3.2). Виходячи з існуючого податкового законодавства та реальної і потенційної бази адміністрування фіскальних платежів і їх надходжень до публічних фінансових фондів територіальних утворень та населених пунктів, основними фіскальними методами стимулювання об'єднаними територіальними громадами виробників органічної сільськогосподарської продукції слід розглядати:

Рис. 3.2. Специфікація методів стимулювання об'єднаними територіальними громадами розвитку органічного сільськогосподарського виробництва *(сформовано автором)*

надання пільг при сплаті земельного податку та орендної плати в частині користування тими земельними масивами, земельними ділянками чи фрагментами земель, які використовуються для впровадження методів та технологій органічного землеробства, формування органічної кормової бази та розведення поголів'я сільськогосподарських тварин на органічній основі;

– звільнення від сплати земельного податку та орендної плати за сільськогосподарські землі, які використовуються для будівництва сучасних тваринницьких комплексів, де використовуються органічні технології годівлі сільськогосподарських тварин, або для монтажу комплексу споруд, які дають можливість забезпечити прийнятний для органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва водно-повітряний режим, а також забезпечують різного роду меліоративні поліпшення (агролісомеліорація, хімічна меліорація, гідромеліорація та фітомеліорація);

– звільнення від сплати інших податків та зборів суб'єктів аграрного бізнесу, які реалізують проекти по розбудові інфраструктури органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва і створюють умови для впровадження органічних технологій на прилеглих територіях, що дає можливість сформувати виробничо-технічну базу зберігання органічної сільськогосподарської продукції та розвинути логістично-збутову мережу її просування на світовий, національний, регіональний та місцевий ринки.

На основі проведених досліджень встановлено, що найвищого рівня результативності стимулювання об'єднаними територіальними громадами виробників органічної сільськогосподарської продукції набуде за умови доповнення спектра фіскальних інструментів бюджетними інструментами, передумови для чого сформуються внаслідок збільшення частки відрахувань загальнодержавних податків до місцевих фінансових фондів, а також у зв'язку з розширенням бази стягнення фіскальних платежів до бюджетів новостворених районів та бюджетів об'єднаних територіальних громад. Такими бюджетними стимулами виступають:

– оплата за рахунок бюджетів об’єднаних територіальних громад вартості трансакцій із земельними ділянками, зокрема земельними ділянками, які передані із державної власності у комунальну власність, цільовим призначенням котрих є розвиток органічного сільськогосподарського виробництва, в тому числі шляхом створення муніципальних суб’єктів господарювання;

– компенсація та відшкодування втрат за рахунок коштів місцевого бюджету, які були понесені внаслідок запровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва, зумовлених ціновими розривами на аграрному ринку внаслідок підвищеного рівня капітало-, ресурсо- та трудомісткості виробництва органічної сільськогосподарської продукції;

– фінансова підтримка за рахунок бюджетів місцевого самоврядування сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств, зокрема тих, які входять до асоціативних, кластерних та кооперативних об’єднань, що використовують регламентований стандартами та регламентами спектр методів та технологій ґрунтозахисного землеробства та інших складових органічного сільськогосподарського виробництва;

– надання фінансової допомоги суб’єктам аграрного бізнесу, зокрема логістично-збутовим структурам, які сформували матеріально-технічну базу зберігання органічної продукції, що дасть можливість стабілізувати закупівельні ціни на місцевому ринку органічної сільськогосподарської сировини і уникнути штучно створеного демпінгу посередницькими структурами.

Паралельно із фінансовими методами стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад варто використовувати інституційно-дорадчі методи, виходячи з наявного інформаційного вакууму та асиметричності інформації, які існують в частині консультативного забезпечення виробників органічної

сільськогосподарської продукції, особливо у віддалених депресивних сільських територіях. Інституційно-дорадчі методи стимулювання потребують внесення змін і доповнень в ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують функціонування інститутів сільськогосподарського дорадництва та місцевого самоврядування.

З огляду на існуюче інституціональне середовище розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та наявні передумови, які зумовлені поглибленням децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, основними інституційно-дорадчими методами стимулювання впровадження додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальних громад виступають:

– надання відділами сільськогосподарського виробництва виконкомів рад об’єднаних територіальних громад суб’єктам аграрного бізнесу (сільськогосподарським підприємствам, фермерським та особистим селянським господарствам) консультацій відносно фінансових та виробничо-технічних можливостей застосування сучасних методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва;

– надання консультацій співробітниками консультативних сільськогосподарських служб суб’єктам аграрного бізнесу, які впроваджують методи і технології органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва, консультацій стосовно здійснення певного спектру заходів та процедурних дій, які дадуть можливість отримати право на отримання прямої та непрямої державної бюджетної підтримки;

– консультування малих та середніх форм аграрного бізнесу (фермерських та особистих селянських господарств) в частині їх входження в прибуткові та неприбуткові кооперативні утворення, зокрема в збутові та обслуговуючі кооперативи, що дасть можливість сформувати на локальному рівні замкнений цикл у виробництві, зберіганні та реалізації органічної сільськогосподарської продукції;

– надання відповідного спектра консультацій відділами виконкомів рад об’єднаних територіальних громад та спеціалізованими службами сільськогосподарського дорадництва суб’єктам аграрного бізнесу відносно порядку та особливостей зміни цільового призначення окремих категорій земель та здійснення операцій купівлі-продажу земельних ділянок з метою формування просторових, виробничо-технічних та організаційно-економічних умов для впровадження додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва.

В умовах поглиблення інституціональних трансформацій стосовно формування комунального сектора національного багатства вагомого значення набуває використання на рівні об’єднаних територіальних громад майнових методів стимулювання впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва. Потенціал для використання такого роду методів в останні періоди збільшився у зв’язку з продовженням реформи децентралізації влади та реформ місцевого самоврядування, а також із прискоренням земельної реформи і диверсифікацією форм та методів публічно-приватного партнерства. З огляду на це основними методами майнового стимулювання розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад виступають:

– сприяння відповідними службами виконкомів рад об’єднаних територіальних громад суб’єктами аграрного бізнесу у спрощенні та прискоренні процедури надання сільськогосподарських та несільськогосподарських земель комунальної власності у короткострокове та довгострокове користування з метою впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва та розбудови виробничо-технічної бази зберігання та реалізації органічної сільськогосподарської продукції;

– викуп за рахунок коштів бюджету територіальної громади земельних ділянок у власників, які дадуть можливість ліквідувати фрагментарність землекористувань і тим самим сформувати цілісний земельний масив для впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва;

– укладання та реалізація угод публічно-приватного партнерства як через передачу прав користування комунальними активами, так і через створення об'єднань комунальних та приватних партнерів, які передбачають впровадження проектів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення виробничо-технічної та логістично-складської бази органічного агропродуктового ланцюга та впровадження додаткових потужностей органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва;

– обґрунтування та фінансування за рахунок коштів бюджету об'єднаної територіальної громади муніципального замовлення на органічну сільськогосподарську продукцію, яка необхідна для задоволення потреб об'єднаної територіальної громади, зокрема об'єктів місцевої соціальної інфраструктури та окремих категорій місцевих мешканців.

Основним регуляторним суб'єктом фінансово-економічного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції на рівні територіальної громади виступає Рада ОТГ, яка може формувати спеціальні комісії, до відання котрих входитиме розроблення системи підтримки органічних сільськогосподарських виробництв, а також визначати пріоритети в системі видатків бюджетів територіальної громади, зокрема в частині фінансового сприяння впровадженню додаткових потужностей у сектор органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва (рис. 3.3).

Більше того, Рада при формуванні виконкому відповідної ОТГ має можливість створювати в ньому відповідні відділи, які прямо або опосередковано здійснюватимуть підтримку виробників органічної сільськогосподарської продукції через визначення пріоритетів фінансової

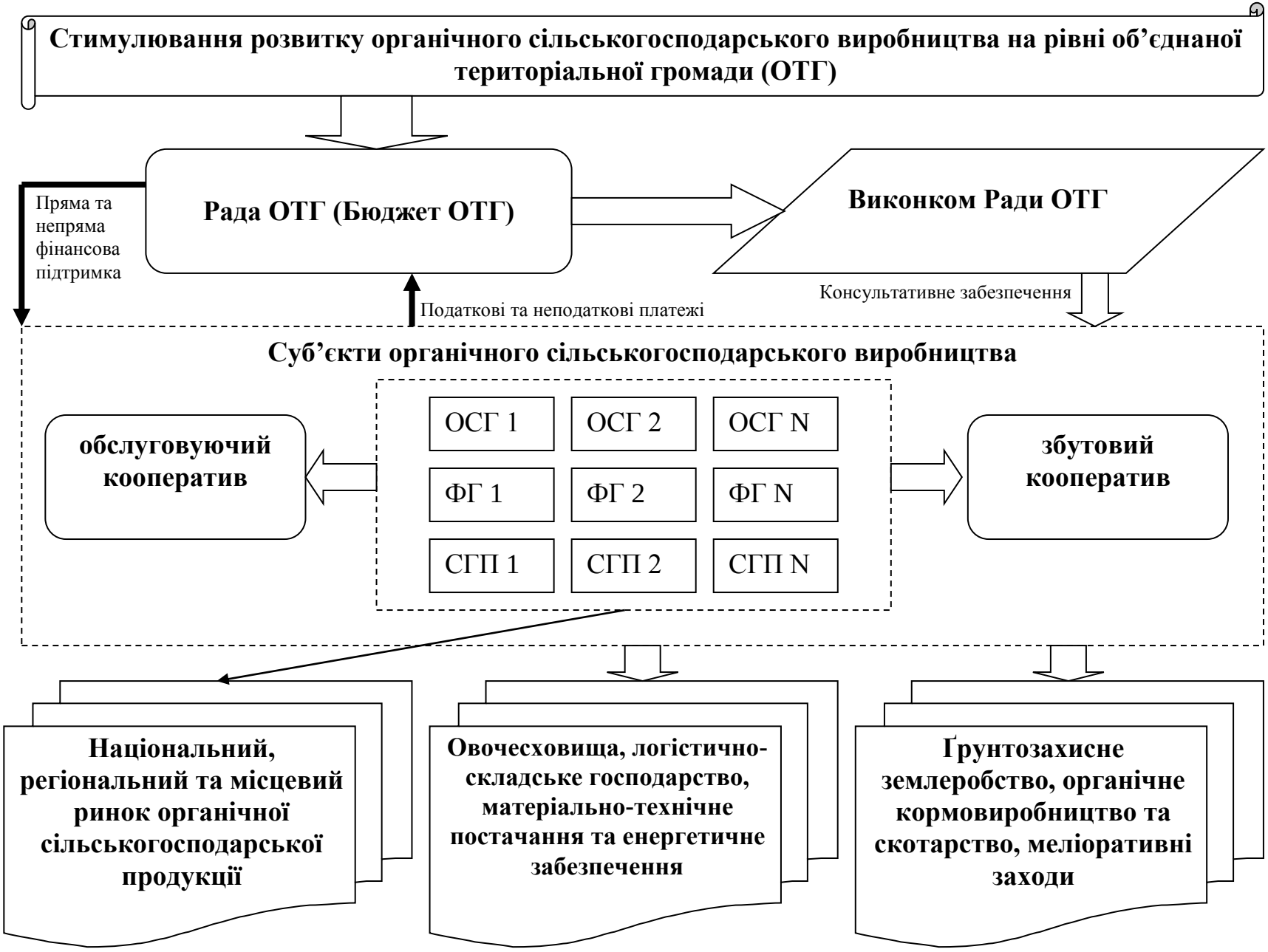

Рис. 3.3. Загальна схема фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні ОТГ *(сформовано автором)*

підтримки та відповідного консультативного забезпечення. Магістральним елементом взаємозв'язку між суб'єктом регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції, якими виступають особисті селянські та фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства та їх об'єднання, є повноцінна інституціоналізація зворотних зв'язків.

Такий зворотний зв'язок передбачає двосторонню реалізацію фінансових потоків та повноцінне функціонування каналів консультаційно-інформаційного забезпечення. Зокрема, Рада ОТГ приймає рішення про надання прямої та непрямої фінансової підтримки виробникам органічної сільськогосподарської продукції, які у свою чергу здійснюють податкові та неподаткові платежі до бюджету об'єднаної територіальної громади. Зворотний зв'язок в інформаційно-консультативному забезпеченні передбачає надання виконкомами Рад ОТГ необхідних консультацій суб'єктам аграрного бізнесу в частині активізації органічного сільськогосподарського виробництва, а також звернення суб'єктів аграрного бізнесу, які реалізують проекти розширеного відтворення органічного сільськогосподарського виробництва, до депутатів ради та співробітників її виконкому з приводу вирішення наявних проблем впровадження методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва, а також стосовно розбудови логістично-складського господарства зберігання органічної сільськогосподарської продукції та розбудови мережі її реалізації на глобальному, національному, регіональному та місцевому ринках.

На основі проведених досліджень встановлено, що важливою складовою механізму фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальної громади є створення відповідних інституціональних та фінансових передумов для кластерної, кооперативної та асоціативної інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції. Кластерна інтеграція різних категорій виробників органічної сільськогосподарської продукції передбачає їх

входження поряд з органами місцевого самоврядування, фінансово-кредитними установами та іншими учасниками у кластерні організаційні об’єднання, основною метою котрих є забезпечення комплексного економіко-екологічного та соціального ефекту для розвитку територіальних громад як в частині зміцнення їх господарської самодостатності, так і в частині структурних зрушень у регіональних агропродуктових ланцюгах.

Саме кластерна форма інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції набуде необхідного поширення в територіальних утвореннях за умови, якщо будуть внесені необхідні зміни в господарське законодавство, зокрема кластер буде юридично оформлений як специфічна форма публічно-приватного партнерства, що створить правові підвалини для муніципальних органів влади вступати в нестатутні відносини з приватними партнерами. Кооперативна інтеграція з огляду на її численні переваги також має бути пріоритетом застосування фінансових та економічних стимулів на рівні територіальної громади. В узагальненому вигляді кооперативна інтеграція виробників органічної сільськогосподарської продукції передбачає створення обслуговуючих та збутових кооперативів.

Як показує практика господарювання, обслуговуючий кооператив дасть можливість консолідувати зусилля для формування виробничо-технічної бази надання послуг щодо застосування ґрунтозахисних систем землеробства та здійснення комплексу меліоративних заходів. Збутовий кооператив сприятиме налагодженню виробниками органічної сільськогосподарської продукції системи зберігання та збуту як сільськогосподарської сировини, так і продукції її первинної та поглибленої переробки. Тому основним завданням збутового кооперативу має стати консолідація фінансових та організаційних зусиль виробників органічної сільськогосподарської продукції, щоб мінімізувати втрати сільськогосподарської сировини, підвищити комплексність її використання

та максимальною мірою забезпечити первинну переробку органічної сільськогосподарської сировини.

Порівняно з кластерною кооперативна інтеграція має всі законодавчі підвалини для імплементації у сектор органічного сільськогосподарського виробництва. На відміну від кластерної інтеграції, яка потребує суттєвих змін і доповнень у законодавство про публічно-приватне партнерство, кооперативна інтеграція має критично необхідний набір інститутів для її повноцінної імплементації у практику організації органічного сільськогосподарського виробництва. Третім видом інтеграції, яка має отримувати необхідну фінансову та консультативну підтримку зі сторони Ради об'єднаної територіальної громади та її виконкому, має бути асоціативна інтеграція. Асоціативна інтеграція на відміну від кластерної та кооперативної інтеграції передбачає найнижчий рівень управлінської та виробничо-технічної консолідації і являє собою координацію діяльності учасників асоціативного утворення. Перевагою асоціативного утворення є покращення умов передачі передового досвіду від одних учасників до інших. Більше того, учасниками асоціативного утворення можуть виступати як сільськогосподарські підприємства, так і фермерські та особисті селянські господарства.

З огляду на перераховані переваги кластерної, кооперативної та асоціативної інтеграції суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва такі форми інтеграції мають виступати основним пріоритетом системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальної громади. Названі форми інтеграції дадуть можливість диверсифікувати та прискорити процеси впровадження методів та інструментів ґрунтозахисного землеробства, органічного кормовиробництва та тваринництва і тим самим забезпечити необхідні структурні зрушення в агропромислових комплексах зони ризикового землеробства, де відсутні просторові передумови для високого рівня консолідації сільськогосподарських земель і відповідно

формування цілісних земельних масивів для повноцінного функціонування великотоварного сільськогосподарського виробництва.

Саме перераховані форми інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції дадуть можливість консолідувати фінансові та організаційні можливості для реалізації комплексу меліоративних заходів та інших природооблаштувальних поліпшень. Саме здійснення необхідних заходів щодо створення захисних лісосмуг, модернізацій та реконструкції гідромеліоративних споруд та внесення вапна і гіпсу на деградованих землях виступає необхідною передумовою для розширення ареалу органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Також максимальна імплементація кластерної, кооперативної та асоціативної інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції дасть можливість прискорити процеси розбудови мережі овочесховищ, логістично-складських господарств, формування каналів матеріально-технічного та енергетичного забезпечення.

Створення інфраструктурної складової сектору органічних сільськогосподарських виробництв є необхідною умовою формування замкнених циклів в органічних агропродуктових ланцюгах і тим самим підвищення їх привабливості для вітчизняних та іноземних інвесторів. Такі форми інтеграції дадуть можливість з однієї сторони розширити перелік джерел фінансування створення та модернізації забезпечувальних підсистем сектору органічних сільськогосподарських виробництв і збільшити тим самим вихід органічної продукції з високою доданою вартістю, що в підсумку дасть можливість підвищити рівень капіталізації аграрного бізнесу, який зорієнтований на впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного скотарства та органічного тваринництва.

Також кластерна, кооперативна та асоціативна інтеграція суб’єктів органічного сільськогосподарського виробництва дасть можливість сформувати додаткові канали просування органічної продукції на глобальний, національний та місцевий цільовий ринок. Масове

впровадження форм кластерної, кооперативної та асоціативної інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції дасть змогу прискорити процеси агрохімічної паспортизації ґрунтів, що створить інституціональні передумови для упередження екологодеструктивних та природоруйнівніх процесів в аграрному природокористуванні, які призводять до поширення ерозії та дефляції ґрунтів і тим самим звужують природно-ресурсний потенціал органічного сільськогосподарського виробництва.

3.3 Інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств

Внаслідок стагнаційних процесів, які мали місце в аграрному секторі України у 90-х роках минулого століття, та поглиблення інституціональних перетворень на селі особисті селянські господарства стали у більшості сільських населених пунктів центрами ділової активності. На відміну від особистих селянських господарств фермерські господарства не набули очікуваного розмаху через відсутність виваженої державної політики підтримки. Водночас сектор фермерських та особистих селянських господарств на відміну від сільськогосподарських підприємств зорієнтований на виробництво трудомісткої сільськогосподарської продукції, яка призначена для потреб місцевих аграрних ринків.

В Україні у структурі виробництва сільськогосподарської продукції значну питому вагу займають сільські домогосподарства (особисті селянські господарства), особливо в зонах ризикового землеробства, де крупнотоварні виробництва не мають сприятливих передумов для забезпечення критично необхідного рівня капіталізації власного бізнесу. Водночас сільські домогосподарства не використовують усіх наявних резервів, які дали б

можливість диверсифікувати власні виробництва і прискорити тим самим темпи соціально-економічного піднесення сільських поселень.

Одним з таких резервів є органічне сільськогосподарське виробництво. Значні площі сільськогосподарських земель, які знаходяться у володінні сільських домогосподарств, особливо в зонах ризикового землеробства, тривалий період не використовувались у продуктивному сільськогосподарському обороті, тому є найбільш сприятливим ареалом для органічного землеробства та тваринництва. З огляду на це ради об'єднаних територіальних громад мають робити все для того, щоб закладати стимули сільськогосподарським товаровиробникам, в першу чергу фермерським та особистим селянським господарствам, максимальною мірою вчорашні облогові землі залучати у господарський оборот для виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Гальмівним чинником при цьому є те, що у практиці фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має місце надмірно уніфікована система державної фінансової підтримки сільського господарства в цілому, яка діє в Україні, яка не закладає належних стимулів для того, щоб сільські домогосподарства були зацікавлені нарощувати потужності в органічному землеробстві, кормовиробництві та тваринництві. Більше того, в латентному стані перебуває та складова фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, яка передбачала б інструменти підтримки створення каналів просування органічної продукції на цільові ринки. Як показує передова практика стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва, підтримувати виробників – це лише одна складова досягнення позитивного результату в цьому напрямі. Потрібне результативне стимулювання попиту на органічну продукцію, що значною мірою розширюватиме ніші на місцевих ринках сільськогосподарської продукції, які можуть зайняти, в першу чергу, сільські домогосподарства.

Саме виходячи з цих міркувань, а також на основі врахування природно-ресурсних передумов розширення ареалу застосування екологічно безпечних та ґрунтозахисних технологій і необхідно підходи до розроблення магістральних напрямів формування фінансово-економічного інструментарію регулювання діяльності фермерських та сільських домогосподарств в частині нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва.

Прискорення процесів розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та сільських домогосподарств потребує формування дієвого інструментарію фінансово-економічної підтримки саме названих суб'єктів аграрного бізнесу, оскільки вони не мають достатньої концентрації фінансових ресурсів, щоб забезпечити масштабне впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Розширення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва потребує здійснення комплексу ґрунтозахисних, агротехнічних, агрохімічних та агролісомеліоративних заходів, які дадуть можливість створити передумови для здійснення землеробства, кормовиробництва та тваринництва на основі використання органічних технологій. Як свідчить статистика, сектор фермерських та особистих селянських господарств виробляє половину сільськогосподарської продукції і має колосальні резерви для впровадження додаткових потужностей в органічному сільськогосподарському виробництві.

Виходячи з наявних природно-ресурсних передумов та матеріально-технічної бази налагодження процесів органічного сільськогосподарського виробництва, напрошується висновок про необхідність кардинального переформатування існуючої системи фінансово-економічного регулювання діяльності фермерських та сільських домогосподарств в частині нарощення ними масштабів органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Враховуючи мінливість кон'юнктури на світових ринках продовольства перебудова системи фінансово-економічного регулювання

органічного сільськогосподарського виробництва в секторі фермерських та сільських домогосподарств має бути радикальною, оскільки від цього залежать перспективи соціально-економічного піднесення сільських територій та збереження сільського укладу життя як такого.

Тому варто передбачати в спектрі фінансових інструментів підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема фермерських та сільських домогосподарств, «субсидування процентної ставки за інвестиційними кредитами, субсидування частки витрат на виробництво органічної продукції, страхування посівів виробників органічної сільськогосподарської продукції, пільги з оподаткування» [90]. Застосування такого роду інструментів дасть можливість компенсувати фермерським та сільським домогосподарствам ті втрати, які вони понесуть у зв'язку зі збільшенням посівних площ сільськогосподарських культур з використанням технологій органічного землеробства у зв'язку з тим, що органічне землеробство характеризується нижчим рівнем врожайності ніж традиційне, а також вищими питомими затратами через відмову використання певного переліку агротехнічних та агрохімічних заходів. Незважаючи на вищу ціну, реалізація органічної сільськогосподарської продукції однозначно зорієнтована на конкретний сегмент споживачів, як правило, тих, які відзначаються підвищеним рівнем доходів.

Дослідження показали, що в умовах загострення конкурентної боротьби на глобальних ринках сільськогосподарської сировини та продуктів продовольства необхідно також передбачити пряму фінансову підтримку фермерських та сільських домогосподарств, які здійснюють органічне сільськогосподарське виробництво, а також тих суб'єктів аграрного ринку, що займаються просуванням органічної сільськогосподарської сировини до цільового сегмента споживачів. Держава має методами прямої та непрямої фінансової допомоги підтримувати розбудову інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції через створення логістично-складських та дистриб'юторських одиниць.

З огляду на сказане необхідно виходити з того, що надати додаткових імпульсів впровадженню додаткових потужностей в органічному землеробстві та органічному тваринництві здатен запуск механізму пільгового кредитування, що дасть можливість подолати інвестиційний дефіцит, що унеможливлює оновлення парку сільськогосподарської техніки і примушує фермерські та сільські домогосподарства використовувати як правило ручну працю. Стимулювати комерційні банки надавати виробникам органічної сільськогосподарської продукції пільгові кредити могли б державні програми підтримки органічного сільськогосподарського виробництва, які передбачали б реальні джерела компенсації банкам затрат, які вони нестимуть у зв’язку з наданням кредитних ресурсів суб’єктам аграрного бізнесу за заниженими процентними ставками.

Розбудова сільської поселенської мережі в Україні напряму пов'язана з ефективністю державної політики в частині підтримки окремих категорій сільськогосподарських товаровиробників, в першу чергу фермерських господарств та сільських домогосподарств. Саме в секторі сільських домогосподарств зайнята переважна більшість сільського населення, тому від розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу даної категорії сільськогосподарських товаровиробників повною мірою залежать перспективи збереження сільського укладу життя як такого. Сільськогосподарські підприємства, які входять у вертикально та горизонтально інтегровані підприємницькі агроформування, намагаються максимальною мірою замінити використання ручної праці автоматизованими технологіями, що відповідним чином впливає на динаміку сільської зайнятості.

Достатньо високий рівень концентрації фінансових ресурсів та розгалужена система управління фінансовими та матеріальними потоками, яка має місце у агрохолдингових утвореннях, надає їм значні переваги над малими та середніми формами аграрного бізнесу, тому останні мають зайняти ті ніші на аграрному ринку, де вони зможуть отримувати

конкурентні переваги над іншими категоріями сільськогосподарських товаровиробників. Однією з таких конкурентних переваг є розвиток органічного сільськогосподарського виробництва, що дасть можливість сільським домогосподарствам виробляти якісну сільськогосподарську продукцію і забезпечувати розширене відтворення ресурсних передумов життєдіяльності сільського населення. Порівняно високий рівень капіталомісткості органічного сільськогосподарського виробництва не є найбільш привабливим видом діяльності для крупнотоварних сільськогосподарських товаровиробників, які переважно зорієнтовані на виробництво експортоорієнтованої рослинницької продукції.

За таких умов саме через розвиток місцевих програм, здійснення сертифікації органічної продукції, створення спеціалізованих ринків органічної продукції, розвиток сільського та екологічного туризму на основі використання органічних технологій та органічної сільськогосподарської продукції, створення прийнятних умов для кредитування проектів розвитку органічного землеробства та органічного тваринництва буде забезпечено необхідні інституціональні, фіскальні та кредитно-фінансові передумови для збільшення на порядок потужностей у секторі органічного сільськогосподарського виробництва.

Фермерські господарства та сільські домогосподарства відзначаються доволі низьким рівнем концентрації фінансових ресурсів і відповідно є обмеженими в частині створення виробничо-технічних умов для налагодження індустрії органічного сільськогосподарського виробництва як щодо вирощування сільськогосподарських культур на основі органічних технологій, вирощування сільськогосподарських тварин на основі використання органічних кормів, так і в частині первинної переробки органічної сільськогосподарської сировини. За таких умов необхідно створювати сучасні інституціональні форми активізації органічного сільськогосподарського виробництва, які дадуть можливість консолідувати потенціал сільських домогосподарств. Окремими вітчизняними вченими та

практиками висловлюється думка стосовно необхідності створення на базі сільських домогосподарств кооперативних утворень. На думку О.Маслак, «кооперація є формою об'єднання виробників, яка надає їм можливість конкурувати у жорстких економічних та політичних умовах сьогодення з великими аграрними компаніями. Особливо це стосується фермерів та особистих селянських господарств, які вирішили об'єднатися для налагодження постійного збуту своєї продукції споживачам. Це досить актуально саме в органічній сфері, оскільки останніми роками спостерігається поява все більшої кількості дрібних виробників, які мають бажання не експортувати свою продукцію, а реалізовувати її на внутрішньому ринку» [83, с. 276].

Значні площі земель, які знаходяться у користуванні сільських домогосподарств і тривалий період не піддавалися хімізації, створюють сприятливі природно-ресурсні передумови для суттєвого збільшення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва і в разі консолідації потенціалу окремих сільських домогосподарств на основі їх кооперації органічне сільськогосподарське виробництво стане вагомим фактором соціально-економічного піднесення сільських територій та структурної перебудови сільської економіки. Якщо в частині виробництва експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції, вирощеної на основі традиційних методів (застосування мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин), сектор фермерських господарств та сільських домогосподарств не здатний скласти конкуренцію сектору крупнотоварних виробництв, то в частині виробництва органічної рослинницької та тваринницької продукції сільські домогосподарства мають значні конкурентні переваги.

Дослідження показали, що сектор фермерських господарств та сільських домогосподарств має найбільш сприятливі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у зв'язку зі значними площами земель, де тривалий період внаслідок стагнації аграрного

сектора не застосовувалися мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин. Саме розвиток органічного землеробства та органічного скотарства дасть можливість сільським домогосподарствам закріпитися на аграрних ринках, оскільки в частині виробництва сільськогосподарської продукції, вирощеної на основі традиційних методів, малі форми аграрного бізнесу не здатні конкурувати з крупнотоварними сільськогосподарськими виробництвами. Для стимулювання процесів налагодження виробництва органічної сільськогосподарської продукції має бути сформований регуляторний механізм підтримки суб'єктів органічного землеробства та органічного тваринництва через його умонтування в існуючу систему фінансово-економічної підтримки сільського господарства в цілому. Обсяги виробництва органічної сільськогосподарської продукції сільськими домогосподарствами зростатимуть прискореними темпами за умови, коли вказані сільськогосподарські товаровиробники будуть об'єднуватися у збутові чи заготівельні кооперативи, які забезпечать необхідну консолідацію фінансових та матеріально-технічних ресурсів для налагодження виробництва органічної рослинницької та тваринницької продукції.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва являє собою комплекс регуляторних заходів фіскального (податкові пільги), бюджетного (дотації, субсидії, компенсації), кредитного та митного спрямування, які створюють передумови для нарощення інвестиційно-інноваційного та ресурсно-виробничого потенціалу органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва і забезпечують відшкодування додаткових затрат та компенсацію втрат суб'єктам аграрного бізнесу внаслідок вивільнення потужностей традиційного сільськогосподарського виробництва.

2. Встановлено, що інституціональні засади побудови системи фінансово-економічного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва являють собою сукупність інститутів-правил та інститутів-організацій, які забезпечують інституціоналізацію комплексу фінансових та економічних методів, важелів та інструментів впливу на виробників органічної сільськогосподарської сировини та органічних харчових продуктів. Дослідження показали, що якраз латентний характер системи фінансово-економічного регулювання, зокрема застосування інструментів фінансового стимулювання, не дає можливості повною мірою використати наявні резерви нарощення потенціалу органічного землеробства та органічного тваринництва. Забезпечення максимального кумулятивного ефекту в державній підтримці виробників органічної сільськогосподарської продукції буде досягнуто за умови, коли застосування фінансових інструментів буде доповнюватися належним консультативним забезпеченням сектору суб'єктів аграрного бізнесу, які спеціалізуються на застосуванні методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва.

3. Доведено, що диверсифікація методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на врахуванні просторових, інституціональних, фінансових та кон'юнктурних передумов нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції, які сформувалися внаслідок перебудови глобального ринку продовольства та поглиблення інституціональних перетворень як в системі місцевого самоврядування, так і в системі розвитку національного АПК.

4. Обґрунтовано, що в спектрі методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва найбільш вагомого значення набувають методи стимулювання об'єднаними територіальними громадами введення в регіональний аграрний сектор додаткових потужностей органічного землеробства, органічного

кормовиробництва та органічного тваринництва. Це пов’язано з тим, що внаслідок поглиблення децентралізації об’єднані територіальні громади стали центрами тяжіння у відтворенні регіонального капіталу, оскільки стали більше акумулювати податків та зборів, а також доходів від операцій з капіталом та підприємницької діяльності, а також отримали додаткові активи у зв’язку із інституціоналізацією ринку земель сільськогосподарського призначення та земельною децентралізацією. За таких умов доцільною є інституціоналізація як фінансових (фіскальних та бюджетних), так і економічних (інституційно-дорадчих та майнових) стимулів, щоб органічний сегмент сільськогосподарського виробництва для багатьох громад став однією з основних передумов соціально-економічного піднесення та стабілізації екологічної ситуації.

5. Виявлено, що поряд із застосуванням важелів та методів фінансового стимулювання використання хімічних меліорантів, які виводять радіонукліди з ґрунту, мають застосовуватися інструменти, які стимулюватимуть сільськогосподарських товаровиробників максимальною мірою використовувати сидератні добрива, які є однією з основних складових органічних технологій як у землеробстві, так і в тваринництві.

6. Дослідження показали, що прискорити процеси зміцнення сектора органічного сільськогосподарського виробництва на рівні ОТГ здатен механізм стимулювання розвитку даного сектора регіональних агропромислових комплексів. Основу суб’єктно-об’єктної бази стимулювання розвитку органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва на рівні ОТГ становлять Рада ОТГ та її виконком. Прикметною рисою такого механізму є диверсифікація регуляторних методів та інструментів, зорієнтованих на розбудову інфраструктури органічного сільськогосподарського виробництва та просування органічної сільськогосподарської продукції на глобальний, національний, регіональний та місцевий ринки.

7. Встановлено, що прискорення процесів введення додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва в секторі фермерських господарств та сільських домогосподарств залежить від умонтування в систему фінансово-економічного регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції інструментів, які закладатимуть стимули для господарств населення розвивати органічне землеробство, кормовиробництво та тваринництво. Держава має використовувати інструменти прямої фінансової підтримки фермерських господарств та сільських домогосподарств, які спеціалізуються на органічному сільськогосподарському виробництві, щоб сформувати вітчизняний органічний сегмент національного агропромислового комплексу, який буде конкурентоспроможним на міжнародних ринках.

Основні результати Розділу 3 опубліковано в працях [41, 44, 45, 46].

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено теоретичні підходи та практичні рекомендації до формування інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах високого рівня волатильності глобального ринку продовольства та поглиблення інституціональних перетворень в національній економіці.

1. Обґрунтовано, що сектор органічного сільськогосподарського виробництва охоплює органічне землеробство, органічне тваринництво та органічне кормовиробництво, які забезпечуються на основі здійснення комплексу агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних, агролісомеліоративних та інших заходів (біологізація землеробства, вапнування та гіпсування грунтів, безплужний обробіток грунту, мульчування грунту, створення захисних лісосмуг тощо).

2. У роботі сформовано авторський концепт встановлення взаємозв’язку між розвитком сектору органічного сільськогосподарського виробництва та соціально-економічним піднесенням сільської поселенської мережі, який полягає в нарощенні потужностей виробництва органічної сільськогосподарської продукції через різноманітні форми кооперації, кластеризації та асоціативної інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, що дасть можливість упередити екологодеструктивні та природоруйнівні процеси, забезпечити зростання надходжень у місцеві бюджети, а також підвищити зайнятість та самозайнятість місцевого населення.

3. Встановлено, що фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва являє собою комплекс регуляторних заходів фіскального, бюджетного, кредитного та митного спрямування, які створюють передумови для нарощення інвестиційно-інноваційного та ресурсно-виробничого потенціалу органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва і забезпечують відшкодування

додаткових затрат та компенсацію втрат суб'єктам аграрного підприємництва внаслідок вивільнення потужностей традиційного сільськогосподарського виробництва.

4. Доведено, що інструментарій фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на комплексі принципів, що детермінують інституціоналізацію методів та інструментів антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції та на розбудову матеріально-технічної бази зберігання та первинної переробки цієї продукції, що призведе до підвищення рівня конкурентних переваг національного АПК на глобальному ринку продовольства.

5. Розроблено науково-прикладний підхід до інституціоналізації методів та інструментів фінансово-економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, який базується на порівнянні поточних бюджетних видатків та бюджетних видатків у порівняних цінах з метою виявлення реальних зрушень в обсягах публічного фінансування розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу аграрної сфери, що виступить базовою передумовою для диверсифікації та диференціації методів та інструментів регуляторного впливу на різні категорії суб'єктів аграрного підприємництва.

6. Сформовано підхід до ідентифікації основних передумов нарощення масштабів та обсягів органічного сільськогосподарського виробництва, згідно якого виокремлюються просторові, інституціональні, фінансові та кон'юнктурні передумови, виходячи з магістральних напрямів поглиблення інституціональних трансформацій в національній економіці (запуск земель сільськогосподарського призначення, завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад, бюджетна децентралізація, глобальні тренди формування глобального ринку органічної сільськогосподарської продукції), що у підсумку забезпечить структурну

перебудову сільської економіки та сприятиме зміцненню сільського укладу життя.

7. Запропоновано специфікацію методів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, що використовуються місцевим самоврядуванням для регуляторного впливу на суб'єктів аграрного бізнесу, яка виокремлює фіскальні, бюджетні та інституційно-дорадчі методи, а також методи майнового впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції, а це в підсумку закладе дієві стимули для введення додаткових потужностей в органічний сегмент регіональних агропромислових комплексів.

8. На основі поглибленого вивчення теоретичних основ та реальної практики регуляторного впливу держави на виробників органічної сільськогосподарської продукції у дисертаційній роботі сформовано суб'єктно-об'єктну базу механізму фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаної територіальної громади, яка передбачає прямий та опосередкований вплив місцевого самоврядування на діяльність сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств, які реалізують проекти органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва, а також розбудовують матеріально-технічну базу, інфраструктуру і канали просування органічної сільськогосподарської продукції на національний, регіональний та місцевий ринки, що у підсумку забезпечить нову якість сільського розвитку.

9. Встановлено, що перспективною інституціональною формою консолідації ресурсів фермерських господарств та сільських домогосподарств щодо нарощення потужностей органічного землеробства та органічного тваринництва виступає кооперація через створення заготівельних та збутових кооперативів, яка дасть можливість усунути перманентний інвестиційний дефіцит малих форм аграрного бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва Н., Козловцева В. Організаційно-економічне забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері: форми, методи та інструменти. *Економіст.* 2018. №9. С. 14–19.

2. Андрєєва Н., Харічков С. Екологічно чисте виробництво: інституційні передумови, шляхи та механізми їх активізації в Україні. *Економіст.* 2010. №10. С. 25–29.

3. Андрєєва Н.М., Купінець Л.Є. Органічне виробництво як складова механізму екологізації економіки та забезпечення продовольчої безпеки України. Органічне виробництво і продовольча безпека. Житомир : Полісся, 2014. С. 51–55.

4. Андрушенко В.М. Світовий досвід переходу від традиційного до органічного агровиробництва та можливості його застосування в Україні. *Агросвіт.* 2015. №7. С. 55–61.

5. Артиш В.І. Виробництво органічної продукції в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК.* 2014. №2. С. 93–96.

6. Артиш В.І. Виробництво та реалізація органічної продукції в світі. *Економіка АПК.* 2017. №3. С. 82–86.

7. Артиш В.І. Досвід Польщі щодо органічного виробництва та перспективи його розвитку в Україні. *Науковий вісник НУБІП України.* Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2018. №284. С. 182–189.

8. Басюркіна Н.Й. Особливості розвитку виробництва органічних продуктів харчування в Україні. *Економіка харчової промисловості.* 2013. №3. С. 45–49.

9. Білоткач І.А. Оцінка формальних і неформальних обмежень ринку органічного агровиробництва. *Агросвіт.* 2017. №11. С. 21–28.

10. Білоченко А.М. Удосконалення організаційно-економічного механізму фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства України. *Економіка АПК.* 2014. №5. С. 43–45.

11. Бойко Л.М. Ефекти запровадження органічного виробництва. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2015. №3. С. 124–129.

12. Буцик Р.М., Коваленко О.С. Ефективність вирощування органічної суниці в садівничих підприємствах України. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.* Серія «Економічні науки». 2014. №7. С. 203–213.

13. Варшавська Н.Г. Аналіз європейського ринку органічної продукції. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2016. № 2. URL: https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/84/80.

14. Вахович І.М., Бодак І.В. Продовольча безпека України: регіональний вимір: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 332 с.

15. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації. Монографія. Луцьк. Надстир'я, 2007. 496 с.

16. Вдовиченко А.В. Перспективні напрями державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *Агросвіт.* 2016. №17. С. 44–49.

17. Вдовиченко А.В. Роль органічного сільського господарства в системі природогосподарювання. *Агросвіт.* 2017. №15–16. С. 30–35.

18. Вдовиченко А.В., Бунзяк Н.Я., Сухаревська Д.Д. Формування зовнішньоекономічного потенціалу ринку органічної продукції. *Агросвіт.* 2016. №22. С. 32–37.

19. Гаврилюк О.В. Лупенко Ю.О. Інвестування в агросектор: ідентифікація та напрями усунення перешкод. Економіка АПК. 2009. №6. С. 63–68.

20. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічна підтримка сільського господарства: специфіка органічних виробництв. *Агросвіт.* 2020. №4. С. 27–34.

21. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання сільськогосподарського виробництва: пріоритети та інструменти. *Агросвіт.* 2020. №3. С. 20–26.

22. Голян В.А., Лучечко Ю.М., Гордійчук А.І., Шмаров Д.М. Комплексний розвиток сфери переробки сільськогосподарської сировини в контексті диверсифікації інвестиційних потоків в аграрний сектор. *Агросвіт.* 2020. №9. С. 27–37.

23. Грановська В.Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду. *Економіка і суспільство.* 2017. №9. С. 384–390.

24. Грановська В.Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. *Агросвіт.* 2017. №3. С. 10–16.

25. Грановська В.Г. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка АПК.* 2017. №4. С. 31–40.

26. Громова О. М., Маркова Т. Д. Доцільність використання екологічно чистих технологій енергозабезпечення на підприємствах харчової промисловості. *Економіка харчової промисловості.* 2010. № 3. С. 59–62.

27. Гуторов А.О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Монографія. К., ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.

28. Гуторов О.І., Чудовська В.А. Формування та функціонування ефективного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції. *Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні:* [колективна монографія]; за ред. О.В. Ульянченко. Х.: Смугаста тип., 2015. С. 216–226.

29. Данкевич Є.М. Експортний потенціал виробників органічної продукції. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2015. №3. С. 130–137.

30. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових трансформацій: теорія і практика.За ред. П.П.Борщевського. К. Знання, 1999. 331 с.

31. Деречин В.В. Екологічна паспортизація технологій і продукції в АПК. *Вісник Сумського державного аграрного університету. Сер. Економіка та менеджмент.* 2001. Випуск 1. С. 150–151.

32. Добровольська С. Р. Державна фінансова підтримка як чинник формування галузевої структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт.* 2013. №4. С. 57–61.

33. Завадська Ю. С. Оцінка і резерви підвищення економічної ефективності органічного агровиробництва. *Агросвіт.* 2013. №8. С. 52–56.

34. Завадська Ю.С. Моделювання динаміки змін ринку органічної агропродовольчої продукції. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.* Серія «Економічні науки». 2013. №7. С. 217–225.

35. Завадська Ю.С. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку органічної агропродовольчої продукції. *Економіка АПК.* 2013. №8. С. 95–100.

36. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

37. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-20#Text/.

38. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text.

39. Закон України «Про насіння і садивний матеріал». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text/.

40. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text.

41. Заставний Ю.Б. Диверсифікація методів та інструментів підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації.

Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 30 жовтня 2020 року. Київ, 2020. С. 25–27.

42. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сільських домогосподарств: фінансово-економічні аспекти. *Агросвіт.* 2020. №7. С. 125–132.

43. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво: інституціональні засади формування системи фінансово-економічного регулювання. *Вісник ХНАУ ім. В.В.Докучаєва.* Серія «Економічні науки». №4. Т. 1. 2019. С. 306–317.

44. Заставний Ю.Б. Стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва: нові виклики. *Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 28 жовтня 2020 року. Полтава, 2020. С. 9–10.

45. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств. *Економіка та держава.* 2020. №4. С. 251–256.

46. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад. *Економіка та держава.* 2021. №4. С. 169–174.

47. Заставний Ю.Б., Кватирко О.М., Олексієвець О.М. Органічне сільськогосподарське виробництво як передумова диверсифікації і конкурентоспроможності сільської економіки. *Evropský časopis ekonomiky a managementu.* 2021. Випуск 7. Частина 1. С. 81–89.

48. Заставнюк Л.І. Потенційні можливості виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Агросвіт.* 2013. №5. С. 14–18.

49. Захарін С.В., Ільєнко Р.В., Смирнов Є.В. Стимулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. *Науковий вісник*

Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2018. №1(9). С. 170–173.

50. Зіновчук Н.В., Лесь А.В., Ращенко А.В. Мотиваційні чинники організації органічних сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Економіка АПК.* 2016. №9. С. 33–38.

51. Зубець М.В., Медведєв В.В., Балюк С.А. Розвиток і наукове забезпечення органічного землеробства в європейських країнах. *Вісник аграрної науки.* 2010. №10. С. 5–8.

52. Ібатуллін М.І., Микитюк Д.М. Виробництво органічної продукції свинарства: зарубіжний досвід та виклики для України. *Економіка та управління АПК.* 2019. №1. С. 30–41.

53. Іванова Л.С. Виробництва органічної продукції: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Агросвіт.* 2015. №18. С. 30–35.

54. Іртищева І.О. Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики : [монографія] / І.О. Іртищева. Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2010. 412 с.

55. Іртищева І.О. Регіональний інноваційний розвиток агропродовольчої сфери: сучасний стан та завдання управління. *Регіональна економіка.* 2009. №4. С. 71–79.

56. Іртищева І.О., Бойко Є.О., Стройко Т.В. Інфраструктурне забезпечення становлення органічного сектора агробізнеса. *Економіка та держава.* 2012. С. 15–18.

57. Кальчук Л.А., Трохименко В.З. Особливості переробки органічної продукції. *Органічне виробництво і продовольча безпека.* 2017. № 1. С. 155–159.

58. Камінський В.Ф., Чорний Г.М., Корсун С.Г. Принципи управління розвитком органічного виробництва в контексті продовольчої безпеки України. *Економіка АПК.* 2016. № 9. С. 5–9.

59. Карпова І.В. Фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні. *Бізнес Інформ.* 2016. №3. С. 138–143.

60. Кащук К.М. Механізм венчурного фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирщини. *Економіка АПК.* 2013. №12. С. 119–123.

61. Кипоренко В.В. Формування системи сертифікації органічного сільського господарства в Україні. *Агросвіт.* 2014. №24. С. 28–34.

62. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Крикунова В.М. Чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу. *Економіка АПК.* 2018. №7. С. 16–27.

63. Кисіль В.І. Еколого-економічний аспект використання добрив при біологічній системі землеробства. *Вісник Сумського державного аграрного університету. Сер. Економіка та менеджмент.* 2001. Випуск 1. С. 157–162.

64. Кісіль М.І. Пріоритетні напрями інвестицій у аграрну сферу України в умовах нестабільності. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.* Серія «Економічні науки». 2015. № 1. С. 84–91.

65. Козловцева В.А. Формування сучасного концепту впровадження екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері України. *Агросвіт.* 2018. №12. С. 88–96.

66. Кравець І.В. Функціонування підприємств на ринку органічної продукції України. *Агросвіт.* 2015. №17. С. 44–48.

67. Крисанов Д.Ф. Система гарантування безпечності та якості харчової продукції в Україні : ретроспектива реформування та рівень сформованості у європейському вимірі. *Економіка харчової промисловості.* 2013. № 4. С. 5–12.

68. Крисанов Д.Ф. Якість і безпечність харчової продукції. *Економіка і прогнозування.* 2010. № 3. С. 103–119.

69. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. № 1. С. 72–91.

70. Кругляк О.В. Органічне виробництво в племінному молочному скотарстві України. *Економіка АПК.* 2017. №5. С. 33–38.

71. Кузьменко С.В., Скрипнік А.Л., Швець С.Н. Підходи до формування економічного інструментарію стимулювання використання екологічно ефективних агрохімікатів у рослинництві. *Вісник Сумського державного аграрного університету. Сер. Економіка та менеджмент.* 2001. Випуск 1. С. 162–167.

72. Купинец Л.Е., Харичков С.К. Проблемы производства экологически чистой продукции в АПК: национальный и международный аспекты : монография. Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 2007. 676 с.

73. Кутаренко Н.Я. Особливості сертифікації органічної продукції аграрними підприємствами. URL: http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/kutarenko-5.pdf.

74. Кутаренко Н.Я. Проблема понятійно-змістового трактування сутності органічного агровиробництва. *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету.* Економічні науки. 2014. №27. С. 391–397.

75. Лазаренко В.І. Маркетинговий аналіз органічного ринку агропродовольчої продукції в країнах ЄС та України. *Економіка АПК.* 2019. №5. С. 106–114.

76. Лазутіна Л.О. Концептуальні засади формування фінансового забезпечення сільських територій. *Економіка АПК.* 2016. №2. С. 91–98.

77. Латинін М.А., Заскалкіна О.М. Оцінювання механізмів державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2016. №.2(16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2016_2_15.

78. Левкіна Р.В. Проблемні аспекти участі підприємств-виробників овочів на органічному ринку. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.* 2013. №7. С. 119–126.

79. Литвинов А.І. Органічна продукція: проблеми ринку і перспективи для виробників. *Вісник ХНАУ.* 2017. №1. С. 78–89.

80. Мазнєв Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору. Економіка АПК. 2014. №9. С. 5–13.

81. Мармуль Л.О., Новак Н.П. Розвиток органічного виробництва в Україні на засадах кооперації. *Економіка АПК.* 2016. №9. С. 26–32.

82. Мартинюк Н.І. Вплив основного обробітку грунту на економічні показники органічного виробництва сільськогосподарських культур. *Економіка АПК.* 2016. №12. С. 65–68.

83. Маслак О.М. Дослідження проблем розвитку кооперації на ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Економіка та управління національним господарством.* 2017. №9. С. 276–281.

84. Масловська Л.Ц., Савчук В.А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. *Агросвіт.* 2016. №6. С. 23–28.

85. Матвієнко Р.В. Інструменти фінансово-кредитного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. №15. С. 89–94.

86. Мельник Л.Л. Наукові й практичні аспекти розвитку вітчизняного органічного землеробства. *Агросвіт.* 2014. №14. С. 9–13.

87. Мельничук Я.П. Організаційні аспекти ведення органічного землеробства. *Економіка АПК.* 2015. №10. С. 97–103.

88. Милованов Є. Значення органічного сільського господарства у системі розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету.* Серія : Економіка АПК. 2018. №25. С. 87–98.

89. Милованов Є.В. Правові засади регулювання органічного виробництва в країнах ЄС. *Економіка АПК.* 2018. №5. С. 117–125.

90. Міщенко Д.А. Державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2018. №8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/3.pdf.

91. Мороз Т.О. Залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор Миколаївської області. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2015. №5. С. 93–98.

92. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.02.2019 №67 «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#Text.

93. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 26.05.2020 №985 «Про затвердження Порядку ведення Переліку органів іноземної сертифікації». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0506-20#Text.

94. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 09.06.2020 №1073 «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0763-20#Text.

95. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 17.06.2020 №1141 «Про затвердження Порядку розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0805-20#Text.

96. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 15.07.2020 №1336 «Про затвердження Змін до Технічного опису державного логотипа для органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-20#Text.

97. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 30.01.2020 №109 «Про затвердження форми заявки на внесення до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-20#Text.

98. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 31.12.2020 №2833 «Про затвердження Вимог до матеріально-технічної бази та інших об'єктів інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0081-21#Text.

99. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 31.12.2020 №2834 «Деякі питання звітності у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-21#Text.

100. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 12.04.2021 №742 «Про затвердження Змін до Порядку підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-21#Text.

101. Нігматова О.С. Споживач як потенційний суб'єкт ринку органічної сільськогосподарської продукції. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2018. №2. С. 286–299.

102. Нікішина О.В., Муратов О.М. Відтворювальний механізм стимулювання розвитку українського ринку органічної продукції. *Економіка харчової промисловості.* 2019. Т.11, №1. С. 37–48.

103. Новак Н.П. Принципи та конкурентні переваги розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Агросвіт.* 2016. №9. С. 30–33.

104. Носко В.Л. Стан і розвиток органічного виробництва в Україні. *Науковий журнал «Біологічні системи: теорія та інновації».* 2015. №214. С. 212–216.

105. Онисько С.М., Кіц М.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Фінанси України.* 2015. №4. С. 86–95.

106. Оскольський В.В. Екологічно чисте виробництво : економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції. *Економіка України*. 2013. №11(624). С. 4–12.

107. Павленко О.П., Лещенко О.Ю. Органічне природне агровиробництво в системі продовольчої безпеки держави та його фінансове забезпечення. *Агросвіт.* 2017. №3. С. 17–24.

108. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління. Монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 360 с.

109. Пилипенко К.А. Органічне виробництво як інструмент зміцнення продовольчої безпеки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2017. № 4(40). С. 48–52.

110. Погорецький М., Брух О., Бернацька І. Стан і перспективи розвитку інфраструктури органічного ринку України. *Вісник Львівського національного аграрного університету.* 2017. №24(1). С. 118–122.

111. Погріщук Г.Б. Джерела та методи формування інвестиційного потенціалу у садівництві. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2018. №1. С. 83–89.

112. Пономаренко С.В. Форми і методи регулювання розвитку сільського господарства: світовий досвід. *Науковий вісник ЧДІЕУ.* 2013. №4(20). С. 48–52.

113. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. №87 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2020-%D0%BF#Text.

114. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. №1032 «Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text.

115. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. №300 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text/.

116. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. №107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text/.

117. Прутська О.О. Органічне сільське господарство в США: реалії та перспективи для України. *Економіка АПК.* 2011. №12. С. 142–151.

118. Радченко О.Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК.* 2019. №1. С. 27–38.

119. Рибаченко О.М. Організаційно-економічні передумови розвитку органічного кормовиробництва в Україні. *Економіка АПК.* 2013. №10. С. 33–39.

120. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 1994 р. №629-р «Про збереження родючості земель». [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-94-%D1%80#Text.

121. Романенко Т.Б. Екологізація сільськогосподарського землекористування як шлях до ефективного органічного землеробства. *Агросвіт.* 2017. №14. С. 45–49.

122. Романенко Т.Б. Екологічна та економічна ефективність традиційних і органічних землекористувань. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2016. №2. С. 198–209.

123. Романенко Т.Б. Світові тенденції розвитку органічного виробництва та землекористування. *Вісник ХНАУ.* 2015. №4. С. 284–292.

124. Самойлик Ю.В. Органічне виробництво овочів, плодів і ягід: тенденції і перспективи розвитку. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2015. №5. С. 261–270.

125. Семенда Д.К., Семенда О.В. Розвиток органічного виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт.* 2014. №7. С. 42–46.

126. Сендецька О.В. Ефективність виробництва та використання органічних добрив, виготовлених із відходів птахофабрик і тваринницьких комплексів. *Економіка АПК.* 2013. №9. С. 123–127.

127. Сільське господарство України за 2017 рік : стат зб. / Державна служба статистики України ; відпов. за вип. О.М. Прокопенко. Київ, 2018. 245 с.

128. Сільське господарство України за 2018 рік : стат зб. / Державна служба статистики України ; відпов. за вип. О.М. Прокопенко. Київ, 2019. 235 с.

129. Сільське господарство України за 2019 рік : стат зб. / Державна служба статистики України ; відпов. за вип. О.М. Прокопенко. Київ, 2020. 230 с.

130. Скрипчук П.М. Екологічне маркування: інноваційні та організаційні аспекти. *Механізм регулювання економіки.* 2007. №1. С. 104–115.

131. Слатвінська М.О., Немченко Г.В. Проблеми становлення органічного сільського господарства. *Економіка харчової промисловості.* 2014. №1. С. 82–85.

132. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державний комітет статистики України. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2018. 541 с.

133. Статистичний щорічник України за 2018 рік / Державний комітет статистики України. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2019. 482 с.

134. Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державний комітет статистики України. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2020. 482 с.

135. Стегней М.І. Інвестиційно-інноваційні домінанти сталого розвитку територіальних одиниць. *Економіка і суспільство.* 2015. №1. С. 45–51.

136. Стельмащук І.З. Ефективність оптимізації розміщення посівів на ділянках різної родючості в органічному виробництві. *Економіка АПК.* 2013. №6. С. 107–114.

137. Стоянець Н.В. Фінансово-економічні інструменти державного впливу на аграрний сектор економіки України. *Фінансові дослідження.* 2018. № 2(5). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/.

138. Сухаревська Д.Д. Економічне та соціальне значення органічного виробництва зернової продукції. *Агросвіт.* 2015. №23. С. 79–82.

139. Томашевська О.А. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи. *Інноваційна економіка.* 2013. № 6(44). С. 161–164.

140. Тулуш Л.Д. Непряма фінансова підтримка розвитку агропромислового виробництва через податкові механізми / В кн.:

Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : Наукове видання. К., ННЦ ІАЕ. 2011. 342 с.

141. Тупчій О.С. Особливості державного фінансування галузі садівництва. *Економіка АПК.* 2013. №10. С. 116–122.

142. Ульянченко О.В., Безус Р.М. Проблеми та тенденції розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2016. №2. С. 23–32.

143. Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г. Розвиток органічного виробництва : монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 146 с.

144. Фурдичко О.І., Паляничко Н.І. Детермінанти фінансового забезпечення збалансованого рівня сільськогосподарського землекористування. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2017. № 1. С. 23–32.

145. Халеп Ю.М., Ємець Ю.Г. Оцінка еколого-економічної ефективності моделі органічного виробництва із соєю в сівозміні Полісся, орієнтованій на розвиток рослинництва. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва.* Серія «Економічні науки». 2015. №1. С. 185–190.

146. Харченко Т.Б. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка АПК.* 2013. №9. С. 37–41.

147. Хвесик М.А., Левковська Л.В., Мандзик В.М. Інвестиційне забезпечення розвитку зрошуваного землеробства в Україні. *Економіка АПК.* 2016. №3. С. 5–14.

148. Ходаківська О.В. Розвиток екологобезпечного кормовиробництва в умовах радіоактивного забруднення. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З.Гжицького.* Том 11. №1(40). 2009. С. 239–244.

149. Христенко Г.М., Герасимів З.М. Організаційно-економічний механізм ефективного розвитку органічного агровиробництва. *Економічний форум.* 2018. №3. С. 65–71.

150. Царенко А.М. Экономические проблемы производства экологической агропромышленной продукции (теория и практика). К.: Аграр. наука, 1998. 256 с.

151. Ціхановська В.М., Ковальчук С.Я. Економічне зростання аграрної сфери: вплив органічного сільського господарства. *Агросвіт.* 2015. №18. С. 10–16.

152. Чернявська О. В. Механізм фінансової підтримки малого підприємництва: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / О.В. Чернявська, Т.С. Юрко. Полтава. ПУЕТ, 2018. 223 с.

153. Чудовська В.А. Еколого-економічний механізм розвитку органічного сільського господарства: теорія і практика: монографія / В.А. Чудовська, О.І. Шкуратов, В.В. Кипоренко. К., ТОВ «ДІА», 2016. 332 с.

154. Чудовська В.А. Інноваційно-інвестиційні аспекти державного регулювання розвитку екобезпечного землеробства. *Агросвіт.* 2018. №15–16. С. 46–51.

155. Шкуратов О.І., Чудовська В.А., Вдовиченко А.В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку. Монографія. К., ТОВ ДІА, 2015. 248 с.

156. Шубалий О.М., Косінський П.М. Економічне стимулювання комплексної переробки природних ресурсів у регіоні; М-во освіти і науки України; Луцький НТУ. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 218 с.

157. Юрчишина С.І. Фінансова складова в системі державного регулювання розвитку підприємств агропромислового комплексу України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету.* 2017. №4. С. 118–123.

158. Яценко О.М., Овчаренко А.С. Глобальна проблема продовольчої безпеки та перспективи органічного виробництва. *Вісник ХНАУ.* Серія «Економічні науки». 2018. №1. С. 332–343.

159. A. Bieber, A. Wallenbeck, A. Spengler Neff, F. Leiber, C. Simantke, U. Knierim Comparison of performance and fitness traits in German Angler,

Swedish Red and Swedish Polled with Holstein dairy cattle breeds under organic production. Animal. Issue 3. P. 609–616.

160. Adrian Muller, Christian Schader, Nadia El-Hage Scialabba, Judith Brüggemann, Anne Isensee, Karl-Heinz Erb, Pete Smith, Peter Klocke, Florian Leiber, Matthias Stolze & Urs Niggli Strategies for feeding the world more sustainably with organic agriculture. Nature Communications. Issue 1290. P. 1–13.

161. Claudia Seidel, Thomas Heckelei, Sebastian Lakner Conventionalization of Organic Farms in Germany: An Empirical Investigation Based on a Composite Indicator Approach. Sustainability. Issue 11. P 29–34.

162. Johannes Hallmann, Andrea Frankenberg, Andreas Paffrath, Harald Schmidt Occurrence and importance of plant-parasitic nematodes in organic farming in Germany. Nematology. Issue 6. P. 869–879.

163. Nele Stabenau, Andreas Zehnsdorf, Helmut Rönicke, Harald Wedwitschka, Lucie Moeller, Bachar Ibrahim, Walter Stinner A potential phosphorous fertilizer for organic farming: recovery of phosphorous resources in the course of bioenergy production through anaerobic digestion of aquatic macrophytes. Energy, Sustainability and Society. Issue 8. P. 1–10.

164. Noémi Nemes Comparative analysis of organic and non-organic farming systems: a critical assessment of farm profitability. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2009. 39 p.

165. Paul Kristiansen, Acram Taji, John Reganold Organic Agriculture A Global Perspective. CSIRO, Collingwood Victoria, 2006. 24 p.

166. Shubalyi, O., Kosinskyi, P. & Golyan, V. (2020). Economic stimulation of the development of agriculture in Ukraine due to integrated use of natural resources and waste. Bulg. J. Agric. Sci., 26 (2), 323–331. https://www.agrojournal.org/26/02-08.html.

167. Stefan Kuhne, Dietmar Roßberg, Peter Rohrig, Friedhelm von Mering, Florian Weihrauch, Sonja Kanthak, Jutta Kienzle, Wolfgang Patzwahl, Eckhardt Reiners, Julia Gitzel The Use of Copper Pesticides in Germany and the

Search for Minimization and Replacement Strategies. Organic Farming. Issue 1. P. 66–75.

168. Varun Dhiman Organic Farming for Sustainable Environment: Review of Existed Policies and Suggestions for Improvement. International Journal of Research and Review. Issue 2. P. 22–31.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво: інституціональні засади формування системи фінансово-економічного регулювання. *Вісник ХНАУ ім. В.В.Докучаєва. Серія «Економічні науки».* №4. Т. 1. 2019. С. 306–317.

2. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання сільськогосподарського виробництва: пріоритети та інструменти. Агросвіт. 2020. №3. С. 20–26 *(Здобувач розкрив зміст фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва).*

3. Голян В.А., Заставний Ю.Б. Фінансово-економічна підтримка сільського господарства: специфіка органічних виробництв. *Агросвіт.* 2020. №4. С. 27–34 *(Здобувач виявив специфіку фінансово-економічної підтримки органічних виробництв).*

4. Заставний Ю.Б. Органічне сільськогосподарське виробництво як пріоритетний напрям розвитку сільських домогосподарств: фінансово-економічні аспекти. *Агросвіт.* 2020. №7. С. 125–132.

5. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств. *Економіка та держава.* 2020. №4. С. 251–256.

6. Заставний Ю.Б. Фінансово-економічне стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об’єднаних територіальних громад. *Економіка та держава.* 2021. №4. С. 169–174.

Стаття у виданнях країн-членів ОЕСР

7. Заставний Ю.Б., Кватирко О.М., Олексієвець О.М. Органічне сільськогосподарське виробництво як передумова диверсифікації і

конкурентоспроможності сільської економіки. Evropský časopis ekonomiky a managementu. 2021. Випуск 7. Частина 1. С. 81–89 *(Здобувач здійснив класифікацію передумов нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва)*.

Опубліковані статті апробаційного характеру

8. Заставний Ю.Б. Диверсифікація методів та інструментів підтримки органічного сільськогосподарського виробництва в умовах децентралізації. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 30 жовтня 2020 року. Київ, 2020. С. 25–27.

9. Заставний Ю.Б. Стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва: нові виклики. *Економіка, облік, фінанси та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 28 жовтня 2020 року. Полтава, 2020. С. 9–10.

ДОДАТКИ

Додаток А

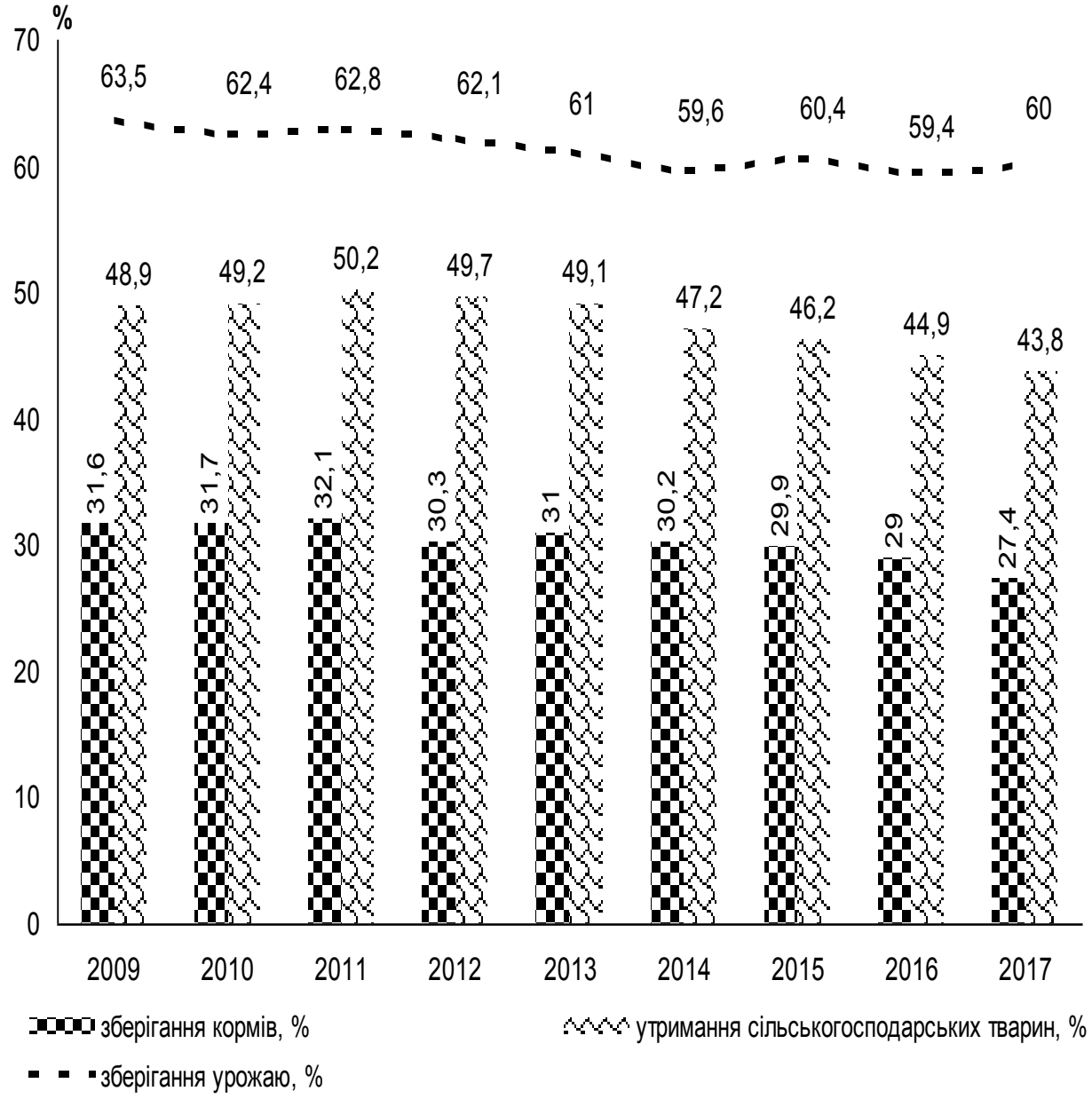

Рис. А1. Наявність господарських споруд і приміщень у сільських домогосподарствах у 2009-2017 роках*

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Додаток Б

Таблиця Б1. Біологізація землеробства в 2011-2015 роках

Область	2011					2012					2013					2014					2015				
	внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів	
	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесенням азоту, тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесенням азоту, тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесенням азоту, тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесенням азоту	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесенням азоту	тис. тонн	на площу тис. га
АР Крим*	228,4	272,5	25,9	34,8	5,3	214,0	260,7	18,5	33,4	4,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Вінницька	875,9	167,2	47,8	88,1	20,8	957,4	180,0	53,0	84,4	12,0	1005,1	189,0	55,6	77,8	11,1	1028,5	190,4	60,3	194,0	16,2	1151,3	217,4	64,0	34,5	6,1
Волинська	12,6	4,2	2,0	15,1	1,6	20,1	6,6	2,3	19,8	2,0	19,3	6,1	2,1	20,0	2,0	20,7	6,9	2,8	20,2	2,3	68,8	17,2	9,4	33,5	3,8
Дніпропетровська	2023,3	562,0	373,6	0,0	0,0	822,9	399,3	123,7	0,0	0,0	2022,3	509,6	335,4	0,0	0,0	1935,7	462,4	314,4	0,0	0,0	2226,2	531,8	361,6	0,0	0,0
Донецька*	691,8	288,2	117,9	0,0	0,0	490,4	275,2	123,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Житомирська	607,3	170,6	22,8	105,3	7,7	483,7	187,6	25,7	74,4	5,4	956,6	196,7	26,7	74,4	5,4	8525,1	372,8	57,4	66,6	4,8	1241,1	290,6	44,9	102,8	8,0
Закарпатська	36,2	12,2	2,7	44,8	2,5	27,2	9,1	2,0	34,0	2,0	26,7	9,0	1,8	37,4	2,2	24,7	8,2	2,6	41,6	2,6	26,2	8,7	2,5	43,7	2,6
Запорізька	1271,0	384,0	74,0	55,0	6,8	603,0	122,0	18,9	56,5	7,1	644,0	128,0	17,6	65,0	7,4	677,0	151,0	26,6	101,1	9,0	778,0	168,0	29,5	106,5	11,6
Івано-Франківська	86,1	48,5	0,0	150,3	13,6	98,4	56,0	0,0	156,9	14,2	95,0	54,1	0,0	158,9	14,4	113,1	64,9	0,0	160,9	14,6	105,9	61,6	0,0	166,9	15,1
Київська	772,6	214,6	0,0	525,0	15,0	849,9	236,1	0,0	503,8	13,9	889,1	228,4	0,0	478,6	13,2	1033,0	221,9	86,4	731,0	33,0	927,5	245,3	121,1	125,7	16,0
Кіровоградська	2433,8	287,5	0,0	0,0	0,0	2871,4	840,2	68,7	1275,0	23,0	1614,9	441,1	35,7	249,0	49,8	1611,3	407,4	34,6	259,0	51,8	1285,8	363,9	35,6	123,5	24,7
Луганська*	197,2	124,9	3,2	0,0	0,0	364,5	244,0	6,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Львівська	158,6	74,2	0,0	23,1	0,7	313,5	101,2	18,3	19,5	1,5	469,5	148,8	27,2	85,0	6,1	530,4	144,0	38,8	40,4	4,2	1012,9	155,2	44,8	29,1	1,3
Миколаївська	108,9	94,7	27,5	92,0	4,6	110,6	96,9	29,2	116,0	5,8	116,7	102,2	37,8	122,0	6,1	118,3	103,6	38,4	126,0	6,3	125,2	109,6	40,6	126,8	6,3
Одеська	1368,6	696,4	213,9	168,5	13,7	866,6	606,3	170,5	94,7	10,0	1389,7	692,5	213,3	62,5	8,2	1386,6	694,5	141,3	64,8	7,7	1306,7	614,7	195,3	55,7	8,7
Полтавська	297,8	192,0	19,2	14,9	2,4	208,4	192,0	11,5	14,9	2,4	208,4	220,0	17,5	26,5	8,5	177,1	186,8	15,1	22,5	7,2	192,4	210,1	11,0	2,7	3,4
Рівненська	221,9	77,4	6,4	64,8	9,9	225,9	91,0	13,8	62,8	6,1	228,3	94,7	10,2	49,0	4,9	603,6	134,3	0,0	2,9	0,3	222,1	92,3	25,3	18,8	3,5
Сумська	296,9	227,1	14,7	194,7	23,7	444,6	196,2	20,7	22,0	2,9	2161,1	410,8	109,8	126,3	12,8	1477,4	360,4	71,4	92,1	7,4	1521,8	396,2	70,7	97,4	9,1
Тернопільська	1083,1	334,0	68,6	960,9	40,5	1274,2	364,1	88,8	753,4	31,2	1289,0	367,1	89,8	761,7	32,5	1301,0	373,0	90,7	776,4	33,8	1504,1	356,4	255,1	589,2	25,3
Харківська	301,6	160,0	3,3	15,4	1,3	231,4	117,5	3,1	15,6	1,4	356,3	135,5	4,4	26,6	1,4	395,3	111,0	4,4	30,0	1,5	327,4	184,5	5,4	28,0	1,5
Херсонська**	231,1	151,7	9,2	0,0	0,0	155,4	120,3	8,5	0,0	0,0	451,9	230,6	9,5	0,0	0,0	462,9	242,6	15,8	0,0	3,4	136,5	131,0	8,0	0,0	0,0
Хмельницька	601,2	200,4	200,4	849,0	28,3	715,8	238,6	238,6	929,0	35,7	1382,8	489,4	248,5	1213,0	42,0	830,0	237,0	0,0	516,0	25,8	1414,0	353,3	274,0	644,0	31,1
Черкаська	708,9	297,2	122,8	13,9	1,3	658,1	340,0	106,1	110,1	50,5	609,5	212,3	111,5	69,5	6,7	609,5	212,3	111,5	69,5	6,7	670,5	233,5	122,6	83,4	6,8
Чернівецька	272,2	40,1	0,0	31,8	1,1	320,4	54,7	0,0	35,5	1,4	343,2	54,0	0,0	69,4	2,5	395,6	48,0	0,0	49,3	1,7	256,5	40,1	0,0	61,4	2,3
Чернігівська	479,3	196,3	25,1	169,5	17,7	470,1	184,0	24,6	238,0	21,9	726,8	253,5	35,7	246,9	18,8	580,5	231,6	30,1	171,7	39,9	985,8	292,5	32,8	234,8	46,2
Всього	**15366,3**	**5277,9**	**1381,0**	**3617,0**	**218,5**	**13797,7**	**5519,6**	**1176,5**	**4649,8**	**255,3**	**17006,2**	**5173,4**	**1390,1**	**4019,5**	**256,1**	**23837,3**	**4964,9**	**1142,5**	**3535,9**	**280,2**	**17486,7**	**5073,9**	**1754,2**	**2708,4**	**233,4**

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток Б

Таблиця Б2. Біологізація землеробства в 2016-2018 роках

Область	2016					2017					2018				
	внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів		внесено соломи			приорано сидератів	
	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесе-нням азоту, тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесе-нням азоту	тис. тонн	на площу тис. га	тис. тонн	на площу тис. га	в т.ч. з внесе-нням азоту	тис. тонн	на площу тис. га
АР Крим*															
Вінницька	1262,3	238,5	70,1	37,6	6,7	1325,4	250,4	73,6	39,4	7,0	1272,7	245,2	74,2	32,9	6,0
Волинська	258,5	83,9	25,1	16,3	2,8	271,1	94,0	27,9	37,6	7,9	325,8	98,2	33,1	39,2	8,7
Дніпропетровська	1770,4	426,9	290,3	-	-	1968,7	463,6	315,2	0,0	0,0	2588,0	617,8	420,1	-	-
Донецька*															
Житомирська	1266,5	264,0	44,6	97,7	9,6	247,6	101,3	11,7	105,4	7,9	259,2	113,0	15,2	119,1	8,5
Закарпатська	28,1	9,4	3,3	52,1	3,1	27,3	9,1	3,7	50,4	3,0	27,1	8,5	3,8	48,1	2,8
Запорізька	793,0	249,0	46,2	109,0	12,5	908,0	292,0	74,9	119,1	13,2	677,6	308,0	83,3	107,0	13,5
Івано-Франківська	113,3	64,9	-	173,9	15,7	733,0	76,6	0,0	178,6	15,9	817,6	92,5	-	180,9	16,4
Київська	2098,0	397,0	155,2	159,6	17,8	1039,1	217,6	86,0	165,1	17,7	1628,7	280,4	95,7	147,7	13,9
Кіровоградська	928,0	267,4	36,0	224,3	15,0	633,0	296,1	43,7	246,3	50,1	967,8	219,4	74,2	260,5	53,3
Луганська*															
Львівська	475,1	131,0	-	-	-	425,9	126,3	0,0	0,0	0,0	443,5	137,5	-	-	-
Миколаївська	176,1	117,2	44,5	126,8	6,3	217,8	144,9	55,1	127,3	6,3	250,1	166,5	63,3	127,3	6,3
Одеська	1333,7	581,0	201,0	19,0	6,3	1376,9	546,3	169,4	41,0	6,0	1073,6	529,8	172,6	41,0	6,0
Полтавська	180,2	196,8	15,1	22,5	7,2	153,3	167,5	12,9	19,2	6,2	153,3	167,5	12,9	17,2	4,2
Рівненська	237,2	103,7	28,3	16,7	2,9	176,5	85,7	13,7	14,0	3,1	253,8	109,8	16,2	27,7	6,5
Сумська	1262,2	242,3	64,2	85,5	6,9	251,8	5,8	0,0	197,4	9,5	219,3	7,0	-	216,6	9,4
Тернопільська	1573,1	330,6	276,7	667,6	29,7	1492,8	314,7	262,6	701,0	31,5	2475,5	488,9	372,1	864,9	41,3
Харківська	356,6	127,8	5,8	32,5	1,8	582,2	188,0	6,0	36,2	1,8	395,3	111,0	4,4	32,8	1,6
Херсонська**	147,8	137,6	11,9	-	-										
Хмельницька	1900,0	380,0	-	128,5	42,0	1918,0	394,0	0,0	134,0	47,0	598,7	112,8	109,0	200,1	60,5
Черкаська	658,1	340,0	106,1	110,1	50,5	275,3	133,7	29,1	51,9	17,9	189,0	118,6	31,0	48,5	4,6
Чернівецька	238,3	45,2	-	68,2	2,6	145,8	39,3	0,0	76,0	3,0	155,8	43,1	-	73,1	2,7
Чернігівська	1095,3	296,1	29,9	218,1	47,5	906,1	244,5	43,0	219,6	48,8	996,7	268,9	47,3	241,6	53,7
Всього	**18151,8**	**5030,3**	**1454,3**	**2366,0**	**286,9**	**15075,5**	**4191,4**	**1228,5**	**2559,5**	**303,8**	**15769,1**	**4244,4**	**1628,4**	**2826,3**	**320,0**

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток В

Таблиця В1. Баланс поживних речовин в 2016-2018 роках*

Область	2016				2017				2018			
	всього н-шло, кг/га	винос, кг/га	баланс, кг/га (+/-)	баланс, тис.тонн (+/-)	всього н-шло, кг/га	винос, кг/га	баланс, кг/га (+/-)	баланс, тис.тонн (+/-)	всього н-шло, кг/га	винос, кг/га	баланс, кг/га (+/-)	баланс, тис.тонн (+/-)
АР Крим*	0	0	0	0,0	0	0	0	0,0	0	0	0	0,0
Вінницька	140,2	194,7	-54,5	-64,8	164,0	181,2	-17,2	-20,5	164,0	181,2	-17,2	-20,5
Волинська	186,8	255,2	-68,4	-15,5	211,5	235,1	-23,6	-5,6	211,5	235,1	-23,6	-5,6
Дніпропетровська	91,8	134,0	-42,2	-51,3	103,0	148,0	-45,0	-55,9	122,5	162,5	-40,0	-46,9
Донецька**	77,5	167,5	-90,0	-58,0	77,5	167,5	-90,0	-58,0	77,5	167,5	-90,0	-58,0
Житомирська	125,2	166,7	-41,6	-24,4	143,2	166,7	-23,5	-15,4	146,7	192,5	-45,8	-31,5
Закарпатська	142,0	378,5	-236,5	-6,4	140,3	350,1	-209,8	-5,7	140,3	350,1	-209,8	-5,7
Запорізька	76,4	164,8	-88,4	-96,1	95,8	161,9	-66,1	-73,2	95,8	161,9	-66,1	-73,2
Івано-Франківська	187,7	284,4	-96,7	-14,7	182,5	292,8	-110,3	-18,6	213,1	294,4	-81,3	-12,2
Київська	136,1	239,9	-103,8	-93,4	160,8	189,7	-28,9	-25,7	160,8	189,7	-28,9	-25,7
Кіровоградська	65,9	116,2	-50,3	-87,5	70,9	114,3	-43,4	-76,3	70,9	114,3	-43,4	-76,3
Луганська***	63,4	122,2	-58,8	-43,1	63,4	122,2	-58,8	-36,4	63,4	122,2	-58,8	-36,4
Львівська	215,5	341,3	-125,8	-41,3	314,6	368,0	-53,4	-18,6	314,6	368,0	-53,4	-18,6
Миколаївська	176,0	275,5	-99,5	-89,6	187,8	252,3	-64,5	-59,7	187,8	252,3	-64,5	-59,7
Одеська	107,7	179,7	-72,0	-90,7	131,6	183,0	-51,4	-66,1	131,6	183,0	-51,4	-66,1
Полтавська	124,5	168,5	-44,0	-54,9	132,9	140,4	-7,5	-9,3	90,0	184,2	-94,2	-108,5
Рівненська	193,1	234,9	-41,8	-10,4	186,4	231,1	-44,7	-11,9	186,4	231,1	-44,7	-11,9
Сумська	155,4	206,8	-51,4	-47,0	153,4	249,1	-95,7	-88,5	183,8	241,1	-57,3	-52,8
Тернопільська	170,1	175,8	-5,6	-3,1	178,4	230,5	-52,2	-29,6	162,9	219,5	-56,6	-33,1
Харківська	97,3	167,5	-70,2	-112,6	131,6	181,7	-50,1	-114,3	119,5	155,4	-35,9	-45,9
Херсонська	75,0	195,7	-120,7	-99,9	97,1	192,2	-95,1	-79,0	97,1	192,2	-95,1	-79,0
Хмельницька	159,4	201,3	-41,9	-35,9	165,4	212,6	-47,3	-41,6	165,4	212,6	-47,3	-41,6
Черкаська	131,4	356,0	-224,6	-211,0	141,4	281,0	-139,6	-126,7	141,4	281,0	-139,6	-126,7
Чернівецька	99,3	249,0	-149,7	-17,6	117,3	300,0	-182,7	-21,2	117,3	300,0	-182,7	-21,2
Чернігівська	161,1	195,0	-33,9	-32,9	169,1	196,0	-26,9	-27,4	172,1	217,0	-44,9	-47,5
Всього	**131,6**	**215,5**	**-83,8**	**-1402,0**	146,7	214,5	-67,8	-1085,1	147,3	217,0	-69,7	-1104,5

**за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток Д

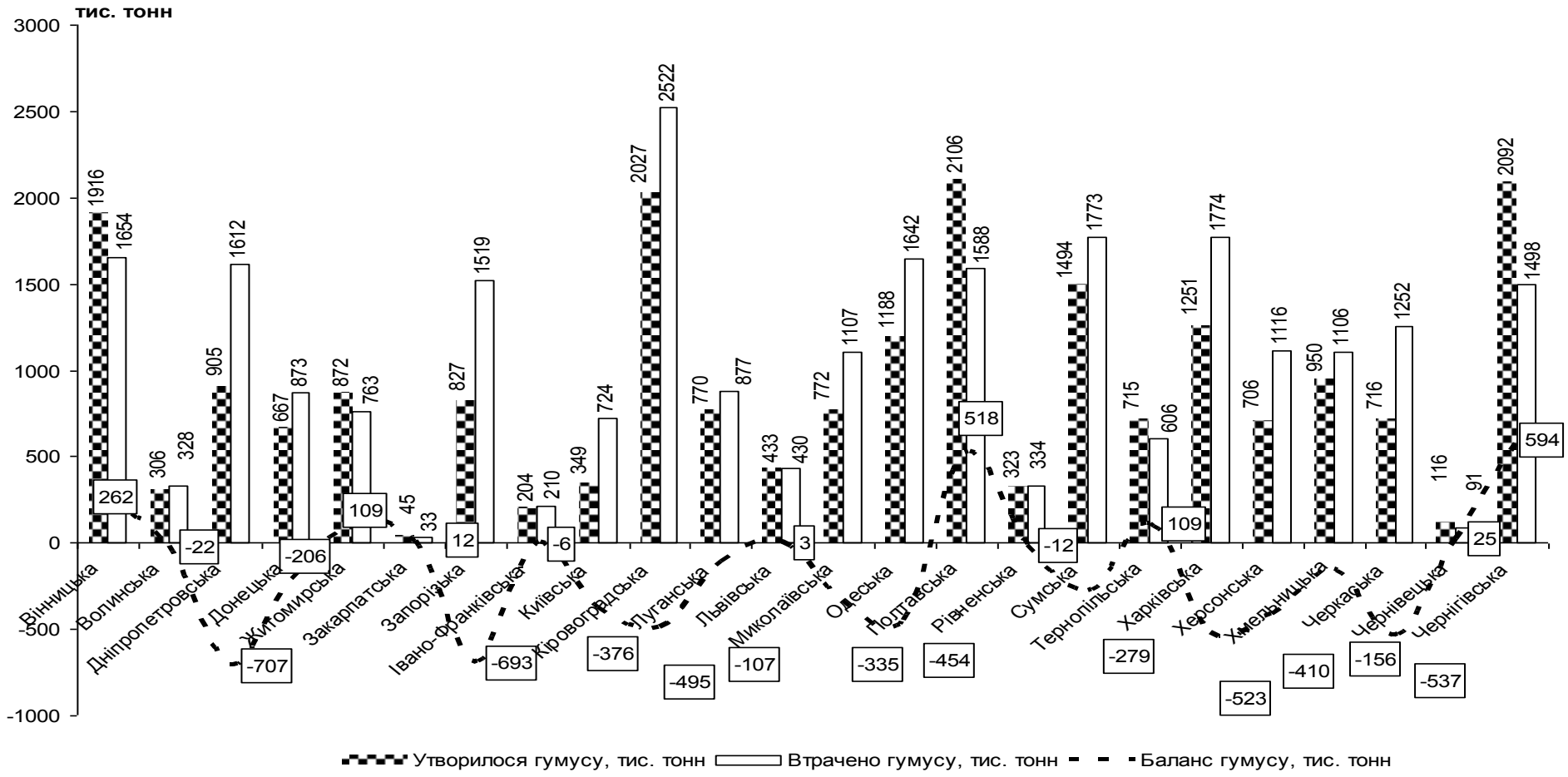

Рис. Д1. Утворення, втрата та баланс гумусу в розрізі регіонів України у 2018 році*

** за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток Ж

Таблиця Ж1. Питома вага земель сільськогосподарського призначення, на яких проведено агрохімічну паспортизацію в 2016-2019 рр.*

Область	Площа с/г угідь всього, тис га	в т.ч. у с/г підприємствах, селянських, фермерських господарствах, тис га	Обстежено земель с/г призначення, тис га	% обстежених земель
Волинська	1048	251,6	269,9	25,8
Житомирська	1504	531,1	370,4	24,6
Закарпатська	451	38,1	176,1	39,1
Івано-Франківська	621	211,6	189,4	30,5
Львівська	1240	390,3	149,2	12,0
Рівненська	922	260,5	253,8	27,5
Чернігівська	2060	1137,3	304,3	14,8
Вінницька	2012	1112,1	480,5	23,9
Київська	1609	1096,9	548,2	34,1
Полтавська	2167	1268,2	420,9	19,4
Сумська	1695	884,7	320,4	18,9
Тернопільська	1036	519,0	277,8	26,8
Харківська	2381	1256,8	414,6	17,4
Хмельницька	1561	818,9	292,1	18,7
Черкаська	1450	980,4	366,1	25,2
Чернівецька	470	124,5	158,7	33,8
АР Крим	1820		-	-
Дніпропетровськиа	2512	1330,7	588,9	23,4
Донецька	2044	754,0	183,2	9,0
Запорізька	2238	1232,9	415,0	18,5
Кіровоградська	2032	1232,9	414,8	20,4
Луганська	1907	687,9	289,4	15,2
Миколаївська	2000	1007,7	499,8	25,0
Одеська	2588	1371,8	233,3	9,0
Херсонська	1962	982,1	617,4	31,5
Всього	**41330**	**19482,0**	**8234,2**	**19,9**

** за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток 3

Таблиця 31. Виконання робіт з агрохімічної паспортизації земель в 2016-2019 рр. та їх вартість*

Область	Обстежена площа, тис га	Відібрано зразків, тис шт.	Виконано аналізів, тис шт.	Виготовлено агрохімічних картограм, тис га	Виготовлено паспортів полів, тис шт.	Вартість виконаних робіт всього, тис грн	Утому числі кошти		Кошти держбюджету в % до загальної вартості робіт
							держбюджету, тис грн	спецфонду, тис грн	
Волинська	269,9	29,659	167,2	263,8	5,1	7007,2	4339,3	2668,0	61,9
Житомирська	370,4	41,7	203,8	361,0	6,9	9169,3	4930,4	4238,9	53,8
Закарпатська	176,1	32,4	192,9	159,2	5,5	4028,7	3580,6	448,1	88,9
Івано-Франківська	189,4	46,2	185,9	178,4	4,4	6002,1	4249,6	1752,5	70,8
Львівська	149,2	22,9	162,4	138,7	2,3	6405,9	4794,1	1611,8	74,8
Рівненська	253,8	26,7	137,2	230,9	5,3	7143,6	4007,5	3136,1	56,1
Чернігівська	304,3	107,9	165,4	302,7	4,4	10796,1	4577,5	6218,6	42,4
Вінницька	480,5	39,8	199,2	448,7	9,1	14381,8	6162,3	8219,5	42,8
Київська	548,2	34,9	262,9	388,5	7,3	14945,8	9220,8	5725,0	61,7
Полтавська	420,9	37,4	171,2	377,4	6,0	9974,0	5260,6	4713,5	52,7
Сумська	320,4	31,1	143,1	292,0	5,8	9728,7	4584,0	5144,7	47,1
Тернопільська	277,8	22,9	130,0	247,2	4,7	8810,7	4374,0	4436,7	49,6
Харківська	414,6	132,8	145,5	394,1	5,7	7744,9	4883,7	2861,2	63,1
Хмельницька	292,1	120,9	98,9	276,9	4,4	5694,6	4234,9	1459,7	74,4
Черкаська	366,1	120,3	133,6	337,2	6,0	9622,1	5364,4	4257,7	55,8
Чернівецька	158,7	105,9	158,3	157,2	2,8	5034,6	4051,4	983,2	80,5
АР Крим									
Дніпропетровська	588,9	30,4	243,8	592,80	11,9	9325,6	6066,6	3258,9	65,1
Донецька	183,2	13,2	0,0	161,34	5,3	6511,0	3108,1	3402,9	47,7
Запорізька	415,0	21,1	92,3	408,57	6,4	7483,2	5501,9	1981,3	73,5
Кіровоградська	414,8	28,8	153,8	535,38	5,0	10902,2	4917,8	5984,4	45,1
Луганська	289,4	18,2	19,4	285,30	4,6	4083,7	3247,2	836,5	79,5
Миколаївська	499,8	24,4	99,1	481,20	5,6	7176,3	5209,4	1966,9	72,6
Одеська	233,3	15,6	68,4	243,27	4,0	9237,4	7418,8	1818,6	80,3
Херсонська	617,4	45,8	233,4	602,15	9,3	8601,1	5260,3	3340,8	61,2
Всього	**8234,2**	**1150,8**	**3567,7**	**7864,0**	**137,8**	**199810,6**	**119345,1**	**80465,5**	**59,7**

** за даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

Додаток К

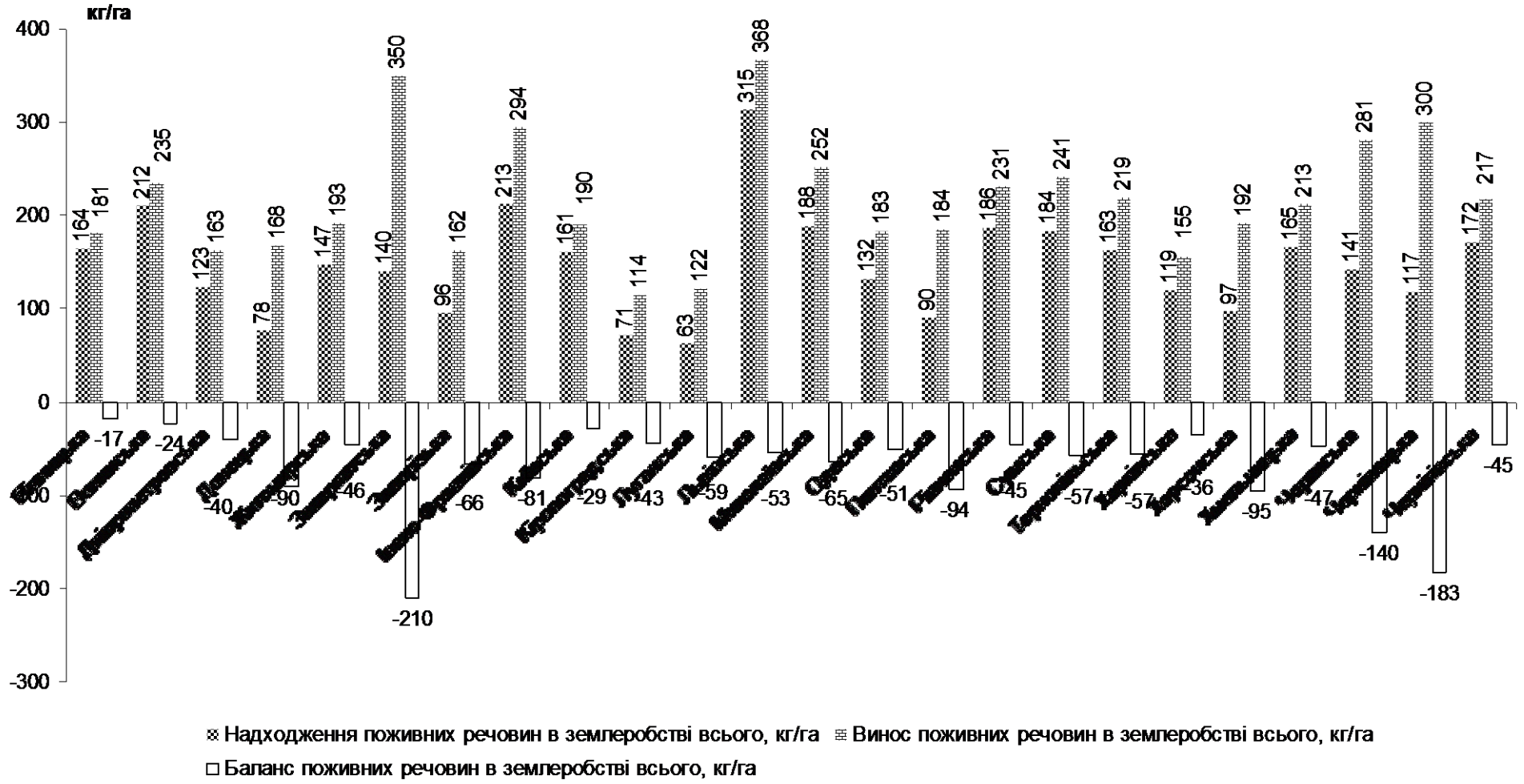

Рис. К1. Надходження, винос та баланс поживних речовин в розрізі регіонів України*

**za даними Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України»*

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
(ДУ ІЕПСР НАН України)

бульвар Тараса Шевченка, 60, м. Київ, 01032, Україна, тел.: (044) 486-91-27, факс: (044) 486-06-79

02.09.2020 № 01-11/177

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про зв'язок теми дисертаційної роботи з напрямами і планами науково-дослідних робіт інституту та впровадження її результатів

Видана аспіранту Луцького НТУ **Заставному Юрію Богдановичу** про те, що тема дисертаційної роботи «Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 051 Економіка пов'язана з напрямами і планами науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», а результати дисертаційної роботи використано в процесі виконання теми «Фінансово-економічні засади регулювання природокористування» (№ держреєстрації 0116U007935), в межах якої дисертантом сформовано інституціональне забезпечення диверсифікації методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, а також розроблено інструментарій фінансово-економічної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва у секторі фермерських та особистих селянських господарств (підстава: витяг з протоколу №27 засідання відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів від 22 серпня 2020 року).

Учений секретар
д.е.н., с.н.с. А.О. Коваленко

«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ» Ідентифікаційний код 37404013

УКРАЇНА

ЛУЦЬКА РАЙОННА РАДА
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
43001, м. Луцьк, вул. Ковельська, 53, факс 247077
E-mail: lutskrada@ukr.net

23.02.2021 № 151/03-25/2-21 На № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи Заставного Юрія Богдановича «Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва»

У спектрі методів та інструментів фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва найбільш вагомого значення набувають методи стимулювання введення додаткових потужностей органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва на рівні об'єднаних територіальних громад. Це пов'язано з тим, що внаслідок поглиблення децентралізації, об'єднані територіальні громади отримали додаткові повноваження та бюджетні можливості стосовно підтримки суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва.

У діяльності постійної комісії Луцької районної ради з питань сільського господарства, продовольства, земельних відносин використовуються пропозиції Заставного Ю.Б., які стосуються формування інструментарію стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальних громад, зокрема в частині створення на базі різноманітних категорій виробників органічної сільськогосподарської продукції обслуговуючих та збутових кооперативів.

Голова районної ради **Олександр Омельчук**

Паперова копія
електронного документа

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
Комітет з питань аграрної та земельної політики
01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-28-40

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Заставного Юрія Богдановича на тему: «Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва»

видана здобувачу на ступінь доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» Луцького національного технічного університету в тому, що виконані Заставним Юрієм Богдановичем розробки в дисертації на тему: «Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва» та сформульовані рекомендації дисертаційного дослідження використані Комітетом Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики в процесі вдосконалення нормативно-правової бази в сфері земельних відносин та стимулювання розвитку фермерської господарств і сільгосптоваровиробників, зокрема при роботі над проектом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств (реєстр. № 4046 від 03.09.2020).

Голова Комітету **М. СОЛЬСЬКИЙ**

СЕДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач:СОЛЬСЬКИЙ МИКОЛА ТАРАСОВИЧ
Сертифікат: 2B6C7DF9A3891DA1040000045673D00174DA201
Дійсний до: 14.07.2021 23:59:59

Апарат Верховної Ради України
№ 04-11/13-2021/99872 від 20.03.2021
442784

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
вул. Львівська, 75, м. Луцьк Україна, 43018
Тел.: +38(0332)74-61-03
Факс: +38(0332)77-48-40
E-mail: rector@lntu.edu.ua
Web: www.lutsk-ntu.com.ua

MINISTRY OF EDUCATION
AND SCIENCE OF UKRAINE
LUTSK NATIONAL
TECHNICAL UNIVERSITY
75 Lvivska st., Lutsk, Ukraine, 43018
Tel.: +38(0332)74-61-03
Fax: +38(0332)77-48-40
E-mail: rector@lntu.edu.ua
Web: www.lutsk-ntu.com.ua

11 Березня 2021 № 3059-21-35

на №_____ від_____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи Заставного Юрія Богдановича «Фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва»

Базовим трендом глобального ринку продовольства в останні роки став прискорений розвиток органічного сегменту, що створює додаткові можливості українським товаровиробникам для завоювання нових ринкових ніш і підвищення тим самим рівня капіталізації аграрного бізнесу в цілому.

Однак розвиток органічного сільськогосподарського виробництва в Україні не набув значного розмаху через відсутність сучасної системи фінансово-економічного регулювання, яка закладала б необхідні стимули для сільськогосподарських товаровиробників нарощувати обсяги органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. У дисертаційній роботі Заставного Ю.Б. сформовано авторський концепт фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, що свідчить про її актуальність та своєчасність.

У навчальному процесі Луцького національного технічного університету при викладанні дисципліни «Агробізнес» використовуються отримані Заставним Ю.Б. теоретичні та прикладні результати, які стосуються структуризації основних складових органічного сільськогосподарського виробництва, застосування в комплексному регуляторному механізмі методів та інструментів фінансово-економічного регулювання сільськогосподарського виробництва та формування інструментарію фінансово-економічного стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаних територіальних громад.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ★ ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ★ УКРАЇНА ★ КОД в ЄДРПОУ 05477296

Ректор Ірина Вахович